

LUNDS
UNIVERSITET
Socialhögskolan

Instrumentell paradox i kyrklig praktik

– stödets logik och dramaturgi

Elinn Leo Sandberg

Masteruppsats (SOAM21)

Aktuell termin (HT 2019)

Handledare: Alexandru Panican

LUNDS
UNIVERSITET
Socialhögskolan

Instrumentell paradox i kyrklig praktik – stödets logik och dramaturgi

Elinn Leo Sandberg

Masteruppsats (SOAM21)
Aktuell termin (HT 2019)
Handledare: Alexandru Panican

Abstract

Author: Elinn Leo Sandberg

Title: Instrumental paradox in church practice – the logic and dramaturgy of the support [Translated title]

Supervisor: Alexandru Panican

Assessor: Anna Angelin

Despite recent changes in the Swedish welfare system with devaluation of income from Social Services and an invitation from government to civil society to carry out welfare tasks little research has been conducted on service users' experience of support from civil society. The purpose of this study, was to investigate why poor service users seek economic and material support from the Church of Sweden. Furthermore, what characterized the service users' interactions with the deacons, and what kind of perceptions and expectations the service users had of the support. In this study, nine qualitative interviews were conducted with service users who received social assistance from the Social Services, while simultaneously seeking economic support from the Church of Sweden. The study found that the informants had several reasons for turning to the church for support. One major reason, was a perceived deterioration in support from the Social Services. It was revealed that the service users often applied instrumental and strategic thinking in their interactions with deacons, while at the same time criticizing authorities for the same logic. This conclusion was referred to as the "instrumental paradox". The economical and material support received from the church was deemed significant for the informants. However, it did not always meet their needs and expectations. This caused certain problems for some of the service users. By analysing the data in relation to Goffman's dramaturgical theory, the study also revealed that both the poor and the church are mutually dependent on each other for the maintenance of their roles, stage and play.

Key words: poverty, service user, experience, instrumental paradox, civil society, church, deaconry.

Förord

Det är med vemod, glädje och tacksamhet som jag lämnar ifrån mig denna uppsats. Vemod, för att uppsatsskrivandet onekligen varit något av det mest givande och utvecklande jag gjort. Glädje, för att uppsatsen är klar och för alla de erfarenheter jag bär med mig. Tacksamhet, för all den generositet som jag mött, inte minst från studiens brukare.

För en utvecklande, utmanande och utmärkt regi, vill jag tacka min handledare Alexandru Panican. För livet utanför uppsatsens scen, som bidragit med tydliga gränser och lek, vill jag tacka min dotter och man. För den tålmodiga publiken, som har delat pjäsens med- och motgångar, vill jag tacka mina studiekamrater. Till er goda kritiker som synat uppsatsens olika delar, Lisa, Moa, Cheryl och Michaela, vill jag rikta ett stort tack för er insats. Till sist vill jag tacka stiftelsen Sodalitium Majus Lundense, som bidragit till mitt uppehålle under studierna.

Lund, sommaren 2019

Innehåll

Abstract.....	5
Förord	7
Introduktion och problemformulering	11
Syfte och frågeställningar	12
Centrala begrepp	13
<i>Stöd, karakterisera, interaktion, diakon och Svenska kyrkan</i>	13
<i>Brukare och närbesläktade begrepp</i>	13
<i>Fattigdom, fattiga och ekonomiskt bistånd</i>	14
<i>Civilsamhället</i>	15
Studiens disposition.....	15
Bakgrund	17
Svenska kyrkan och diakoni	17
Kyrkan och fattigdomen.....	18
Tidigare forskning	19
Fattigvårdslogiken.....	19
Civilsamhället i relation till välfärden	20
Ekonomiskt och materiellt stöd från civilsamhället.....	21
Mötet med diakonen.....	21
Metod.....	23
Inledning	23
Socialvetenskaplig forskning och kvalitativ metod	23
<i>Semistrukturerade intervjuer</i>	24
Urval	25
Genomförande.....	27
<i>Initial kontakt och intervjuer</i>	27
<i>Bearbetning och analys</i>	28
<i>Insamling av tidigare forskning</i>	30
Studiens intervjupersoner	30
Egen förförståelse	30

Teori	33
Varför Habermas och Goffman?	33
Habermas teori om kommunikativt handlande	33
<i>Livsvärlden respektive systemvärlden</i>	34
<i>Kolonisering av livsvärlden och bemyndigande</i>	35
Goffmans dramaturgiska teori	35
<i>Scenen, pjäsen och dess gränser</i>	36
<i>Roller, interaktion och risker</i>	36
<i>Rutin, fasad och kollektiva representationer</i>	38
Studiens tillämpning av Goffmans begrepp	38
Empiri och analys.....	41
Presentation	41
Hur kommer det sig?	41
<i>Inledning</i>	41
<i>Tillgängligheten</i>	41
<i>Olikheter i scener och förhållningssätt</i>	43
<i>Ett dolt stöd</i>	47
<i>Ett förändrat välfärds- och civilsamhälle</i>	48
Interaktionen med diakonerna	51
<i>Inledning</i>	51
<i>I vems regi?</i>	51
<i>Den glorifierade diakonen</i>	53
<i>Långsiktighet och bemyndigande</i>	55
Ekonomiskt och materiellt stöd	57
<i>Inledning</i>	57
<i>Summans betydande roll</i>	57
<i>En lyckad rekvisita</i>	60
<i>Begränsat, oklart och normativt stöd</i>	62
<i>Reaktivt stöd</i>	64
Slutdiskussion	67
Referenslista	71
Bilaga 1 – Brev till diakonerna.....	75
Bilaga 2 – Intervjuguide.....	77

Introduktion och problemformulering

Att vända sig till kyrkan för att söka stöd vid ekonomisk utsatthet, är ingen ny företeelse. Kyrkan har en lång tradition av att arbeta med fattigdom och försörjningsproblematik (Panican & Ulmestig 2017:601ff). Historiskt har kyrkans arbete med fattigdom och fattiga haft stort inflytande i Europa, då fattigvården företrädesvis organiserades av kyrkan långt före den började regleras av staten (Holgersson 2008:18f; Junestav 2008:99; Spjuth 1999:37). I nutid har de senaste årtiondenas förändringar av den svenska välfärdsstaten (Edebalk 2017:132ff) inneburit ökade inkomstskillnader (Fritzell 2011:33ff; Sjögren 2017:80ff), med devalvering av ersättningsnivåer från ekonomiskt bistånd (Bergmark 2016:9ff:23ff) samt en inbjudan från staten till olika organisationer att utföra diverse välfärdsuppgifter (Linde 2016:66ff). Dessa nämnda förändringar har inneburit att civilsamhällets organisationer återigen blivit viktiga aktörer i arbetet med fattigdom (Karlsson & Vamstad 2018:10; Linde, Meeuwisse & Scaramuzzino 2017:280ff).

Hur interaktionen med civilsamhället upplevs av utsatta grupper såsom fattiga, vet vi däremot förhållandevis lite om. Forskning kring civilsamhället har generellt sett utgått från en makronivå där man har studerat roller och relationer mellan stat och organisation.

Däremot har det lokala sammanhanget på mikronivå, där arbetet utförs och interaktionen med brukaren sker, kommit i skymundan (Harju, Hjort & Montesino 2010:29ff; Jokela 2011b:54). Att synliggöra brukares erfarenheter är samtidigt en viktig del av det sociala arbetets forskning, inte minst för att ta del av nya sidor eller obeaktade aspekter av praktiken (Eliasson-Lappalainen et al. 2008:21; Ellegård 2001:6f). Kritiken mot att brukare och den lokala kontexten osynliggörs, gäller även Sveriges i särklass största organisation inom civilsamhället, Svenska kyrkan (Backström 2014:23; Wijkström 2014:222ff). Svenska kyrkans sociala arbete, som benämns diakoni, är en av organisationens fyra grundläggande uppgifter enligt 2 kap. 1§ i Kyrkoordningen (Svenska kyrkan 2019b). Trots det, så är diakoni relativt outforskat och brukarperspektivet särskilt eftersatt (Engel 2016/2017:12; Stål 1999:104ff).

Statistik från Svenska kyrkan visar att det delades ut cirka 67 miljoner kronor i ekonomiskt stöd till 42 701 hushåll i Sverige år 2017 (Ganebo Skantz 2019; Svenska kyrkan 2019a). I jämförelse med statistik redovisat för ekonomiskt bistånd år 2017, framgår det att 10,7 miljarder kronor delades ut av socialtjänsten till 215 000 hushåll (Socialstyrelsen 2019). Vi kan redan nu konstatera att Svenska kyrkan i förhållande till staten, gör en mindre ekonomisk insats. Samtidigt säger statistiken inget om anledningar till att söka ekonomiskt stöd från Svenska kyrkan eller vilka föreställningar och förväntningar brukarna har i relation till stödet. Hjort (2004:193ff) visar på att det kostar att vara fattig och att personer med knapp ekonomi har svårt att få pengarna att räcka till baskonsumtion. I dessa fall kan även lägre summor vara av betydelse och kan upplevas som ett stöd. Möjligen är detta en av orsakerna till att fattiga vänder sig till Svenska kyrkan.

När det gäller studier som belyser socialt arbete med fattigdom och försörjnings-

problematik, finns det samtidigt en risk för att arbetet förminskas till att enbart ses som pengar och utbetalningar (Hjort 2016:6ff). Nordisk forskning visar att civilsamhällets organisationer bidrar med materiellt stöd såsom mat, kläder, skor och rekvisitioner till fattiga målgrupper (Gautun, Drøpping & Fløtten 2005:10ff; Jokela 2011b:58ff). Då materiellt stöd kan innebära ekonomisk lättnad, har det inkluderats i denna uppsats. När det gäller interaktionen med diakoner, åskådliggör nordisk forskning (Jokela 2011a:7ff) att brukare företrädesvis upplever kontakten med diakoner som positiv, vid en ansökan om ett ekonomiskt och materiellt stöd.

Samtidigt är stödet och interaktionen förbundet med flera kritiska situationer kopplat till makt, frihet och förödmjukelse. Om dessa erfarenheter delas av brukare i Sverige, har tyvärr forskningen inget belägg för.

Denna uppsats tar sin utgångspunkt i brukare som uppbär ekonomiskt bistånd från socialtjänsten och som samtidigt sökt ekonomiskt stöd från diakoner i Svenska kyrkan. Då det inte återfinns nationella riktlinjer för hur eller till vilka Svenska kyrkans stöd ska ges, har denna avgränsning genomförts med hänsyn till att fokusera på enkom fattiga brukare (Biterman & Franzén 2008:245f; Starrin 2008:285). Personer med ekonomiskt bistånd är samtidigt den vanligaste gruppen bland dem som söker stöd hos civilsamhället, enligt en norsk studie (Lund 2006:32). Det är problematiskt att vi i Sverige vet så lite om brukares föreställningar om och förväntningar av det ekonomiska och materiella stödet de tar del av, interaktionen med diakonerna och om det uppstår några kritiska situationer. Kunskap saknas även om brukarnas anledningar till att specifikt vända sig till Svenska kyrkan. Dessa kunskapsluckor motiverar studien. Samtidigt kan en uppsats som den här, långt ifrån fylla det tomrum som finns kring forskning om fattiga brukare och deras erfarenheter från civilsamhällets stöd. Däremot kan den bidra med en av många byggstenar i kunskapens katedral.

Syfte och frågeställningar

Syftet med den här studien är, att undersöka fattiga brukares anledningar till att söka ekonomiskt stöd från Svenska kyrkan, vad som karakteriserar interaktionen med diakonen samt vilka föreställningar och förväntningar brukarna har i relation till det ekonomiska och materiella stödet.

Frågeställningarna för studien är:

- Hur kommer det sig att brukarna, som deltar i undersökningen, specifikt vänder sig till Svenska kyrkan för ekonomiskt stöd?
- Vad karakteriserar interaktionen med diakonerna, utifrån brukarnas perspektiv?
- Vilka föreställningar och förväntningar har brukarna i relation till det ekonomiska och materiella stödet?
- Uppstår kritiska situationer i relation till interaktionen och stödet och vad karakteriseras och initieras dessa i sådana fall av?

Här under följer definitioner och förtydliganden av för studiens centrala begrepp.

Stöd, karakterisera, interaktion, diakon och Svenska kyrkan

Med *ekonomiskt stöd*, refereras till de pengar som ges från kyrkan, oavsett om det är kontanta medel, utbetalningar via avier, eller insättningar på bankkonton. Hit hör exempelvis handkassar, ekonomiska gåvomedel och fond- och stiftelsemedel som Svenska kyrkan tillhandahåller. Med *materiellt stöd*, avses olika former av stöd som indirekt kan ge en ekonomisk lättnad, genom att brukarens utgifter minskar. Hit räknas mat, kläder, skor, presentkort och rekvisitioner.

Begreppet *karakterisera* beskrivs som ett eller flera väsentliga kännetecken för en person eller en företeelse (Svenska akademien 2009:1457). Ordet *karakterisera* har likheter med synonymorden "känneteckna", "beteckna", "utmärka" och "beskriva". I studien används *karakterisera* i relation till brukarens interaktion med diakonen, samt inom eventuella kritiska situationer. Med begreppet *interaktion*, avses det möte och samspel som sker mellan personer i kontakt (Svenska akademien 2009:1363). I detta fall företrädesvis mellan brukare och diakon, då brukaren vänder sig till diakonen för att söka stöd.

Diakon är en yrkestitel inom Svenska kyrkan som endast kan innehas av personer som har genomgått en diakonvigning (Svenska kyrkan 2014:33ff), personlig lämplighetsprövning, diakonutbildning, praktik, samt innehar en akademisk grundutbildning såsom socionom, beteendevetare eller sjuksköterska (Svenska kyrkan 2016; Svenska kyrkan 2018). Diakonen är den person som tillsammans med beslutande organ och chef, ansvarar för att leda, utveckla och genomföra kyrkans sociala arbete (Svenska kyrkan 2014:11ff:33ff).

Svenska kyrkan kommer under uppsatsens gång att benämnas som "kyrka" eller "församling". Utförligare presentation av organisationen återfinns i bakgrundskapitlet.

Brukare och närbesläktade begrepp

Inom en svenskkyrklig kontext talas det sällan om brukare, utan om de förekommande etiketterna *församlingsbo* (se Svenska kyrkan, 2019c) eller *konfident* (se Engel 2015). *Församlingsbo* syftar på någon som vistas eller bor i församlingen och *konfident* på någon som ger ett förtroende till diakonen. I denna studie används begreppet brukare.

I förvaltningsforskning, började begreppet brukare att tillämpas under 1980- talet, som ett led i att synliggöra brukarperspektivet inom exempelvis kommunal välfärd (Engel 2016/2017:12). Brukarperspektiv och brukarstudier kan samtidigt syfta på olika saker och ha olika motiv. Det kan exempelvis avse att brukare har inflytande i insatser och utformning av en verksamhet, eller att brukares erfarenheter ses som en viktig kunskapskälla inom socialt arbete (se Lesley & Hulatt 2005; Nygren et al. 2013; Minkler & Wallerstein 2010). Med *brukare* menas i denna uppsats företrädesvis de enskilda individer som intervjuats. Synonymt till ordet brukare används begreppen "intervjuperson" och "informant". Ett annat vanligt förekommande begrepp inom socialt arbete är *klient*. Klient kan definieras som den relation och den identitet en individ får i förhållande till en organisation (Järvinen & Mik-Meyer 2003:9ff). Identiteten är

med andra ord anpassad efter organisationens definition av problemet som ska behandlas och det stöd som organisationen kan ge. Människobehandlande organisationer inverkar enligt detta synsätt i skapandet av klientidentiteter (ibid.). Eftersom det inte är denna studiens primära syfte att studera relationen mellan organisation och brukare, samt skapandet av dessa identiteter, används inte begreppet klient.

Fattigdom, fattiga och ekonomiskt bistånd

Vad som bedöms vara *fattigdom* och vem som anses vara *fattig* beror på tid, plats och samhälle, ideologiska idéer och värderingar, samt vilka definitioner, avgränsningar och beskrivningar av fattigdomstillståndet som tillämpas (Geremek 1991:270ff; Swärd 2012:32ff). Det finns därmed inte en allmänt erkänd definition av fattigdom och ämnet studeras tvärvetenskapligt (Eliasson-Lappalainen et al. 2008:19f). Fattigdomsdiskurser har skapats, kritiserats och ändrats under historiens gång (Spicker 2007:3ff; Swärd 2012:32ff). Begreppen är därmed komplexa och det är svårt att inta ett neutralt förhållande till dem.

Fattigdom kan bland annat förstås utifrån de två begreppen *absolut* och *relativ fattigdom* (Townsend 1979:31ff). I Europa används företrädesvis ett relativt fattigdomsmått (Swärd 2012:45ff), där fattigdom och dess gräns mäts utifrån relationen till inkomst, levnadsomkostnader och levnadsstandard i samhället (Townsend 1979:31ff). När relativ fattigdom mäts innebär det att personer som har en inkomst som understiger 60 procent av medianinkomsten i ett land räknas som *fattiga* (Biterman & Franzén 2008:245f). Det innebär att fattiga inte har de levnadsomständigheter som är normalt förekommande i ett land vid en viss tidpunkt (Townsend 1979:31ff). Denna studie utgår från ett relativt fattigdomsbegrepp och brukarna definieras därmed som fattiga då de lever på ekonomiskt bistånd.

I Sverige har socialtjänsten till uppgift att hjälpa människor så att de kan klara sin försörjning på egen hand, enligt Socialtjänstlag (2001:453) 1§ kap. 4. Om möjligheten inte finns till att själv klara av sin försörjning, kan *ekonomiskt bistånd* beviljas efter utredning och bedömning av socialtjänsten. Biståndet beskrivs vanligtvis som samhällets yttersta skyddsnät (Angelin, Hjort & Salonen 2014:482ff), och skall ge de som beviljas bistånd en skälig levnadsnivå, enligt Socialtjänstlag (2001:453) 3§ kap. 4. Flera forskare (se Angelin 2009:111ff; Angelin, Hjort & Salonen 2014:482ff) problematiserar dock begreppet skälig levnadsnivå. Angelin, Hjort och Salonen (2014:482ff) visar även att handläggare och chefer inom socialtjänstens ekonomiska bistånd inte anser att biståndet når upp till en nivå som kan benämnas som skälig. Det är inte heller ovanligt att ekonomiskt bistånd används som indikator för relativ fattigdom inom forskning (Starrin 2008:285).

Utifrån ovanstående synsätt, kan *fattiga* personer sägas ha brist på ekonomiska och materiella resurser samt valmöjligheter (Lister 2004:51ff:117; Townsend 1979:31ff).

Fattigdomen är inte självvald och att söka ekonomiskt stöd innebär ofta känslor av skam, maktlöshet och orättvisa (Angelin 2009:186ff; Lister 2004:51ff:117). Fattigdom är därmed ett socialt, psykologiskt och ekonomiskt tillstånd (Bauman 1998:58ff), samt ett socialt problem som bidrar med negativa konsekvenser både för individer, grupper och samhällen (Swärd 2012:45:52ff).

Som uppsatsskrivare återfinns makten att benämna och kategorisera, vilket innebär

både ställningstaganden och risker (Andersson & Swärd 2008:241ff). Genom att definiera informanterna i denna studie som fattiga, bidrar även jag till ett stereotypiserande och objektifierande (Lister 2004:2ff). Det är mycket möjligt att informanterna själva inte skulle känna tillhörighet till eller definiera sig som fattiga. Samtidigt har målet varit att undvika att lägga till ytterligare ett begrepp när intervjupersonerna mycket väl kan definieras som fattiga. Andra benämningar skulle snarare kunna ses som ett bidrag till att osynliggöra problematiken. Men här tänker forskare olika. Hjort (2004:13f) kritiserar fattigdomsbegreppet, och menar att det kan vara svårt att tala om fattigdom utifrån en västerländsk kontext, samtidigt som gruppen fattiga lätt stereotypiseras och ses som ovanlig. För att undvika denna form av stereotypisering använder Hjort (ibid.) begreppet knapphet.

Spicker (2007:4ff:65ff) å sin sida, framhåller att det sedan slutet av 1900-talet, varit vanligt med nya begrepp och kategoriseringar såsom marginaliserade, låginkomsttagare och underklass men att själva grunden i dessa begrepp är fattigdom. Därmed går det inte att bortse från fattigdomsbegreppet, enligt Spicker (ibid.).

Civilsamhället

Tredje sektor, ideella sektorn, frivilligsektorn och civilsamhället är olika men delvis snarlika begrepp (Linde & Scaramuzzino 2017:19ff). I denna studie används samlingsbegreppet civilsamhället, ett begrepp som blivit allt vanligare att tillämpa inom forskning.

Ofta definieras civilsamhället som en sfär utanför familjen, marknaden och staten. Där människor träffas av fri vilja för gemenskap, engagemang i en fråga eller i någon form av aktivitet. Såväl trossamfund, aktivistgrupper, frivilligorganisationer, volontärer och professionella, ryms inom dessa ramar. Gemensamt för alla dessa grupper, är ett engagemang utan statlig styrning eller vinstintresse. Inom det sociala arbetet, verkar dessa aktörer ofta för bättre sociala, politiska och mänskliga rättigheter. Socialt arbete inom civilsamhället behöver inte vara helt olik från det offentliga sociala arbetet. Ibland utförs nästintill samma handling eller aktivitet, men skillnaden ligger i att den utförs på en annan arena (Linde & Scaramuzzino 2017:19ff). Den här studien fokuserar på det stöd som Svenska kyrkan, som är en del av civilsamhället, genomför i egen regi, där man erbjuder en service till brukarna. Detta innebär att rollen som utförare av välfärdstjänster i samarbete med offentlig sektor, har uteslutits (Linde, Meeuwisse & Scaramuzzino 2017:293ff).

Studiens disposition

Under rubriken bakgrund ges en kontextuell förståelse för Svenska kyrkan, diakoni och dess arbete med fattigdom. Tidigare forskning som på olika sätt berör studiens syfte, återfinns i efterkommande kapitel. Därefter följer metodkapitlet där forskningsansats, insamling av empiri, metodologiska överväganden och tillvägagångssätt återges. I teorikapitlet fördjupas studiens två teorier och dess tillämpning. Därpå följer studiens empiri och analys, vilken är uppdelad i tre huvudrubriker. Avslutningsvis återfinns en slutdiskussion.

Bakgrund

Svenska kyrkan och diakoni

Svenska kyrkan är en Luthersk evangelisk kyrka och Sveriges största trossamfund med cirka 6 miljoner medlemmar (Svenska kyrkan 2018b). Fram till år 2000 var Svenska kyrkan en statskyrka och trossamfundet har därmed en lång historia av att, tillsammans med andra myndigheter, utföra och representera staten lokalt, regionalt och nationellt (Bäckström 2014:23). Idag är Svenska kyrkan en del av civilsamhället och utför ett omfattande välfärdsarbete med tusentals anställda och ett ännu större antal ideella (Wijkström 2014:222ff). Dessa personer arbetar med stöd, vård, undervisning och samtal, detta sker i kyrkans egna lokaler, i hemmet eller på platser runt om i samhället. Mötesplatser, stödjande samtal och verksamheter som soppkök och härbärgen, är några av kyrkans bidrag inom socialt arbete (ibid.). Bäckström (2014:64ff) menar att Svenska kyrkans roll i välfärdssamhället inte är tydligt avgränsad, utan att kyrkan balanserar mellan sin äldre roll som filantropiskt komplement till välfärden och en nyare roll som engagerade välfärdsaktörer med teologiskt motiverade röster. Även Harju, Hjort och Montesino (2010:32), samt Linde (2016:68ff), är inne på motsvarande tankegångar. De framhåller att kyrkan idag kan ha svårigheter i förhållande till sin historia, eftersom nya arbetssätt behövs och nya sociala problem uppmärksammas.

Organisatoriskt är Svenska kyrkan territoriell (Svenska kyrkan 2019d), vilket innebär att oavsett vistelseort så finns det en lokal församling som har till uppgift att utöva diakoni. Församlingen är den lokala instans där kyrkans fyra grundläggande uppgifter inom diakoni, gudstjänst, undervisning och mission (Svenska kyrkan 2019b) företrädesvis bedrivs. En församling är bland annat en organisatorisk enhet och ett geografiskt område (Linde 2010:27ff). Varje församling har minst en kyrka och vanligtvis minst ett församlingshem där olika verksamheter bedrivs. Diakoni kan förenklat förklaras som kyrkans sociala arbete.

Någon vedertagen oproblematiserad definition av diakoni återfinns ej, vilket bland annat diskuteras av Hollmer (2010:7), samt Blennberger och Hansson (2008:13ff). Engel (2016/2017:12) beskriver kyrkans diakonala uppdrag som att ”[...] i ord och handling finnas för människor i en socialt utsatt och marginaliserad livssituation.” I detta arbete ingår olika verksamheter, förhållningssätt och definitioner (Jeppsson Grassman 2001:27; Linde 2010:30ff). För beskrivning av diakonyrket, se rubriken Centrala begrepp.

När Svenska kyrkans forskningsenhet (2012:36f) studerade medlemmarnas förväntningar på Svenska kyrkan, framkom det att medlemmarna ansåg att ett socialt arbete riktat till utsatta grupper, bör prioriteras allra högst (ibid). Samtidigt betonar Hollmer (2010:7) att församlingarna har olika förutsättningar för att bedriva diakoni. Storlek, folkmängd, geografi och personalresurser tros påverka arbetet. Trots diakonins framlyfta roll på nationell nivå (Engel 2006:251ff), dess omfattande arbete

(Wijkström 2014:222ff) och medlemmarnas höga förväntningar (Svenska kyrkans forskningsenhet 2012:36f), är som tidigare belysts forskning om Svenska kyrkans diakoni mycket begränsad (Stål 1999:104ff) och brukarperspektivet särskilt utforskat (Engel 2016/2017:12). Kyrkans sociala arbete kan därmed ses som både prioriterat och osynligt.

Kyrkan och fattigdomen

Det förekommer mer historisk än nutida forskning kring kyrkans fattigdomsarbete. Samtidigt är historien betydelsefull då den åskådliggör kyrkans månghundraåriga arv och medskapande i fattigdomsarbetet (Holgersson 2008:18f; Panican & Ulmestig 2017:599ff; Spjuth 1999:37). Historiskt sett så har kyrkan haft en god relation med både rika och fattiga genom rollen som mellanhand och som har förmedlat allmosor från den ena gruppen till den andra (ibid.). Likväl har kyrkans stöd till fattiga ofta varit av symbolisk karaktär och riktats till en mindre grupp människor (Geremek 1991:28; Linde 2016:77ff; Panican & Ulmestig 2017:601). Sedan kommunen övertog huvudansvaret för fattigvården från kyrkan år 1862 (Holgersson 2008:19; Levenstam 1981:52), har kyrkans ekonomiska stöd haft få restriktioner och generösa bedömningar (Jordansson 2008:113f) samtidigt som det setts som ett komplement till offentligt stöd. Kyrkans stöd kan dock kritiserats för att både historiskt och idag ge legitimitet åt och understödja ett restriktivt och offentligt ekonomiskt bistånd (Engel 2006:12; Spjuth 1999:39f).

Det framkommer ingen statistik från Svenska kyrkan som belyser det materiella stödets omfattning och utformning, men att grupper med en låg inkomst söker ekonomiskt stöd från kyrkan idag, åskådliggör Svenska kyrkans statistik (Svenska kyrkan 2019a). Stödet går att söka oavsett om brukaren innehar medlemskap eller ej i Svenska kyrkan. Det förekommer inga nationella riktlinjer för hur eller till vem stödet ska delas ut, vilket innebär variation i utbetalda medel och organisering (Engel 2006:173ff). Detta betyder att vissa församlingar möter stor ekonomisk utsatthet och blir mer restriktiva med ekonomiskt stöd, medan andra församlingar kan vara generösa (Harju, Hjort & Montesino 2010:42ff). I Bodins (2002:36) studie av Stockholms församlingar, framkommer det att diakonerna lägger en stor del av sin arbetstid, i genomsnitt 50 procent av en heltidstjänst, på arbete med ekonomiskt stöd. Engel (2006:176ff) tydliggör att den ekonomiska handläggningen varierar och utgör en omfattande verksamhet i vissa församlingar.

Tidigare forskning

I detta avsnitt belyses forskning som är kopplad till den historiska och rådande fattigvårdslogiken och som varit och är bärande i arbetet med fattigdom och försörjningsproblematik. Några nedslag inom civilsamhället och dess relation till välfärdssamhället, samt civilsamhällets arbete med ekonomiskt och materiellt stöd, följer härnäst. Slutligen åskådliggörs ett par studier som fokuserat på brukares upplevelser av mötet med diakonen. Forskning om civilsamhället och dess sociala arbete skiljer sig mycket åt mellan olika länder, beroende på hur den offentliga välfärden är organiserad (Harju, Hjort & Montesino 2010:32). Exempelvis kan forskning om civilsamhället från USA vara svår att översätta till skandinavisk kontext (Lundström 2004:15ff). En avgränsning av forskning om civilsamhället inom de nordiska länderna, har därmed genomförts. Forskningsunderlaget presenteras nedanför integrerat utifrån olika teman.

Fattigvårdslogiken

Fattigvården har en lång historia med en genomgående logik som återkommit trots variation mellan mer eller mindre generösa metoder och olika huvudmän, däribland kyrkan (Geremek 1991:24ff; Panican & Ulmestig 2017:599ff). Hjälp till fattiga är inte en rättighet, och har aldrig varit det heller, utan den behovsprövas från fall till fall (Panican & Ulmestig 2017:606ff). Återkommande har fattiga beskrivits som problemet, snarare än fattigdomen i sig själv. Inom forskningen råder generellt en samstämmighet om fattigvårdslogiken, samtidigt som det framkommer vissa variationer i ansats och perspektiv. Geremek (1991:24ff) har en historisk utgångspunkt och belyser hur en gemensam fattigvårdslogik började spridas för cirka 1 000 år sedan runt om i Väst-europa. Den innebar att fattigvården villkorades inom ramen för ett stigmatiserande system där fattiga fick be om hjälp. Stödet gavs endast till fattiga som bedömdes som förtjänta och tillhörde det egna området (ibid.).

Panicans och Ulmestigs (2017:599ff) redogörelse över fattigvårdslogiken, kopplas till kontinuitet i reproduktionen av olika lösningar. De menar att fattigvårdslogiken baseras på lösningar som genomgående innebär kontroll och bestraffning av fattiga. De Swaan (1988:15ff) utgår i sin tur från ett samhällsperspektiv och konstaterar att fattigpolitik kan analyseras utifrån tre dimensioner. Dessa dimensioner styr uppfattningar om fattiga och deras anspråk. Dimensionerna innefattar de fattigas arbetsförhet, sociala och rumsliga närhet, samt undergivenhet. Samtliga dimensioner interagerar med varandra och det som utgör grunden enligt de Swaan (1988:16ff), är arbetsförhet. Detta då arbete ofta ses som en lösning på fattigdomstillståndet. Närhetsprincipen värderas utifrån geografi, etnicitet och släktskap mellan rik och fattig. Utifrån ett historiskt perspektiv har närhetsprincipen påvisats vara vägledande för kyrkans och kommunens fattigstöd (se Jordansson 2008:115; Swärd 2008:22f). Idag återkommer närhetsprincipen i Lag om Svenska kyrkan 4§ (1998:1591), samt i Socialtjänstlag (2001:453) 1§ kap. 2. Närhetsprincipen lyfts även upp av Panican och Ulmestig (2017:607). De menar att

den är problematisk i sin strävan efter likvärdighet och generella lösningar, då en lokalt organiserad fattigvård enbart hjälper de "egna" fattiga.

Vidare framhåller Panican och Ulmestig (2017:607ff) att stödet till de fattiga bedöms utifrån ett lokalt tolkningsutrymme som kan variera stort och innebära skillnader i bedömning och stöd.

Den tredje dimensionen berör de fattigas undergivenhet (de Swaan 1988:17ff).

Detta handlar om i vilken grad de fattiga passivt försöker anpassa sig eller aktivt försöker förändra eller protestera mot fördelningen av välfärden. De onyttiga och de som gör motstånd, framstår som problematiska och ska således bestraffas och disciplineras. De undergivna som anpassar sig, får hjälp och omsorg. Panican och Ulmestig (2017:606ff) skriver istället om värdiga respektive ovärdiga fattiga, samt om en socialt stigmatiserande fattigvård, som förknippar de fattiga med negativa egenskaper och utesluter dem från att ses som värdiga medborgare.

Civilsamhället i relation till välfärden

Tidigare forskning visar klart och tydligt på att kyrkans sociala arbete förhåller sig till offentligt socialt arbete (Harju, Hjort & Montesino 2010:36ff; Jokela 2011a:101ff). Samtidigt indikerar Karlssons och Vamstads studie (2018:10) av stadsmissionernas arbete, att förhållandet mellan staten och civilsamhällets organisationer håller på att omförhandlas. De menar att civilsamhällets organisationer numera är betydande organisationer inom socialt arbete med fattiga brukare. Harju, Hjort och Montesino (2010:36ff) beskriver istället en uppluckring av socialtjänsten som det yttersta skyddsnätet, där vetenskapen om civilsamhällets arbete inneburit förändringar i socialtjänstens sätt att bemöta och hantera barnfamiljer.

I studien framkom även att antalet ansökningar för basala ändamål, såsom mat och kläder, ökade för civilsamhällets organisationer, vilket innebar förändrade arbetsätt och ändamål för stödet. Från att organisationerna tidigare kunnat bistå med extra bidrag till att förgylla vardagen, till att nu täcka basala utgifter och behov (Harju, Hjort & Montesino 2010:36ff).

Jokela (2011b:62ff) visar i sin tur att kyrkans sociala arbete går in och täcker upp det offentliga, när nedskärningar sker eller offentligt stöd avslås. Brukarna i studien ger uttryck för att olika välfärdsinstanser blivit svårare att få tillträde till. Studien tyder även på att det är lättare att söka stöd hos en diakon än hos en offentligt anställd socialarbetare på grund av tillgängligheten (Jokela 2011a:7ff; 135ff), trots att summan som beviljas ofta är lägre (Jokela 2011b:62f).

I Angelins (2009:119f) och Jokelas (2011a:135ff) studier framhåller informanterna att försörjningen från socialtjänstens ekonomiska bistånd inte är tillräcklig. Informanterna i Angelins (2009:122ff:186ff) studie upplever svårigheter som ofrihet, stress och skam kopplat till sin ekonomiska situation, inte minst i relation till ansökan och utbetalning av socialtjänstens ekonomiska bistånd. Denna ekonomiska stress kan förstås som en subjektiv oro för en bristfällig privatekonomi med upplevda försakelser som följd (Hagquist 1997:24ff).

Karlssons och Vamstads (2018:1ff) kartläggning av sju stadsmissioner, visar att den mest omfattande verksamheten var förmedling av mat. Därefter kom den riktade sociala verksamheten för utsatta grupper. Materiellt stöd, såsom kläder, var också vanligt förekommande, medan det ekonomiska stödet var mer begränsat. I en norsk kartläggning av företrädesvis kristna organisationers stöd till brukare, med huvudsaklig inkomst från ekonomiskt bistånd, visar Lund (2006:7ff) en likartad bild. Den vanligaste typen av stöd är mat och i andra hand kläder och skor. Dessa stödformer är inte omgärdade av samma regelverk som det ekonomiska stödet (Lund 2006:3ff:46f). Samtidigt har det ekonomiska stödet enklare regler i jämförelse med myndigheter och det är mycket ovanligt att någon som söker ekonomisk hjälp skulle nekas stöd.

I en norsk delstudie bestående av intervjuer med sex ekonomiskt utsatta brukare (Gautun, Drøpping & Fløtten 2005:28ff:81ff), uppger fem informanter att de mottagit hjälp från mer än en frivilligorganisation. Stödet har främst bestått av mat, kläder till barn, möbler och pengar till resor och julfirande. I Jokelas (2011a:7ff; 2011b:56) studie, belyses finansiellt stöd från finska kyrkan, som till stor del består av presentkort, rekvisitioner eller ansökan till fonder (Jokela 2011a:101ff). Studien visar att det upplevs som problematiskt att söka hjälp och att brukarna gör en avvägning mellan behov, förödmjukelse och tacksamhet. Detta då stödet inte uppfattas som fritt eller gratis, utan förknippas med en skuld som enbart kan balanseras upp med gengävor (jfr Mauss 1997:18:85ff). Att behöva be om hjälp och vara beroende av diakonens välvilja och kyrkans stöd (Jokela 2011a:135ff), är med andra ord förenat med såväl skam som tacksamhetsskuld i en västerländsk kultur där autonomi står högt (jfr Sennett 2003:101ff:140ff).

Vid en ansökan, behöver brukaren presentera en trovärdig situation och uppvisa dokument före bidrag kan beviljas (Jokela 2011b:59f). Stödet består ofta av lägre summor på 10–20 euro. Motsvarande summor i den norska studien är 500–1 500 norska kronor (Gautun, Drøpping & Fløtten 2005:28ff; 81ff). Jokela (2011a:101ff) talar här om begränsad valmöjlighet, då lägre summor inte täcker behovet. Inskränkning i valmöjlighet innebär även att brukarna inte kan välja affär för inköp vid rekvisitioner. Likaledes har brukarna små eller inga möjligheter till att spara pengar för att kunna handla på rea och planera sina inköp. Det ekonomiska stödet beskrivs därmed som disciplinerande då de mindre summorna innebär att brukarna måste hushålla med sina pengar (ibid.).

Mötet med diakonen

De 29 brukarna i Jokelas studie (2011a:7ff; 2011b:62f), upplever mötet med diakonen som positivt och färgat av både medmänsklighet och kontakt. Att få till stånd ett möte med diakonen anses vara relativt enkelt då diakonen upplevs som lättillgänglig. I en svensk brukarstudie, där 17 personer intervjuats om deras upplevelser och tankar kring det samtalsstöd de haft med en diakon i Svenska kyrkan, framhålls likaså ett positivt

och personligt bemötande av diakonen där brukarna uppfattar sig sedda och bekräftade (Engel 2016/2017:12ff). I den norska brukarstudien betonas civilsamhällets respektfulla bemötande (Gautun, Drøpping & Fløtten 2005:86ff). Det framgår också att brukarna som vänder sig till civilsamhället, återkommande bär på negativa erfarenheter från offentligt socialt arbete (Gautun, Drøpping & Fløtten 2005:87ff; Jokela 2011b:62ff). I relationen till myndigheter, upplever brukarna brist på respekt, undanhållande av information (Gautun, Drøpping & Fløtten 2005:11:87ff) och att kontakten ofta innebär pappersarbete istället för ett personligt möte (Jokela 2011b:62ff). Det återfinns även kritik mot diakoner och deras arbetssätt. Jokela (2011a:101ff) framhåller att vissa brukare favoriseras utan att de har stora behov och att de får mer hjälp än andra. Även Engels studie (2006:163ff:251ff), visar att utsatta och utslagna grupper, såsom fattiga, prioriteras lågt i Svenska kyrkans diakoni, medan exempelvis mer resursstarka grupper, såsom äldre, gynnas. Holmers (2010:36ff) undersökning antyder dock att denna bild håller på att förändras.

Metod

Inledning

Här under följer en redogörelse av metodologiska val rörande empiriinsamling, urval, bearbetning och analys, olika fördelar och begränsningar samt svårigheter som uppstått under genomförandet av studien. Etiska reflektioner är invävt i kommande underrubriker och kapitlet avslutas med en beskrivning av studiens intervjupersoner samt författarens förståelse.

Socialvetenskaplig forskning och kvalitativ metod

Inom socialvetenskaplig forskning återfinns stor variation av traditioner och metodologiska ståndpunkter (Eliasson-Lappalainen et al. 2008:17ff). Dessa olika metoder bygger på olika epistemologiska och ontologiska antaganden. Metodval får med andra ord konsekvenser och återspeglar vissa synsätt på kunskap, människa och samhälle. Förenklat kan dessa tillvägagångssätt delas upp i en kvalitativ samt en kvantitativ forskningstradition (Bryman 2018:61ff). Denna studie tar sin utgångspunkt i kvalitativ metod, vilket ligger i linje med studiens syfte och frågeställningar. Detta fordrar en empiriinsamling som producerar kunskap i form av förståelse (Bryman 2018:459ff; Kvale & Brinkmann 2009:18f; Trost 2010:31f). En kvantitativ ansats skulle snarare bidra med att kartlägga fenomenets utbredning, omfattning och förklaringar av samband. Det innebär dock att kvalitativa studier, utifrån en kvantitativ ståndpunkt, kan kritiseras för dess begränsade representativitet eller generaliserbarhet (Bryman 2018:484ff; Trost 2010:34). Samtidigt återfinns skillnader i vad som avses, då generaliserbarhet i kvalitativ forskning snarare syftar på om studiens slutsatser kan anses rimliga och möjliga att applicera i ett större sammanhang (Kvale & Brinkmann 2009:72).

Inom kvalitativa studier förhåller sig forskare olika till validitet och reliabilitet (Bryman 2018:465ff; Kvale & Brinkmann 2014:295ff). Vissa forskare förespråkar begreppen medan andra menar att de bör ersättas med ord likt tillförlitlighet eller helt enkelt tas bort.

Med validitet åsyftar man om en studie och dess metod undersöker det som påstås, medan reliabilitet avser noggrannheten i genomförandet av empiriinsamlingen. Eftersom det generellt har framförts kritik mot otydligheten i de olika tillvägagångssätten i både urval och formulering av slutsatser inom forskningstraditionen (Bryman 2018:484ff), har jag strävat efter transparens utifrån medvetna och noggranna val, för att uppnå en god reliabilitet.

Validitet har i sin tur beaktats i förhållandet till val av metod och i samband med intervjusituationen då ambitionen varit att minska min egen påverkan genom öppna och klagörande frågor. Detta till trots, speglar intervjuer enligt Repstad (2007:105ff) vad en person ger uttryck för under en bestämd tidpunkt och i ett visst sammanhang.

Detta innebär att det är fullt möjligt att intervjupersonerna uttrycker en annan uppfattning vid ett senare tillfälle. Studiers tillförlitlighet går med andra ord att problematisera i förhållande till kunskapssyn (Bryman 2018:467ff).

Inom den kvalitativa forskningstraditionen återfinns ett antal inriktningar.

Denna studie utgår från en hermeneutisk ansats, där empiriinsamlingen tolkas i en process (Repstad 2007:137ff). Det centrala i empiriinsamlingen är att fånga de upplevelser och erfarenheter som de olika intervjupersonerna har för att kunna sätta dem i ett större sammanhang och således skapa en djupare förståelse (Alvesson & Sköldberg 2017:134ff). Denna ansats ligger i linje med flera forskares (se Atkinson 2015:28; Silverman 2016:3ff) syn på kvalitativ forskning, då de menar att brukarnas utsagor ska ses som ett medel för att fånga större sociala sammanhang som går bortom studiet av enskilda individer. Ett förhållningssätt som detta kräver att jag som uppsatsförfattare försöker sätta mig in i och förstå brukarnas erfarenheter i relation och dialog med teorin och praktiken samt min egen förförståelse och mina egna erfarenheter (Alvesson & Sköldberg 2017:134ff; Thurén 2019:115f). Studier likt dessa med en kvalitativ forskning, kan därmed kritiseras för forskarens påverkan och dennes medskapande i hela forskningsprocessen (Atkinson 2015:26ff; Kvale & Brinkmann 2009:44ff). Atkinson (2015:26) benämner detta som reflexivitet och menar att det är en oundviklig princip i all social forskning. Reflexivitet bör inte tas som förutsättning för att kvalitativ och social forskning skulle kunna ses som mindre sann. Det går inte att bortse från denna reaktivitet i forskningsprocessen, utan en medvetenhet om samspelet som sker mellan forskaren, det som studeras, dess tolkningar och förståelsen i kombination med noggrannhet och försiktighet, bidrar snarare till en eftersträvnansvärd metod och forskning av god kvalitet (Atkinson 2015:26).

Semistrukturerade intervjuer

Intervjuer valdes som insamlingsmetod för denna studie då de lämpar sig väl för att ta reda på hur människor uppfattar sina liv i olika situationer (Kvale & Brinkmann 2009:15; Miller & Glassner 2016:51ff). Semistrukturerade, liksom öppna intervjuer, ger dessutom informanten utrymme att uttrycka sina erfarenheter, idéer och upplevelser i tydlig interaktion och medskapande med intervjuaren (Alvesson 2011:9; Andersson & Swärd 2008:236ff). Den semistrukturerade intervjumetoden valdes framför öppna och strukturerade intervjuer av flera anledningar. Till skillnad från strukturerade intervjuer, återfinns en fördel i öppenhet och flexibilitet i beaktandet av nya kategorier och erfarenheter som intervjupersonerna ger uttryck för och som inte är en del av forskarens förförståelse (Kvale & Brinkmann 2009:19ff:115ff; Rennstam & Wästerfors 2015:29ff). I denna studie blev det tydligt då det materiella stödet genomgående lyftes som ett tema av intervjupersonerna, och även sammankopplas med det ekonomiska stödet, vilket föranledde att det införlivades i studien. Öppna intervjuer (Bryman 2018:562ff) hade dock kunnat bidra med en större flexibilitet och möjlighet för brukarna att uttrycka sina åsikter. Insamlingsmetoden valdes dock bort, då studien inte primärt är av en explorativ art och då viss likvärdighet eftersträvades.

En intervjuguide (se bilaga 2) har skapats under ett par veckors process, där formu-

leringar och nyanser övervägts i förhållande till studiens frågeställningar.

Utgångspunkten var att guiden skulle bidra med struktur och ge utrymme för en bredd av frågor (Kvale & Brinkmann 2009:43ff). En svårighet med en sådan hållning är dock att djupet kan försvinna, vilket beaktats genom följdfrågor (Kvale & Brinkmann 2009:46f).

Semistrukturerade intervjuer och dess möjlighet till omformuleringar och följdfrågor innebär en risk för ledande frågor (Kvale & Brinkmann 2014:213ff). Samtidigt kan olika former av intervjuer kritiserats för att både introduktionen till intervjun, dess följdfrågor och intervjuarens kroppsspråk kan uppfattas som ledande och påverka intervjupersonens svar. När guiden var iordningställd, genomfördes en provintervju som ledde till att några frågor förenklades språkligt och uppsatsens nyttjandekrav (Vetenskapsrådet 2002:14f) förtydligades i förhållande till publicering.

I förbindelse till studiens syfte, vilket även framgår i intervjuguiden (se bilaga 2), ställs en del närgående frågor om intervjupersonernas livssituation och erfarenheter.

Frågor som dessa kan vara förbundna med olika svåra eller smärtsamma upplevelser, då fattigdom är kopplat till skam, utsatthet och moraliserande (Hjort 2004:166; Lister 2004:8ff:117ff). Det har inneburit större försiktighet i kontakt med brukarna och i själva intervjusituationen för att skydda informanterna från eventuell skada och kränkning (Vetenskapsrådet 2017:13ff). Jag har exempelvis strävat efter att undvika dömande eller kritiska frågor och uttalanden (Bryman 2018:566f). Individskyddskravet (Vetenskapsrådet 2002:6ff) har samtidigt vägt mot vikten att ta del av informanternas erfarenheter.

Den kvalitativa epistemologin framhåller intervjuer som en social produktion av kunskap och intervjuandet i sig som en samtalsrelation, vilken sker i en viss kontext i syfte att producera kunskap (Kvale & Brinkmann 2009:18ff:98ff). Intervju är därmed mer än ett samtal och sker utifrån en struktur och ett syfte, i en asymmetrisk relation, där intervjuare och informant har olika strukturella positioner som innebär att intervjuaren innehar en maktposition (ibid.:48ff). Asymmetrin kvarstår då jag till skillnad från brukarna påverkar hela studien.

Urval

Inom kvalitativ forskning återfinns inga fastställda riktlinjer för urvalets storlek eller hur det bör ske (Bryman 2018:495ff; Eriksson-Zetterquist & Ahrne 2016:42). Antalet intervjuer som krävs för att uppleva den mättnad som ofta benämns och som kan kopplas till representativitet i den insamlade empirin, är ej på förhand given. I denna studie har nio brukare intervjuats och en mättnad i empirin, har återfunnits i vissa teman. Antalet informanter och geografisk lokalisering, vilken varit södra Sverige med variation mellan tätort och landsbygd, har dock snarare avgjorts av studiens fastställda omfång och tidsaspekt.

Studien bygger på ett målinriktat urval (Bryman 2018:498) där intervjupersonerna valts utifrån deras relevans för forskningsfrågorna. Innan jag sökte intervjupersoner, formulerade jag fyra urvalskriterier. Dessa kriterier var att intervjupersonen skulle vara

myndig, tala svenska, ha sökt ekonomiskt stöd hos en diakon i Svenska kyrkan samt ha ekonomiskt bistånd som sin försörjning. Myndig ålder har valts av etiska anledningar för att undvika intervjuer med barn (Vetenskapsrådet 2002:6ff). Att tala svenska har varit en förutsättning för att kunna genomföra intervjuerna utan tolk. Detta kriterium har haft tre anledningar. Dels att underlätta kommunikationen, vidare att undvika ekonomiska kostnader för tolkning, slutligen att avstå ytterligare ett bokningsförfarande för att få till stånd intervjun. Detta innebär att erfarenheter från exempelvis svenskspråkligt svaga grupper inte varit lika självklara i studien. Den tredje urvalsgrunden är att brukaren sökt ekonomiskt stöd av en diakon. Diakoner är den yrkesgrupp som företrädesvis arbetar med Svenska kyrkans ekonomiska stöd.

Eftersom studien tar sin utgångspunkt i det sociala problemet fattigdom, där personer har sökt ekonomiskt stöd av Svenska kyrkan, så har informanternas inkomst varit central. Då det inte finns nationella riktlinjer för hur eller till vem ekonomiskt stöd i Svenska kyrkan ska ges, återfinns variation mellan församlingarna när det gäller bedömningar av ekonomiskt stöd. För att brukarna skulle kunna räknas som fattiga krävdes därmed att inkomsten på något sätt kontrollerades. Efter övervägande, begränsades urvalet till en inkomsttyp, ekonomiskt bistånd från socialtjänsten. Ekonomiskt bistånd används ofta som markör för fattigdom i Sverige (Starrin 2008:285), och behovsprövas vanligtvis varje månad. Detta urval som knyts till inkomsttyp innebär dock att personer med en annan inkomst och som skulle kunna definieras som fattiga, utesluts. Det går bland annat att fråga sig om samma myndighetskritik skulle ha varit lika framträdande ifall informanter med annan inkomstkälla, inkluderats.

Urvalet har skett genom diakonernas selektion av sökande då verksamheten och personuppgifter faller under sekretess. Det här innebär att extra vikt lagts vid att informera diakonerna om studien och dess urvalskriterier (se bilaga 1). Att intervjupersonerna förmedlats via diakonerna betyder att jag saknat insyn i den konkreta urvalsprcessen, vilket kan vara problematiskt, samtidigt som jag anser att det är rimligt ur etisk hänsyn. Det är dock troligt att diakonerna företrädesvis valt att kontakta brukare de har en god relation till. De positiva beskrivningarna av interaktionen i empirin kan därmed vara påverkad av diakonernas selektion. Likaså medför detta tillvägagångssätt en viss begränsning i konfidentialitetskriteriet i relation till diakonerna som förmedlat kontakten (Vetenskapsrådet 2002:6ff). Detta då jag har återkommit till diakonerna för bokning av samtalsrum, vilket inneburit att de fått kunskap om tilltänkt medverkan. Därmed har anonymiseringen i empirin varit av extra vikt.

En av intervjupersonerna uppfyllde inte urvalskriteriet som rörde försörjning från ekonomiskt bistånd. Detta uppdagades under själva intervjun och jag tog då beslutet att ställa kompletterande frågor om brukarens ekonomiska situation samt att fullfölja intervjun. Då intervjupersonens inkomst motsvarade ekonomiskt bistånd, uppfylldes studiens relativa fattigdomsdefinition. Det framkom även för studien en relevant information om stödet, vilket medförde att jag inkluderat intervjun i empirin.

Samtliga intervjuer bokades efter överväganden (Trost 2010:65f) i kyrkans lokaler eller samarbetslokaler, då det fanns tillgång till samtalsrum där intervjun kunde ske konfidentiellt enligt Vetenskapsrådets riktlinjer (2002:12ff). Tillvägagångssättet innebär

att intervjun lättare kan sammankopplas med kyrkan och diakonen istället för med universitetet och studien. Det kan medföra en risk för att brukarna blir mindre benägna att kritisera kyrkan eller diakonen.

Genomförande

Initial kontakt och intervjuer

För att komma i kontakt med intervjupersoner som sökt ekonomiskt stöd från en diakon i Svenska kyrkan, kontaktades cirka 15 diakoner. Diakonerna utgör därmed nyckelpersoner i studien då tillträde till fältet och genomförandet av brukarintervjuerna har varit beroende av ett gott samarbete med diakonerna (Andersson & Swärd 2008:239ff). I samband med första telefonsamtalet mejlades information ut (se bilaga 1) med bland annat beskrivning av studiens övergripande syfte, urvalskriterier och tillvägagångssätt för att boka intervju (Vetenskapsrådets 2002:6ff). Efter någon vecka kontaktades diakonerna igen och brukarnas namn och telefonnummer förmedlades till mig.

Den initiala kontakten med brukarna skedde genom telefonsamtal där jag presenterade mig själv och studien. Detta tillvägagångssätt var av vikt för att stärka samtycket så att brukarna inte skulle tacka ja till intervjun utifrån en beroendeställning till diakonerna.

Två personer valde att tacka nej till en intervju efter kontakt med mig. Under två veckors tid genomfördes nio av tio på förhand bokade intervjuer. I ett fall hörde brukaren av sig och intervjun avbokades.

Sammanlagt genomfördes nio enskilda intervjuer som spelades in och pågick i cirka 45 minuter vardera. Med tanke på studiens syfte och brukarnas utsatthet betonades frivillighet, konfidentialitet, möjlighet till paus och rätten till att avbryta intervjun både vid initial kontakt och i samband med intervjun (Vetenskapsrådet 2002:6ff). Konfidentialitet har även varit en utgångspunkt för att intervjupersonerna skulle uppleva att de kunde uttrycka sig fritt. Även möjligheten att tacka nej till frågor har framhållits, med hänseende till att vad jag respektive intervjupersonen uppfattar som känsligt kan skilja sig åt (Trost 2010:68ff).

Intervjupersonerna berättade bitvis om erfarenheter som berörde dem själva och mig (Davison 2004:390). Trots det avstod inte informanterna från att svara på någon fråga. Istället uttrycktes en vilja till att bidra till studien, till att få berätta och i vissa fall till en uppskattning för att intervjun bidragit med nya insikter för informanterna, något som Kvale och Brinkmann (2009:79) lyfter fram som en möjlighet med intervjusituationer.

För att uppnå följsamhet i intervjuerna, ändrades frågornas ordning utifrån vad intervjupersonerna senast berört (Bryman 2018:581f; Trost 2010:71ff). Frågor har även formulerats på något olika sätt och det har förekommit olika följdfrågor med målet att fördjupa och verifiera kunskapen (Kvale & Brinkmann 2009:79). Begreppet ”kyrkan” blev även problematisk i relation till intervjuguidens sista fråga (se bilaga 2), vilket innebar att jag ändrade frågan under intervjusituationen och ofta lade till ”diakonen och kyrkan”.

Forskning som bygger på intervjuer genomsyras, som beskrivits ovan, av etiska

överväganden genom hela studien och särskilt i den sociala relationen som uppstår mellan intervjuare och informant (Kvale & Brinkmann 2009:32f;77ff). Ett sådant övervägande är förhållningssättet till intervjusituationen, där vissa forskare betonar medkänsla och stödande, medan andra framhåller vikten av att förhålla sig distanserad och att framstå som oberörd i forskarrollen (Gautun, Drøpping & Fløtten 2005:30). Oavsett subjektiv inställning så är frågan även metodologisk. Min ambition har varit att följa Buscattos (2016:137ff) råd att uppnå en balans mellan medverkan och avskiljning, genom att undvika att å ena sidan bli för involverad och å andra sidan för distanserad i relation till brukarna. Detta förhållningssätt har varit utmanande men nödvändigt för mig, för att jag skulle kunna uppnå en god kvalitet och särskilja syftet med intervjun i min roll som student med den mer engagerade och behandlande roll jag har i mitt yrkesliv (Kvale & Brinkmann 2009:84f).

Min egen förförståelse innebar en förväntan, vilken beskrivs i brukarforskning (se Hjort 1994:166), att det dels skulle vara svårt att få kontakt med informanter och att det dels skulle bli ett större bortfall i samband med intervjuerna. Detta medförde att jag tog kontakt med diakonerna tidigt, strävade efter att genomföra intervjuerna skyndsamt samt att jag bokade något fler intervjuer än vad jag trodde mig behöva, för att på så sätt se om det var möjligt att genomföra brukarintervjuer. Det visade sig dock vara tvärtemot min förförståelse då uppslutningen var god och fler intervjuer hade varit möjliga om tid och utrymme funnits.

Bearbetning och analys

Redan under själva insamlingsprocessen har jag utgått från att jag är delaktig i att generera, konstruera och tolka empirin (Atkinson 2015:26ff; Rennstam & Wästerfors 2015:28ff), vilket innebär att intervjusituationen och transkriberingen ses som ett led i analysprocessen.

Transkriberingen har skett med vanligt förekommande transkriptionstecken (Kvale & Brinkmann 2014:22ff) och genererade ett empiriskt material på 250 sidor. Namn och uttryck som kan kopplas till en specifik plats, sammanhang, diakon, brukare och dess familj har ändrats. Genom avidentifiering har målet varit att uppnå konfidentialitetskravet (Vetenskapsrådet 2002:12ff). Då kön inte varit centralt för studiens syfte har tillämpningen av könsneutrala pronomen och namn möjliggjorts som ett led i att minska risken för att identiteten röjs.

Transkriberingen och arbetet med teorierna har skett parallellt. Vid studiens start gjordes en lista på en del möjliga teorier, ingen av dessa valdes dock före intervjuerna. Efter empiriinsamlingen framstod Habermas (1996) teori om kommunikativt handlande som förtjänstfull, medan Goffmans (2006) dramaturgiska teori och Mauss (1997) teori om gåvan växte fram i relation till att materialet transkriberades. Detta betyder att teoretikernas namn och olika begrepp skrevs ned när de förklarade eller begripliggjorde empirin. Tolkningen av empirin har därmed skett i växelverkan med teorin utifrån en abduktiv hållning och utan en förutbestämmd metod. Abduktion är förtjänstfull då den inbegriper moment av såväl induktion som deduktion (Alvesson & Skoldberg 1994:12ff; Blomberg 2004:20f). Genom att

kombinera de båda i ett abduktivt förhållningssätt har en pendling mellan empiri och teori möjliggjorts.

Teorierna kan både sägas utgöra entré till den empiriska analysen och reflektionen av den (Bryman 2018:478). En abduktivt hållning kan dock innebära vissa svårigheter. Såsom att teorierna inte bidragit till studiens syfte och intervjufrågor, vilket medför att en empiri som möjliggör tolkningar av miljö och inramning enligt Goffmans (2006) teori, varit bristfällig.

I samband med transkriberingen skapades initialt ett egenkomponerat schema med en rad för varje intervjuperson, där olika personfakta samt svar på intervjufrågor framgick. Denna struktur av materialet bidrog med en överblick samt särskiljning. Ifall det rörde sig om min egen upplevelse eller om det verkligen var så att alla informanterna samstämmigt uttryckt något. Under transkriberingen och som ett led i sorteringen noterades även de scener som redan under intervjun fångat mitt intresse. Ett tillvägagångssätt som inspirerats av Rennstam och Wästerfors (2015:67ff). Dessa scener lades åt sidan och införlivades senare i reduceringsprocessen. När väl transkriberingen var klar ändrades tillvägagångssättet och empirin genomlästes för att se vilka olika teman som återkom, hur olika ting benämndes och vad som inte nämndes (se Rennstam & Wästerfors 2015:67ff). På detta sätt lades tid ner på att umgås med materialet. Från denna sortering och koncentrerande kring brukarnas utsagor, fortsatte arbetet med en ny sortering och reducering för att finna egna kategorier och teman i relation till studiens frågeställningar och teoriernas analytiska verktyg. Då empirins omfång var svåröverskådligt i Word-dokumentet användes dataprogrammet NVivo för att underlätta ytterligare två omgångar av sortering och reducering. Sorteringsverktygens förtjänst lyfts bland annat upp av Bryman (2018:722ff).

Citat som presenterar empirin har valts utifrån deras förmåga att beskriva temat som analyseras. Jag har även strävat efter att alla intervjupersoner ska komma till tals. Mauss (1997) teori valdes sedermera bort som större analysverktyg då teorin inte bidrog med samma djup som Goffmans (2006) och Habermas (1996) teorier. Ytterligare en reducering av analyserad empiri skedde mot slutet av analysprocessen och kapitlet fick därefter sitt nuvarande innehåll. Syfte och frågeställningar har i stort sett varit desamma under studiens gång, med ett tillägg för den sista frågeställningen om kritiska situationer, vilken tillkom under analysprocessen då empirin på olika sätt svarat på frågan.

Analysen är medvetet teoridrivna (Kvale & Brinkmann 2014:283ff) med ambitionen att skapa djup och förståelse för empirin. Samtidigt finns det risk för att denna typ av analys uppfattas som cynisk och instrumentell eftersom det rör sig om en stiliserad konstruktion av brukare, diakoner och kontext utifrån teoriernas vokabulär. Då brukarna i studien befinner sig i utsatta livssituationer är det viktigt att betona att när exempelvis Goffmans dramaturgiska (2006:11ff) teori appliceras och brukare beskrivs som att de "spelar olika roller", rör det sig om teoretiska begrepp och förklaringar. Syftet är inte att framställa utsatta brukare, socialtjänstens socionomer eller kyrkans diakoner som falska eller cyniska. Olika teorier och begrepp bidrar därmed till att förenkla och lyfta olika sidor av empirin (Eliasson-Lappalainen et al. 2008:18f). Slutligen är all empiri

i denna studie hämtad från informanternas utsagor. Det medför att det är brukarnas perspektiv som framhålls och slutsatser dras med utgångspunkt från vad brukarna sagt.

Insamling av tidigare forskning

Vid litteratursökning tillsammans med en bibliotekarie kombinerades ett tjugotal olika sökord och sökningarna var initialt specifika med begrepp som "diaconi", "social work", "client", "user experience" och "church" för att sedan breddas. Sökningarna som genomfördes gav mestadels resultat som fokuserade på utvecklingsländer, makro- eller mesonivå samt upplevelser utifrån anställda eller brukare som tagit del av upphandlade välfärdstjänster, företrädesvis inom vården. Forskning som ligger i linje med denna studies syfte visade sig således vara begränsad. Vid litteratursökningen påträffades dock en avhandling (Jokela 2011) skriven på finska, vars abstract framhöll flera beröringspunkter med min studie. Då jag själv inte behärskar finska men ansåg att det var av vikt att ta del av studien kontaktade jag forskaren. Ett videosamtal bokades och genomfördes. Forskaren presenterade avhandlingen med fokus på det kapitel som berörde brukares erfarenheter av ekonomiskt och materiellt stöd givet av diakoner i finska kyrkan. Intervjun spelades in och anteckningar togs. De olika kapitlen i avhandlingen refereras således till i sin helhet.

Studiens intervjupersoner

Här ges en kort bakgrundsbild av informanterna i studien. Intervjupersonernas kontext och bakgrund kan vara av vikt för att förstå vad brukarna bär med sig in i intervju-situationen. Informanterna har åldern 20–60 år, bor både i tätort och på landsbygd och utgörs övervägande av kvinnor. Merparten av informanterna berättar om händelser som innefattar trauman, sjukdomar och andra livssvårigheter och som inneburit att de har fått en försämrad ekonomisk situation. Några informanter berättar att de haft en ansträngd ekonomisk situation under hela sitt vuxna liv. Oavsett tidigare livssituation, redogör samtliga informanter för en vardag med ekonomisk fattigdom som vanligtvis pågått under flera år. För en del försvåras den ekonomiska situationen av skuldproblematik. Det återfinns varierande civilstånd, funktions- variation och familjebildning i informantgruppen. En större bredd än vad jag förväntat mig. Detta har inte varit ett kriterium i sig för studien utan slumpade sig så. Slutligen vill jag framhålla att studien fokuserar på en del av intervjupersonernas verklighet. Det återkommer betydligt fler nyanser i informanternas liv än vad som beskrivs i denna studie.

Egen förförståelse

Min förförståelse och mina subjektiva erfarenheter, som socionom och yrkesverksam diakon i Svenska kyrkan, har bidragit till valet av studiens ämnesområde. Val som dessa bygger enligt Eliasson-Lappalainen et al. (2008:17f) ofta på egna erfarenheter. Min bakgrund har samtidigt inneburit flertalet etiska överväganden. Jag har exempelvis inte berättat om mina yrken för intervjupersonerna, så länge de ej frågat, utan presenterat

mig i den aktuella rollen som student. Intervjupersonerna har även valts från andra geografiska områden än mitt arbetsområde för att minska risken att informanten och jag träffats tidigare eller kommer att göra så i framtida yrkesutövanden. Att jag själv är diakon har troligtvis även bidragit till att diakonerna känt förtroende för mig vid förmedlandet av intervjupersoner. Samtidigt har jag upplevt en tacksamhetsskuld i relation till diakonerna och brukarna då de givit av sin tid och sitt engagemang. Initialt kände jag även en oro inför risken att studien kunde bidra med att skada bilden av diakoners arbete och kyrkan, om återkommande kritik eller svårigheter skulle framkomma i empirin. Efter mötet med brukarna vände oron till en förhoppning att denna uppsats och såväl dess positiva som negativa kritik kan bidra med viktiga perspektiv.

Teori

Varför Habermas och Goffman?

I relation till empirin och studiens frågeställningar har två teorier valts ut. Gemensamt för dessa två är att de belyser interaktion, sociala handlingar och kopplar samman individen med omgivande kontext (Goffman 2006:9ff; Habermas 1996:111ff). En sådan teoretisk ansats har varit viktig då empirin tidigt hade en tyngd på förhållandet mellan individ och samhälle. Inledningsvis framstod Habermas teori (1996:112ff) med begreppen "livsvärld" och "systemvärld" som tydlig, då studiens första och andra frågeställning återkommande besvarades av empirin som redogjorde för olika logiker. Habermas begrepp bidrog därmed med ett analytiskt djup, i förhållande till studiens syfte. Trots Habermas delvis interaktionistiska utgångspunkt, fordrades en annan teori för att ge ytterligare djup i förståelsen av brukarnas upplevelser av interaktionen med diakonerna och den specifika situation när brukarna sökte stöd. Goffmans dramaturgiska teori (2006) fyllde denna plats. Fokus har lagts på en del av teoriernas begrepp och jag kommer inte att använda teorierna i sin fulla bredd. Ett sådant exempel är att "masker" och "face-work" utelämnats från Goffmans dramaturgi (2006:26ff) eftersom andra begrepp i teorin fångat de väsentliga delarna för denna studie.

Habermas (1996) teori har i jämförelse med Goffman (2006) en något bredare ansats i att beskriva och fånga samhällslivet. Habermas (1996:119ff) framhöll själv spännvidden i sin teori då han menade att teorin rymmer olika handlingsbegrepp, till skillnad från Goffman, som fokuserar på den dramaturgiska handlingen. Samtidigt har kritik framförts mot Habermas teori (1996:323ff) och dess breda ansats. Habermas (ibid.) bemöter själv denna kritik och är negativ till en särskiljning av teorin i en samhällsbetonad del och en filosofisk och språklig del. I denna studie, har koppling mellan individ och samhälle betonats framför teorins filosofiska begreppsapparat. Vid tillämpningen av den dramaturgiska teorin (Goffman 2006), upplevde jag svårigheter med de mer stipulativa begreppen och den variation i tillämpningen de innebar. Innan teorierna fördjupas bör det även nämnas att Blom (1994) och Nylund (1992) nyttjats utöver Habermas primärkälla. Dessa forskare bidrar med förtydligande av hur teorin om kommunikativt handlande kan tolkas och utvecklas i relation till socialt arbete. Centrala begrepp för teorierna har kursiverats i samband med dess beskrivning.

Habermas teori om kommunikativt handlande

Med utgångspunkt i det moderna samhällets framväxt och i polemik med flera tänkare, bygger Habermas (1996:83ff) en teori där han framhåller det kommunikativa handlandet och samtalets möjlighet som en demokratisk potential i det moderna samhället. Genom kommunikationsteoretiska begrepp utvecklar Habermas (1996:111ff) en teori som ger analytisk möjlighet att förstå och förklara sociala handlingar och binda

samman dem med strukturer och olika samhällslogiker. Grunden i teorin är den *kommunikativa rationaliteten* som är inbyggd i vårt språk och bland annat begripliggör hur vi människor kan finna samförstånd, gemensamma normer och värderingar (Habermas 1996:99ff:312ff). Samtidigt återfinns svårigheten med den kommunikativa rationaliteten då den bland annat tar tid, vilket sällan eftersträvas i marknadens och statens framväxt, där en annan logik styr. Habermas (1996:112ff) delar därmed upp samhället i två delar: livsvärld respektive systemvärld. Dessa olika sfärer i samhället integreras och fortskrider utifrån en rad olika mekanismer.

Livsvärlden respektive systemvärlden

Livsvärlden respektive *systemvärlden* är inte två geografiskt olika platser, utan kan rymmas i samma rum och snarare ses som två olika sfärer, som vi människor växlar mellan. De är med andra ord inte ömsesidigt uteslutande, utan de fungerar och upplevs olika samtidigt som det återfinns en dynamisk och komplementär relation dem emellan (Habermas 1996:84f).

Livsvärlden utgörs av och reproduceras av *sociala interaktioner*, såsom samspel med vänner, och förekommer i ett socialt rum, såsom hemmet, föreningen och den privata sfären (ibid.:129ff:329ff). Här återfinns icke villkorade relationer av hjälpande karaktär mellan vänner, familj och bekanta. Den *kommunikativa rationaliteten* styr och de sociala och kulturella funktionerna tas till vara, dels genom språket, dels genom relationerna. Genom *språklig kommunikation*, normer och värderingar, strävar denna sfär efter att uppnå en ömsesidig förståelse samtidigt som en kommunikativ rationalitet återfinns i själva strukturen i livsvärlden (ibid.:129ff:330ff). *Samtalet* och *relationen* är de medel som människor använder sig av för att koordinera *socialt handlande* i livsvärlden. Inom det sociala arbetet kan denna sfär förekomma när språk och dialog bidrar till en ökad förståelse och en *läroprocess* som gör det möjligt att genomföra förändringar och omgestaltningar av livet (Blom 1994:50ff; Habermas 1996:125ff:334ff).

Systemvärlden (även kallad systemet och/eller system) kan beskrivas som anonyma och sakliga relationer som ofta återfinns inom byråkratin, myndigheter, näringslivet och arbetslivet. Här sker materiell produktion och människors handlande styrs genom instrumentell rationalitet med kommunikationsmedlen makt och pengar (ibid.:378ff).

Interaktionen sker på *systemnivå* och mäts utifrån handlingars *yttre stabilitet*, det vill säga systemets upprätthållande av sina gränser mot omvärlden. Därmed blir kontroll, bedömningar och kategoriseringar viktiga element. Olika insatser och relationer styrs av villkor, vilket även speglar kommunikationen. Blom (1994:49ff) menar att socialt arbete som består av tidsbegränsade insatser och möten som sker efter uppsatta regler och roller, såsom rådgivning och ekonomisk hjälp, ofta faller inom systemets logik. Givetvis finns det även mänskligt samspel på en ekonomisk marknad eller statlig myndighet, men relationerna som bygger på instrumentell rationalitet är anonyma och sakliga, samtidigt som interaktionen sker inom ramen av de *måluppnående handlingarna* (ibid.).

Kolonisering av livsvärlden och bemyndigande

Habermas (1996:138) pekar på att de två logikerna krockar och försöker uppnå kontroll över varandra. I denna maktkamp använder systemet det *instrumentella förnuftet* tillsammans med ekonomiska och administrativa krafter, medan livsvärlden använder det *kommunikativa förnuftet* tillsammans med språket. Habermas (1996:333ff:376ff) belyser här ett dignitärt samhällsproblem, som består av att systemvärlden *koloniserar* livsvärlden. Detta innebär att mänskliga handlingar som bygger på kommunikativt handlande sker alltmer på systemets villkor. Habermas (1996:333ff) menar att kolonialiseringen i längden hotar grunden för den sociala interaktionen och reproduktionen vilket innebär att människor och relationer *förtingligas* och tas ifrån sin mänsklighet. Således ersätter pengar och makt språket som medium för sociala handlingar (Blom 1994:49ff). Parallellt återfinns även en risk för att mål och medel förväxlas (Habermas 1996:387ff). En alltför stark betoning av kostnadseffektivitet i exempelvis socialt arbete, innebär att det kan ses som ett mål i sig, istället för att brukarens liv ska bli bättre (Blom 1994:49ff). Inom det sociala arbetets organisering, kan kolonialiseringen leda till att brukarnas villkor förbises eller att brukarens erfarenheter inte inbegrips i utformandet av olika insatser. Kolonialiseringen innebär att den medborgerliga solidariteten undergrävs i samhället, till fördel för ekonomisk framgång.

Ytterligare en aspekt som gör den kommunikativa rationaliteten viktig, är att den krävs för att människor ska *bemyndigas* och kunna ta ansvar för samhälleliga angelägenheter (Habermas 1996:377ff). För att brukare ska bli myndiga i socialt arbete fordras enligt denna teori, att en ömsesidig förståelse kan äga rum, vilket i sin tur kräver tid och möjlighet till ett kommunikativt handlande (Blom 1994:50ff). Om detta inte inträffar upplever brukarna istället ett *omyndigförklarande* varav handlingar och verksamheter sker på organisationens eller byråkratins villkor. Detta innebär att brukarna enbart kan vända sig till den instrumentella rationaliteten för att säkra sin överlevnad (Nylund 1992:40). På så sätt går det att framhålla att även välfärdsstaten är utsatt för ett legitimitetsproblem, då det administrativa och byråkratiska systemet tillsammans med den ekonomiska marknaden tränger in i människors livsvärld och vardag (Habermas 1996:387ff).

Goffmans dramaturgiska teori

Den dramaturgiska teorin tar hjälp av teaterns vokabulär och begripliggör personens handlande via uttryck och framställningar av sig själv i en rad olika situationer. Häri ligger fokus på deltagarna i den sociala interaktionen och hur de i sin tur konstruerar sig själva inför de andra, det vill säga publiken (Goffman 2006:9ff). Med interaktion menar Goffman (2006:23) individens ömsesidiga inflytande på varandras handlingar och den växelverkan som sker i varandras fysiska närvaro, vid ett givet möte. Teorin vilar därmed på antaganden om att människors beteende i hög grad bestäms av samspelen med andra människor i en given situation. Dessa situationer behöver observeras och definieras för att vi ska veta hur vi ska agera och presentera oss själva utifrån den rollgestalt vi är eller vill vara i den specifika situationen (ibid.:9ff). Goffman menar att de

teaterpjäser som vi människor spelar, reflekterar riktiga sidor hos oss. Det finns därmed äkthet i framträdandet och istället för sitt sanna jag kan människor ses som sina roller.

Scenen, pjäsen och dess gränser

Pjäsen (Goffman 2016:25ff) kan ses som en process med ett par centrala element och begrepp. Till att börja med kliver en aktör in på en scen. Aktören utför ett framträdande med eller utan medaktörer, inför en publik. Under pjäsen godkänner eller underkänner publiken aktörens rollgestalt. Det pågår därmed en växelverkan och en interaktion mellan aktör, medaktör och publik. Aktören och publiken har de centrala rollerna, utan dem blir det ingen pjäs. Skådespelet utspelas genom verbal och icke verbal kommunikation med publiken och eventuella medaktörer. Pjäsen avslutas när aktören lämnar scenen eller publiken försvinner (ibid.:28ff).

Pjäsen utspelar sig på en *scen* där det förekommer rekvisita. *Rekvisitan* och scenen utgör i sin tur en inramning, som påverkar pjäsen (Goffman 2006:28ff). *Inramningen* är platsbunden och kan exempelvis vara en affär eller ett församlingshem och tillhandahåller därmed en specifik scen med viss rekvisita, dekor och möbler. Den övergripande fasaden utgörs såväl av en inramning av själva den fysiska platsen, såväl som den personliga fasaden. *Scenen* är den plats där själva framträdandet äger rum (ibid.:97ff). Det återfinns även en *bakre region*, som inte publiken ser och som är avskild (ibid.:101ff). I verkligheten kan gränserna för *främre* och *bakre regioner* modifieras och en bakre region kan uppstå på scenen när ryggarna vänds mot publiken (ibid.:115ff). Bakre regionen är den reträttplats som möjliggör för aktörerna att lägga ifrån sig scenens rollgestalt och både bestrida de intryck som framträdandet inneburit och ge uttryck för de fakta som undanhållits i interaktionen. Det är här i frånvaro av publiken som samtal om publiken kan förekomma utan en kontrollerad intrycksstyrning (ibid.:101ff;151ff). *Utsidan* utgör den region som tydligt markerar pjäsens gränser. Här befinner sig de utomstående som inte tar del av den pågående pjäsen (ibid.:120f). På teaterscenen spelas en uppdiktad pjäs upp, medan företeelser i verkligheten inte är fiktiva och inte alltid särskilt välrepeterade (Goffman 2006:9ff). En annan skillnad är förhållandet till publiken och regissören. I verkliga livet återfinns inte alltid en tydlig regissör eller publik, utan dessa roller kan utgöras av en aktör eller av samhället (ibid.:9f;89ff).

Roller, interaktion och risker

Utifrån ett givet framträdande urskiljs tre nyckelroller: de som agerar, publiken som tar del av agerandet och de utomstående som varken agerar eller deltar. Dessa tre roller kan beskrivas utifrån deras funktion, vilken region de har eller inte har tillträde till, samt vilken information de har eller inte har (Goffman 2006:129). *Aktören* är den gestalt som gör entré på scenen där pjäsen utspelar sig (ibid.:9ff). *Huvudrollen* utgörs av aktören som har den självklara rollen på scenen, medan *medaktören* lättare byts ut. Aktören spelar i sin tur en *rollgestalt* som är en dramatisk effekt som uppvisas (ibid.:73f; 218f). Det är med andra ord rollen som studeras och inte dess innehavare. Därmed är det inte olika personlighetsegenskaper som styr vår uppfattning om oss själva, utan våra handlingar och andras reaktioner på dessa.

Det fundamentala är ifall rollen upplevs som trovärdig eller ej (ibid.:9ff:49ff).

Varje aktör kan både kontrollera och styra vad de uppvisar och vad de gör tillgängligt för publiken. Denna *självpresentation* innebär att aktören ger uttryck för olika delar av subjektet på ett stiliserat sätt. Det ligger i aktörens intresse, att styra och kontrollera de andras beteenden och framförallt deras reaktioner och bemötandet av aktören (Goffman 2006:13ff). Med andra ord, innebär det här att aktören medvetet eller omedvetet försöker genomföra en *intrycksstyrning* för att undvika incidenter eller rädda ett framträdande (ibid.:182ff).

Här beskriver Goffman (2006:25f) cyniska och uppriktiga aktörer. Den *uppriktiga* aktören tror på framträdandet och den *cyniska* aktören styr publikens uppfattning som ett medel att uppnå ett specifikt syfte. Att likt den cyniska aktören ha rolldistans och lura sin publik behöver inte primärt handla om egennytta utan kan mycket väl ske för att aktören anser att det gynnar publiken eller samhället.

Framträdandet är de samlade aktiviteter som en viss aktör framför under pjäsen, exempelvis en brukares framträdande i mötet med en diakon (Goffman 2006:23).

Framförandet sker genom verbal och icke verbal kommunikation med publiken och eventuella medaktörer, och avslutas när aktören lämnar scenen eller publiken försvinner (ibid.:28ff). För att meningen med aktörens rollgestalt ska bibehållas, krävs stöd från publiken (ibid.:9ff:25ff). Därmed besitter *publiken* en stor makt och kan styra över pjäsens utfall.

Publikens uppdrag är att bedöma och leta efter tecken på om det som framförs exempelvis kan vara sant eller falskt, trovärdigt eller uppdyktat (ibid.:57ff). Detta samspel med publiken innebär att aktören kan bli övertalad till att uppvisa vissa karaktäristiska drag som hen kanske inte vill ha, för att på så sätt kunna spela rollgestalten i enighet med vad medaktören och/eller publiken önskar (Goffman 2006:31ff). Här kan tårar, armod och tacksamhet vara tecken på en behövande och god rollgestalt, som godtas av publiken. Att spela en roll och att kliva upp på en scen, medför samtidigt en risk på grund av att hemligheter kan avslöjas och aktören kan bli avvisad och förödmjukad (ibid.:47ff:126ff). Därmed behöver aktören avstå från eller dölja vissa handlingar som är oförenliga med rollen, för att kunna uppnå idealnormen av rutinen (ibid.:39ff:126ff). Om individen döljer saker, är det även möjligt att förena två motstridiga handlingar och samtidigt komma undan med fel och brister, utan att det väcker misstro hos publiken. Aktören kan då ge skenet av att hen är idealisk för rollen, medan det i själva verket mycket väl kan ha varit så att aktören har fått utstå svårigheter för att passa in i rollen.

När det förekommer mer än en aktör på scen, benämner Goffman (2006:75ff) detta som ett *team* vilka behöver prestera ett intimt samarbete, ha förtroende för varandra och samtidigt är beroende av varandra för att kunna framföra ett trovärdigt framförande. Under framförandet döljer teamet en del av omfattningen och karaktären av sitt samarbete för publiken. För att teamet ska veta vad och hur de ska presentera sitt framförande, krävs regi och manus. *Manus* är precis som i teaterns värld, ofta skrivet av någon som inte närvarar vid själva skådespelet. Istället återfinns det ofta en regissör (Goffman 2006:89ff) i teamet som kontrollerar och iscensätter de olika rollerna. Huvudpersonen på scen är företrädesvis *regissören*, vilket innebär att teammedlemmarna har olika möjligheter till att styra och kontrollera pjäsen.

Rutin, fasad och kollektiva representationer

I teaterns värld förekommer scen, manér och rekvisita och i verkliga livet återfinns fasader (Goffman 2006:28ff). En *personlig fasad* utgörs av den *expressiva utrustning* som är intimt förknippad med aktören själv, såsom ålder, kön, gester och ämbete (ibid.:28ff). Ett redan i förväg fastställt handlingsmönster som sker av vana och kan framföras vid andra tillfällen, kallas för en *rutin* (ibid.:23ff). I den svenska översättningen av Goffmans teori, förekommer rutin och roll synonymt med varandra. Jag har valt att använda begreppet rutin vid en upprepning av samma roll och istället använt *roll* och *rollgestalt* synonymt. För att på så sätt undvika missförstånd mellan översättningarna.

Ett framträdande socialiseras genom formning och omformning för att på så sätt passa in i de förutsättningar och förväntningar som framkommer på den plats och i det samhälle där rutinen framförs (ibid.:39ff). Så när individer spelar en etablerad social roll finns redan fastlagda *sociala fasader* som har upprättats för den specifika rollen. En given social fasad blir därmed institutionaliserad och kopplad till stereotypiska förväntningar på vissa handlingar, exempelvis hur fattiga ska agera. Sociala fasader kallas då för *kollektiva representationer* och dessa bär på kraft i sig själva (Goffman 2006:33ff). En del scener har även inrättats för ett visst framförande. Det här innebär att vissa grupper eller personer huvudsakligen söker sig till dessa scener och satsar tid och kraft på vissa rutiner, samtidigt som de betonar andra rutiner mindre, trots att de mycket väl utför olika roller (ibid.:37f).

Studiens tillämpning av Goffmans begrepp

Efter bearbetningen och analysen av empirin blev det påtagligt att teorins olika begrepp behövde ett förtydligande i förhållande till denna studies tillämpning, för att på så sätt underlätta för läsaren. Då Goffmans teori kan ge upphov till varierande tolkningar återges här stipulativa definitioner, i bokstavsordning, för de begrepp som är mest frekvent använda.

Aktör Alla som vistas på en scen, företrädesvis diakonen och brukaren.

Bakreregionen Den delen av scenen som publiken inte får ta del av.

Cynisk Aktör som har rolldistans och styr publikens uppfattning med syftet att uppnå ett specifikt mål, företrädesvis att beviljas stöd.

Kollektiva representationer Innebär att publiken och samtliga aktörer vet hur en rutinska spelas och vilka fasader som är kopplade till rollen.

Manus Pjäsens nedskrivna text. Det förekommer två men snarlika manus i empirin, kyrkans och socialtjänstens, som båda inbegriper att ge stöd.

Pjäs I empirin utspelas en och samma pjäs på kyrkans och socialtjänstens scen. I affären förekommer ytterligare en pjäs.

Publik Utgörs av samhället och består av människor, vilka är presumtiva åskådare till pjäsen, och bärare av normer, lagstiftning och fattigvårdslogik.

Regiassistent Regissörens assistent som är inläst på manus, rollen innehas av brukarna.

- Regissör* Diakonen utgör regissören på den kyrkliga scenen. Regissören besitter makt i att tolka manus och styraframförandet.
- Rekvisita* Den vanligt förekommande rekvisitan är ansökningsblanketten och stödet som ges. Rekvisitan har ett starkt symboliskt värde och är samtidigt ett fysiskt objekt som brukaren ibland kan ta med sig från scenen.
- Roll/rollgestalt* I empirin återfinns företrädesvis rollgestalterna brukare, diakon och socionom.
- Rutin* En väl inövad roll som framförs medvana.
- Scen* I empirin framkommer tre scener företrädesvis kyrkans och socialtjänstens, men även mataffärens scen. Den kyrkliga scenen utgörs i merparten av fallen av diakonens arbetsrum.
- Team* Brukaren och diakonen bildar tillsammans ett team på scenen.

Empiri och analys

Presentation

I denna del av studien presenteras empirin utifrån studiens frågeställningar, den analyseras med hjälp av föregående kapitelns teorier och sätts sedan i relation till tidigare forskning. Tre övergripande teman: hur kommer det sig?, interaktionen med diakonerna samt ekonomiskt och materiellt stöd utgör ramen för analysen. Samtidigt är det ej vattentäta skott mellan de olika delarna. Den fjärde frågeställningen som berör huruvida kritiska situationer uppstår i relation till interaktionen och stödet och vad som i så fall karakteriserar och initierar dessa, finns insprängd i de olika kapitlen. Empirin illustreras i så väl citat som sammanfattningar.

Hur kommer det sig?

Inledning

Vilka olika anledningar återkommer när brukarna redogör för hur det kommer sig att de vänder sig specifikt till Svenska kyrkan för att söka ekonomiskt stöd? Uppstår några kritiska situationer? Återkommer vissa förväntningar eller föreställningar? I denna inledande del av analysen, kommer jag att redogöra för anledningar som kan kopplas till såväl samhälle, organisation och individnivå.

Tillgängligheten

Genomgående ger samtliga intervjupersoner i samklang med tidigare forskning (Angelin 2009:119f; Jokela 2011a:135ff) uttryck för att de har svårt att försörja sig på inkomsten från ekonomiskt bistånd som beviljats av socialtjänsten. Detta framstår som en fundamental anledning till varför brukarna uppger att de vänder sig till andra instanser. Men vad bidrar till att de specifikt vänder sig till Svenska kyrkan? Grundläggande är att brukarna fått information om att det är möjligt. Kunskap om att scenen (Goffman 2006:97ff) finns, gör att de vänder sig till kyrkan. Informanterna lyfter även tillgängligheten, smidigheten i ansökningsförfarandet, samt den goda möjligheten att beviljas stöd som anledningar till att de söker stöd hos kyrkan. Däremot framförs ingen kritik mot den kontroll som ofta krävs i form av dokumentation.

Så här beskriver en intervjuperson, som sökt ekonomiskt stöd från kyrkan för första gången, hur det egentligen kom sig att hen vände sig till kyrkan och hur ansökningsprocessen gick till:

Elinn: Vill du berätta lite mer om hur du fick reda på det?

Jona: Ja, alltså det är en vän, en bekant som bor här. [...] Vi träffades och då sa hen det och tipsade att den fonden kan vara lätt att få. Så då kände jag att jag chansar, för det är inte fel att få lite extrapengar.

Elinn: Jättebra. Hur såg det ut i den situationen när ni [Syftar på familjen] komhit?

Jona: Vi kom tillsammans och sökte. Det gick väldigt snabbt. Det var bara in och skriva ner uppgifter, en liten kort motivering och sen var det färdigt. Så vi tog det bara när vi gick förbi en runda. Så det var smidigt och det underlättar att det inte var en massa som man ska krångla med. Så det varbra.

Elinn: Ställdes det något krav på något papper eller hur vardet?

Jona: Det behövdes personbevis. Det var det som behövdes och nolltaxering. Så det var bara att ta en sväng in om på försäkringskassan så fixade det sig. Så det var smidigt annars hade det nog [...] Alltså risken hade varit större att det inte hade blivit gjort, om det varit en massa krångel. Men det var det inte.

Initialt framkommer det att informanten fick kännedom om möjligheten att söka ekonomiskt stöd av en bekant. I empirin är kyrkans information bristfällig och brukarna får snarare reda på möjligheten att söka stöd genom tillfälligheten att någon berättar. Empirin kan här förstås med hjälp av Habermas (1996:129ff: 329ff) teori om kommunikativt handlande. Informationen överförs inom livsvärldens logik genom samtal med vänner och bekanta som delar en förståelse för situationen. Om systemets instrumentella logik (Habermas 1996:378ff) varit mer genomgående i det här fallet så hade troligtvis någon av intervjupersonerna redogjort för en tydligare systematik, snarlik den hos myndigheter, där informationen givits via olika medier. I studien är kunskapen om platsen, det vill säga möjligheten att söka, primär och brukarnas behov sekundär. Liknande kritik angående att det inte alltid är de utsattas behov som styr eller att det inte alltid är de mest utsatta som får hjälp, lyfts av Engel (2006:163ff:251ff). Då kyrkan i många fall i empirin utgör den enda tydliga scenen för ekonomiskt stöd, utöver socialtjänstens ekonomiska bistånd, är kunskapen om scenen väsentlig.

När brukarna väl fått information om att möjligheten finns, styrs ansökningsförfarandet från informanternas sida ofta av den instrumentella logiken (Habermas 1996:378ff). Ett skifte sker därmed i logik. Det är en genomgående önskan i empirin att stödet ska vara lättillgängligt. Då ansökan går ”snabbt” och ”smidigt” upplevs den inte som krånglig eller tidskrävande. Brukaren, precis som merparten av informanterna, framstår därmed som byråkraten som använder sig av en instrumentell logik för att ta del av stödet. Det kommunikativa handlandet tar tid (ibid.:112ff) och om den instrumentella logiken inte fungerar, överväger informanten i citatet ovan att avstå från ansökan. Brukarna handlar här strategiskt för att uppnå målet (Blom 1994:49ff), att beviljas stöd. Denna strävan kan, vilket även belyses i kommande empiri, sammankopplas med något jag valt att benämna som ”fattigdomens utmattning”. Fattigdomens utmattning, innebär att fattiga gång på gång får berätta om sin situation samt vända sig till olika instanser för att söka stöd och på så sätt mildra fattigdomens konsekvenser (jfr Lister 2004:99ff). Detta leder till trötthet och utmattning. För att hantera fattigdomens utmattning använder brukarna i empirin generellt den instrumentella rationaliteten som ett medel för att på snabbaste och enklaste sätt få del av det ekonomiska stödet. Det är med andra ord viktigt för brukarna att det ”inte var en massa som man ska krångla med”.

Att det krävs dokumentation uppfattas inte som ett problem, det tillhör den instru-

mentella logiken. Samtidigt bör det betonas att det sker en kontroll och en bedömning (Habermas 1996:378ff). I empirin framkommer det att informanterna ofta får styrka sin livssituation med dokumentation, om än i mindre utsträckning i jämförelse med socialtjänstens ekonomiska bistånd. Så trots att informanterna upplever att ansökningsen inte är lika byråkratisk, som hos socialtjänsten, går det ändå att argumentera för att ansökningsförfarandet hos diakonen är byggd på samma logik. Kanske återfinns här en skillnad i sfär utifrån diakonens bemötande och själva ansökningsförfarandet? Något som kommer att belysas framöver.

Hur kan denna smidighet som intervjupersonen i citatet ovan och merparten av informanterna, framhåller som en anledning till att söka stöd förstås? Med utgångspunkt i Goffmans (2006:28ff) dramaturgi kan den kyrkliga scenen för ekonomiskt stöd beskrivas som dold och lättillgänglig. Här återfinns en motsägelse. Å ena sidan en dold scen, för dem som är utanför (ibid.:120f), å andra sidan en lättillgänglig scen, för dem som har informationen.

När väl aktören känner till scenen, framförs pjäsen fort. Publiken, pjäsens presumtiva åskådare, är snabb i sin bedömning och applåderar till utdelat stöd (Goffman 2006:9ff). Något informanten ger uttryck för när hen säger att ”vi tog det bara när vi gick förbi en runda” och när brukaren berättar om att hen fick tips om att det var lätt att beviljas stöd. Brukarna bär genomgående på en förväntan att de kommer att beviljas stöd från kyrkan. Att stöd från civilsamhället är mindre restriktivt och ofta beviljas (Jordansson 2008:113f; Lund 2006:3ff: 46f), är något som framkommer i tidigare forskning. Jokelas (2011a:135ff) forskning antyder att brukare söker stöd hos diakoner eftersom de är mer tillgängliga än myndighetspersoner, något som bekräftas i denna studie.

Olikheter i scener och förhållningssätt

I empirin framkommer det att det spelas en och samma pjäs på två scener, kyrkans och socialtjänstens. Kyrkans scen förhåller sig till socialtjänstens. Detta resultat är i sig inte oväntat med tanke på att urvalet för studien består av informanter som har ekonomiskt bistånd. Scenerna fyller dock olika funktioner där kyrkans scen blir ett kompletterande andrahandsval. Det återfinns även olika förhållningssätt kring hur intervjupersonerna upplever sin ekonomiska situation och vilken betydelse kyrkans ekonomiska stöd tillskrivs. En mindre grupp informanter framhåller att kyrkans ekonomiska stöd ger en efterlängtat guldkant i tillvaron. Flertalet informanter beskriver snarare att de vänder sig till kyrkan, eftersom de har behov av att söka ett kompletterande stöd. Därmed går det att något förenklat dela upp informanterna i två olika grupper. En grupp där det ekonomiska stödet bidrar till att minska informanternas ekonomiska stress (Hagquist 1997:24ff) och en grupp där stödet ger möjlighet att göra eller köpa något utöver det vanliga. Ibland återfinns dessa två i kombination. Oavsett vilken grupp som informanterna tillhör, framhåller samtliga intervjupersoner att stödet har betydelse.

I följande citat presenteras en intervjuperson som ingår i den mindre gruppen av brukare och som framhåller att stödet från kyrkan ger en möjlighet att göra eller köpa något utöver det vanliga. Här belyses även hur brukarna blir en byråkrat på den kyrkliga scenen.

Intervjupersonen resonerar kring de olika scenernas funktion och beskriver det ekonomiska stödet och dess betydelse på följande sätt:

Farah: Lite lättare vardag. Kunna unna sig lite mer eller någonting. Eftersom både jag och min partner lever på existensminimum, alltså i fattigdom, så är den här bonusen alltid välkommen. Vi lever på försörjningsstöd i dag, det gör att vi klarar räkningarna, mat och lite, lite extra. Men den här bonusen från kyrkan är väldigt, väldigt viktig. För att kunna förgylla vardagen som man säger. Lite grann.

Elinn: Vad kan du förgylla vardagen med om du blirbeviljad?

Farah: Det kan vara ett par nya skor eller att åka på en dagstur. Gå ut och äta på restaurang. Ja, helt enkelt höja och få det literoligare.

Till min hjälp att belysa och fördjupa citatet ovan används initialt Goffmans (2006:9ff) dramaturgiska teori. I empirin framkommer en tydlig koppling mellan försörjningen från socialtjänstens ekonomiska bistånd och behovet av att vända sig till kyrkans parallella och kompletterande scen. Informanten uttrycker det som att hen lever på "existensminimum", "i fattigdom", och att "bonusen" från kyrkan därmed är välkommen. För att ansöka behöver brukarna i studien ta sig till platsen, i det här fallet församlingshemmet, som har den rätta inramningen (Goffman 2006:9ff:29). På denna scen spelas med teorins vokabulär en pjäs, som har ett tydligt manus med fokus på ekonomiskt stöd. Informanten är den rollgestalt som kliver upp på den kyrkliga scenen. På scenen återfinns nu två aktörer, en brukare och en diakon, dessa två roller bildar tillsammans ett team (ibid.:75ff) som framför pjäsen. Initialt återfinns därmed två scener, kyrkans och socialtjänstens. En av rollgestalterna, den fattiga informanten, återkommer på båda scenerna och gör i praktiken samma sak, det vill säga ansöker om ekonomiskt stöd. Det framkommer även tydligt att kyrkans scen utgör ett kompletterande andrahandsval. Då informanten först söker stöd på socialtjänstens scen för sin försörjning och därefter ansöker om en extra "bonus" på kyrkans scen. Vilket inte återges i relation till socialtjänstensscen.

Vid närmare studier av empirin, kan teorin om kommunikativt handlande (Habermas 1996:112ff:378ff) bidra med ytterligare förståelse. Informanten beskriver stödet och dess betydelse med ord som: "lite lättare vardag", "kunna unna sig lite mer" och "bonus". I relation till att ansöka om ekonomiskt stöd, framstår intervjupersonen som byråkraten vars person drivs av måluppfyllande instrumentell rationalitet kopplat till pengar. Kontexten kan visserligen beskrivas som viktig, men ska i detta sammanhang förstås som viktig utifrån att det ger en ekonomisk "bonus". Stödet eller interaktionen framstår inte primärt som ett sammanhang för att samtala, bli förstodd eller lyssnad på, vilket kopplas till livsvärlden och det kommunikativa handlandet (Habermas 1996:129ff:330ff). Däremot framkommer dessa värden tydligare i kommande empiri. (Se exempel under rubriken Långsiktighet och bemyndigande.) Den cyniska aktören som beskrivs av Goffman (2006:25f) sammanfogas här med Habermas (1996:378ff) instrumentella rationalitet. Rolldistansen som återfinns hos den cyniska aktören (Goffman 2006:25f), vilket innebär en strävan efter att styra framförandet för att uppnå ett visst syfte, ligger i linje med systemvärldens instrumentella rationalitet som strävar efter

måluppnående handlingar (Blom 1994:49ff). I denna punkt möts de två teorierna och förklarar hur den cyniska rollgestalten, i detta fall brukaren, blir en byråkrat på scenen.

I den andra gruppen som framkommer i empirin, använder flertalet av informanterna beviljade bidrag till kläder, livsmedel eller för utgifter i samband med återkommande högtider. Detta har även lyfts fram som ändamål i tidigare forskning (Gautun, Drøpping & Fløtten 2005:28ff:81ff). I nedanstående citat, uttrycker intervjupersonen bland annat hur hen känner sig lite desperat när hen söker stöd och hur hen upplever att försörjningen från ekonomiskt bistånd inte ger samma möjligheter för barnen. Den ekonomiska stressen, relationen till omgivningen och de olika förhållningssätten till scenerna samt hur man därmed spelar rollen i pjäsen blir tydliga:

Elinn: [...] Vilken betydelse har det att få en summa pengar eller ett presentkort för dig?

Kim: Det har betytt jättemycket. Jag blir jätteglad, såklart.

Elinn: Skulle du kunna beskriva lite mer. Vad har du kunnat göra eller integöra?

Kim: Ja, som nu till jul kunde jag köpa julklappar och som jag sa innan julmat och en overall till [uteslutit namn]. Så det hjälper jättemycket, det gör det. [...]

Elinn: Hur har du upplevt att det var att söka stöd här i församlingen? Har det varit förknippat med någon speciell tanke eller känsla?

Kim: Ja, jo men bra. När man söker pengar så har man en lite desperat känsla. Det kan man väl säga. [...]

Elinn: Desperat för att man behöver pengar?

Kim: Ja, man vill ju att ens barn ska ha det bra.

Elinn: Mm. [Nickar]

Kim: Som andra.

Empirin analyseras här med stöd av Goffman (2006:9ff:75ff). Intervjupersonen framhåller att stödet betytt "jättemycket" och skänker glädje. I relation till den kyrkliga scenen och manuset, preciseras därmed vissa förhoppningar och infriade förväntningar. Interaktionen med diakonen och kyrkan skiljer sig åt i jämförelse med socionomen och socialtjänsten. Trots en till synes likvärdig pjäs, så är manuset och förväntningarna genomgående olika i förhållande till de två scenerna (Goffman 2006:75ff). Det är exempelvis ingen av informanterna som talat om sin försörjning från socialtjänstens ekonomiska bistånd i termerna av glädje och tacksamhet. Utan trots att det återfinns osäkerhet i relation till försörjningen från ekonomiskt bistånd, tas den mer för given och ses snarare som en rättighet då det återfinns lagar och reglemente som styr. Här återfinns en tydlig skillnad, som kan kopplas till manus.

Manuset på den kyrkliga scenen är skrivet med kyrkans inblandning och influerad av bibeln och kristna ideal. Manuset på socialtjänstens scen är skrivet med påverkan av lagstiftning och samhällets normer. Då manuset på den kyrkliga scenen inte sammankopplas med lagstiftning uppfattar inte brukarna stödet som en rättighet utan snarare som en gåva. Enligt Mauss (1997:26ff:57ff) är en gåva, såsom det kyrkliga stödet, alltid villkorad. En gåva som ges ska mötas med gengävor. Om inte möjligheten att ge gengävor finns för brukarna skapas istället en tacksamhetsskuld i relation till diakonen som

är givare (jfr Mauss 1997:18:85ff). Jag har valt att benämna detta som ”gåvans börda”. Brukarna är beroende av gåvan och därmed diakonens välvilja, samtidigt som stödet är behäftat med negativa konsekvenser exempelvis tacksamhetsskuld. Detta fenomen är återkommande i empirin och kan sammanbindas med makt och den asymmetriska relation som uppstår mellan diakonen som kan ge och brukaren som är beroende av gåvan (se vidare rubriken I vems regi?). Ytterligare skillnader och likheter i manus fördjupas senare i uppsatsen. Båda manusen berör dock informanternas ekonomiska situation. Oavsett om brukarna tillhör kategorin som strävar efter guldkant eller de som vill minska den ekonomiska stressen (Hagquist 1997:24ff), spelar de samma roll (Goffman 2006:73f: 218f) och tolkar rollen utifrån de olika manusen och scenerna.

Informanten i ovanstående citat, framhåller att hen känner sig ”lite desperat” vid ansökan. Denna desperation eller stress, återkommer genomgående i empirin för intervjupersonerna som tillhör denna grupp. Empirin visar här på ”fattigdomens utmattning”. Brukarna vill ta del av stödet men orkar inte alltid (se även rubriken summans betydande roll). Det kan vara ett tecken på att informanterna, likt i Jokelas (2011a:101ff) studie, avvaktar med att söka stöd, trots behov, då det tar emot att vända sig till kyrkan. Att vänta kan i sin tur initiera en kritisk situation. Svårigheter kopplat till att söka stöd förekommer på både kyrkans och socialtjänstens scen (se Angelin 2009:122ff:186ff) och tyder på att det i grund och botten handlar om samma pjäs, med snarlika manus.

Med hjälp av Goffman (2006:9ff:28ff), kan det ekonomiska biståndet vilket ges på socialtjänstens scen, även ses som ett otillräckligt stöd, eller en begränsad rekvisita. (Se även under rubriken Summans betydande roll.) Den begränsade rekvisitan leder till ekonomisk stress (Hagquist 1997:24ff) och desperation. När intervjupersonen i citatet ovan, framhåller att hen vill att barnen ska ha det ”som andra” barn och att hen har ”en lite desperat känsla” vid kontakt med kyrkan, framgår det att intervjupersonen inte anser att försörjningen från socialtjänsten ger denna möjlighet. Informanten försöker därmed kompensera att hen ligger under samhällets ekonomiska norm och inte uppnår en för brukaren skäligen levnadsnivå (jfr Angelin, Hjort & Salonen 2014:482ff), genom att söka stöd på kyrkans scen. Detta är dock inte unikt för denna grupp av informanter. Redan i föregående citat går det att problematisera vad som kan anses vara en skäligen levnadsnivå. Detta då informanten Farah kopplar samman köpet av ett par skor med något som ”förgyller”. Det vill säga något utöver det normala som ska ingå i en skäligen levnadsnivå.

I fattigvårdslogikens termer, kan denna lägre inkomst från ekonomiskt bistånd, förstås som att fattiga disciplineras och behandlas som mindre värda än övriga samhällsmedborgare (de Swaan 1988:17ff; Panican & Ulmestig 2017:606ff). Värt att notera här är att ingen av dessa scener ger brukarna en helhetslösning för ekonomin. Detta kan förstås utifrån att den rådande fattigvårdslogiken är kopplad till manuset på de båda scenerna (Geremek 1991:24ff; Panican & Ulmestig 2017:599ff). Hjälp till fattiga är inte en rättighet och får inte heller bli en rättighet enligt fattigvårdslogiken, utan sker inom ramen för ett stigmatiserande system. Brukarna har rätt till att söka stöd, men att beviljas stöd är ingen rättighet (Panican & Ulmestig 2016:479ff). Istället behovsprövas stödet och i relation till socialtjänstens ekonomiska bistånd, ges en försörjning som

inte motsvarar en vanlig standardinkomst (Bergmark 2016:9ff:23ff). Att söka stöd kan därmed initiera en kritisk situation som karakteriseras av stigmatisering.

Slutligen kan skillnader som framkommer mellan de två grupperna, ha sin grund i de förändringar av civilsamhällets stöd som Harju, Hjort och Montesino (2010:36ff) belyser. Där civilsamhällets organisationer tidigare kunnat bistå med extra bidrag för att förgylla vardagen, till att nu alltmer börja täcka de basala utgifterna och behoven (ibid.).

Ett dolt stöd

En återkommande anledning, som flera brukare lyfter, till att de specifikt söker ekonomiskt stöd hos Svenska kyrkan, är att stödet är dolt för socialtjänsten. Det är möjligt att välja att få pengar på avi eller kontant för att undvika att stödet kommer till socialtjänstens kännedom, eftersom pengar inte sätts in på bankkontot, riskeras därmed inte inkomsten från det ekonomiska biståndet att sänkas. Kyrkans ekonomiska stöd blir således ett osynligt komplement och en extrainkomst för brukarna. Kyrkan är väl medveten om och bortser från socialtjänstens reglemente, i utformningen av sitt egna ekonomiska stöd. Så här berättar en informant:

Elinn: Har du eller ni sökt något ekonomiskt stöd från någon annanorganisation?

Dominique: Nej. Vi har dålig koll på vad det finns och vad man kan söka. Sen så är det så här, att när man har ekonomiskt bistånd och får någonting extra då dras det av och då blir det plus minus noll i alla fall. Så då är det intelönt.

Elinn: Nej. Hur blev det, den härgången?

Dominique: Då fick vi det på avi så då såg socialen det inte. Det kom inte in på vårt bankkonto.

Elinn: Var det något ni föreslog eller sa man det härifrån?

Dominique: Det stod på ansökan. Man kunde välja att skriva ett kontonummer eller att få det på avi. Det var tur för annars hade vi inte kunnat sökähär.

Elinn: Nej. Var det något ni visste om före nisökte?

Dominique: Ja, det sa min kompis. Att man kunde få det på avi. För annars hade jag inte sökt.

Empirin fördjupas med hjälp av den dramaturgiska teorin (Goffman 2006:9ff), där intervjupersonens och diakonens sociala interaktion förstås i förhållande till publiken. Intervjupersonen berättar att när hen fick kännedom om att det gick att söka ekonomiskt stöd hos kyrkan, gavs även information om att denna inkomst inte skulle vara synlig för socialtjänsten. Denna kunskap var avgörande för att intervjupersonen skulle göra entré på den kyrkliga scenen. När intervjupersonen kliver upp på scenen i form av en hjälpsökande rollgestalt (Goffman 2006:9ff) bär brukaren med sig en föreställning om att det är möjligt att få ett stöd som är dolt för socialtjänsten. Pjäsen antas delvis vara dold för publiken som utgörs av samhället och dess normer. På scenen interagerar brukaren och diakonen. Informanten som är medaktör, spelar en trovärdig rollgestalt, medan diakonen som har huvudrollen, lägger fram en rekvisita i form av en ansökningsblankett. Ryggarna vänds mot publiken och en symbolisk förflyttning sker till

bakre regionen (ibid.:115ff). Här lägger diakon och brukare ifrån sig sina rollgestalter och uttrycker kritik mot samhället utifrån svårigheten att klara sig på en försörjning från ekonomiskt bistånd. Teamet (ibid.:75ff) får nu en extra stark samhörighet eftersom de delar samma hemlighet och önskemål. I den bakre regionen som nu skapas, finns möjligheten att beviljas stöd som samhället och socialtjänsten inte ser. Detta stöd hade ej behövts att döljas (ibid.:182) om det varit accepterat av publiken. Genom att stödet döljs, undviks att kritiska situationer uppstår på såväl kyrkans som socialtjänstens scen. Detta då ett handhavande där brukaren döljer sin inkomst för socialtjänsten inte får förekomma (se exempelvis Bidragsbrottslagen 2007:612) och då det även är en del av socialsekreterares arbetsuppgifter att kontrollera att sådana förhållanden inte existerar. Att diakonerna trots allt går emot socialtjänsten och undergräver lagen kan ses som ett uttryck för kyrkans vilja och beroende av att vara med i pjäsen (Goffman 2006:28ff) samt olikheter i manus och logiker (Habermas 1996:112) mellan kyrkan och socialtjänsten.

Värt att notera är att detta framförande (Goffman 2006:23ff) inte enbart förekommer med en aktör, utan troligtvis med de flesta rollgestalter som har ekonomiskt bistånd. Blanketten som används är förtryckt med en möjlighet att dölja bidraget. Denna möjlighet är inkorporerad i rekvisitan och talar därmed om att det finns en systematik i att undvika publiken och dess burop. Brukare som har ekonomiskt bistånd från socialtjänsten och vänder sig till kyrkan, utgör därmed en kollektiv representation (ibid.:33ff). Kyrkans scener har en inramning och rekvisita som inrättats för dessa typer av framföranden. När samma brukare kliver upp på socialtjänstens scen, sker en intrycksstyrning av den cyniska rollgestalten (ibid.:25f:182ff), som innebär att samröret med den kyrkliga scenen medvetet döljs.

Ett förändrat välfärds- och civilsamhälle

Flertalet informanter gör kopplingar mellan olika samhällsförändringar och svårigheten med att försörja sig på socialtjänstens ekonomiska bistånd, vilket i sin tur leder till att de vänder sig till kyrkan för ekonomiskt samt materiellt stöd. I empirin beskrivs dessa samhällsförändringar både som nedskärningar i välfärden och som att logiken vilken genomsyrar myndigheternas arbete har förändrats. Detta får till följd att det blir svårare att ansöka och beviljas hjälp från instanser såsom socialtjänsten, försäkringskassan samt arbetsförmedlingen. Samtidigt som skarp kritik riktas mot myndigheternas instrumentella logik använder sig brukarna själva av samma logik i relation till diakonen och kyrkan, denna motsägelse refereras till som den ”instrumentella paradoxen”. I följande citat synliggörs denna paradox samtidigt som intervjupersonen resonerar kring ovanstående förändringar.

Informanten kopplar även samman förändringarna med hur människor värderas utifrån sin förmåga att vara arbets- och köpkraftig.

Max: [...] Jag kan säga så också att jag gick ur kyrkan redan som 18-åring. Jag tror inte på Gud för egen del men det är bra om kyrkan kan hjälpa så många som möjligt. Oavsett, om de tror på Gud eller något annat. Jag menar, att i dagens läge behövs det.

Vårt välfärdssamhälle håller på att monteras ner. Det är mer och mer sådan nödvändig hjälpverksamhet som kanske har ombesörjts från samhället innan, som till stor del hamnar på släktingar, vänner och frivilligorganisationerna idag.

Elinn: Vill du ge något exempel eller har du någon egen upplevelse av hur det blivit sämre?

Max: [...] jag vet folk som har hamnat i sjukdom och har blivit illa behandlade av Försäkringskassan. [...]

Elinn: Mm, får de pengar från försäkringskassan?

Max: De får inte det! Utan, de blir ifrågasatta och hamnar i en överklagandeprocess. Försäkringskassan, arbetsförmedlingen och socialtjänsten alla de här instanserna, de har mer och mer gått från att vara stöttande till att bli kontrollerande och straffande! På olika sätt. [...] Jag tycker att de uppför sig som ett amerikanskt försäkringsbolag. Förstår du vad jag menar?

Elinn: Jag förstår precis vad du menar.

Max: Det är bara en kalkyl. [XXX]. Det är medvetna beslut och en medveten organisering som styr hur det ser ut. Det är ingen slump. Folk har räknat ut att såhär ska vi göra nu. Och de har ett underlag för detta, som någon på något vis har diskuterat fram. Därur ser man hur vi värderas som människor. Jag kan inte vara någon större arbetskraft eller köpkraft...så att jag. Jag är här på grund av det.

Elinn: Så förstår jag dig rätt nu? Du tänker någonstans att människovärdet hänger ihop med om man kan jobba eller handla?

Max: Ja, det är klart! Ja, ja visst gör det, det. Det andra är lögn. Även om det är en vacker idé

Elinn: Mm. Så ser kanske verkligheten inte utså.

Max: Ja, kom inte till mig och säg något om alla människors lika värde! Då har jag det lika bra som kungen eller någon annan. [...] Så vi är "expendable" kan man säga.

Empirin belyses här med hjälp av Habermas (1996:99ff:312ff) teori som kopplar samman individens situation, mellanmänniskt samspel och samhället. När myndigheters strukturerade och byråkratiserade stöd som återfinns inom systemets sfär (ibid.:378ff), begränsas eller försvåras, framhåller informanten att "nödvändig hjälpverksamhet" hamnar på aktörer från livsvärlden (ibid.:129ff:329ff), såsom "vänner" och "frivilligorganisationer". Flera intervjupersoner, beskriver precis som i citatet ovan, specifikt tre myndigheter: försäkringskassan, arbetsförmedlingen och socialtjänsten. Dessa tre aktörer har förändrats, vilket föranlett att brukarna vänt sig till kyrkan. Samtidigt visar tidigare forskning att brukare sökt stöd hos kyrkan i många århundranden (Panican & Ulmestig 2017:601ff). Informanten i citatet, uttrycker det som att myndigheterna gått från att vara "stöttande" till att bli "kontrollerande" och "straffande". Kontroll, bedömning och kategorisering är element i systemvärldens logik, en logik som styr myndigheter (Habermas 1996:378ff). Men utifrån intervjupersonens beskrivning, framkommer en förändring av de tre myndigheterna, vilka snarare kan ses som att livsvärldens sfär kraftigt begränsats och att upprätthållandet av den yttre stabiliteten, det vill säga systemets bevarande av sina gränser mot omvärlden, blivit allt viktigare.

Bilden av att olika välfärdsinstanser blivit svårare att få tillträde till, har inneburit att brukare vänder sig till kyrkan, framkommer även i en finsk studie (Jokela 2011b:62ff). Det informanterna ger uttryck för är samtidigt ingen ny företeelse. Fattigvården har genomgående haft inslag av kontroll och bestraffning (Panican & Ulmestig 2017:606ff).

Numera framstår myndigheterna snarare som "amerikanska försäkringsbolag", enligt informanten. Det är som att mål och medel har förväxlats (Habermas 1996:387ff), där en alltför stark betoning på kostnadseffektiviteten inom det sociala arbetet inneburit att det kan ses som ett mål i sig, istället för att brukarens liv ska bli bättre (Blom 1994:49ff).

Informanten ger uttryck för detta när hen betonar att de som söker stöd från försäkringskassan inte får det, utan istället blir "ifrågasatta" och hamnar i en "överklagandeprocess". Det som beskrivs i citatet ovan är vad Habermas (1996:333ff:376ff) kallar för ett dignitärt samhällsproblem. Systemvärlden koloniserar livsvärlden (Habermas 1996:138), och i denna maktkamp använder systemet det instrumentella förnuftet i sällskap med ekonomiska och administrativa krafter. Det här medför att mänskliga handlingar som bygger på kommunikativt handlande, sker mer och mer på systemets villkor. Denna kolonialisering hotar i längden den sociala interaktionen och reproduktionen vilket innebär att människor och relationer förtingligas och tas ifrån sin mänsklighet (Habermas 1996:333ff). Så när intervjupersonen i slutet av citatet ger uttryck för att hen inte har samma människovärde likt de som har större köp- och arbetskraft, preciseras detta förtingligande och ett omyndigförklarande uppstår. Informanten uttrycker till och med att människor som är i behov av myndigheternas hjälp är "expendable", vilket kan översättas med "förbrukade" och "överflödiga", och därmed kan de avlägsnas och ses som mindre viktiga i samhället. I citatet ovan, formuleras därmedelst en kommodifiering (se Esping-Andersen 1990:35ff), men även hur skam kopplas samman med brukare som är i behov av myndigheters stöd (se Angelin 2009:173ff; Sennett 2003:101ff:140ff).

Paradoxalt nog kritiserar informanterna dessa samhällsförändringar utifrån den instrumentella logiken (Habermas 1996:378ff), samtidigt som flertalet av dem använder sig av samma logik i interaktion med diakonerna. Detta fenomen är genomgående i empirin, och jag har valt att namnge det som den "instrumentella paradoxen". Den instrumentella paradoxen innebär att en individ använder det instrumentella förnuftet i interaktionen med en annan person, samtidigt som individen själv inte vill utsättas för denna logik. Habermas nämner inte denna motsägelse, utan den instrumentella paradoxen har synliggjorts i denna studie då brukarnas utsagor mött Habermas (1996) teori.

Empirin och den paradox den redovisar, kan förstås som att systemvärldens rationalitet kan innebära fördelar för den som använder den, men sällan för den som blir föremål för den. Att bli bemött med den instrumentella rationaliteten (Habermas 1996:378ff; Nyland 1992:40) innebär risk för objektifierande och slutligen förtingligande (Blom 1994:49ff), vilket brukarna tydligt motsätter sig i relation till myndigheterna. Samtidigt vill brukarna själva använda den instrumentella rationaliteten för att uppnå sina mål i relation till kyrkan. Motsägelsen fördjupas ytterligare då informanterna på samma gång ger uttryck för att de vill bli bemötta som individer utifrån livsvärldens

logik (Habermas 1996:129ff:329ff), i interaktion med diakonerna. Å ena sidan bemötas med livsvärlden och å andra sidan själv ge uttryck för systemvärlden. Livsvärldens interaktion och samtalet är dock sekundärt för brukarna, målet är att beviljas stöd.

Så när informanten i ovanstående citat inledningsvis berättar att hen inte är medlem i kyrkan men att det är bra om kyrkan hjälper gör den instrumentella paradoxen sig påmind. Det är med andra ord inte kontexten, relationerna och det kommunikativa handlandet som primärt för informanten till kyrkan, utan den instrumentella logiken och stödet i sig självt. På detta sätt talar och resonerar intervjupersonen i hög grad själv utifrån systemets logik. Samtidigt som brukaren vill att kyrkan ska stå för det kommunikativa handlandet. Den instrumentella paradoxen som brukarna blir bärare av bidrar på detta vis till kolonialisering av den livsvärld informanterna uppskattar (Habermas 1996:333ff:376ff).

Interaktionen med diakonerna

Inledning

I denna del av analysen fördjupas vad som karakteriserar interaktionen med diakonerna utifrån brukarens perspektiv, olika föreställningar och förväntningar, samt om det uppstår kritiska situationer. Inledningsvis problematiseras dock frågan om regi och manus. Hur kommer det sig att pjäsens karaktäristiska drag är så samstämmiga, trots att det inte återfinns några gemensamma riktlinjer för hur arbetet ska utföras?

I vems regi?

I empirin förekommer det med ett dramaturgiskt vokabulär två scener där pjäsen ”att söka stöd” spelas (Goffman 2006:9ff). På dessa scener återfinns två snarlika manus (se rubrik Olikheter i scener och förhållningssätt). Diakonen och den fattige informanten som söker sig till scenen är den kyrkliga scenens två roller. Dessa, brukare och diakon, bildar tillsammans ett team (ibid.:75ff). Enligt empirin framkommer det att det intima samarbetet som brukare och diakon presterar och som bygger på såväl förtroende av och beroende av varandra, fungerar väl. Interaktionen genomförs vanligen utan konflikter eller tillrättavisanden från regissören (Goffman 2006:89ff). Det framgår inte minst då brukarna överlag är nöjda med interaktionen och diakonens bemötande. Både diakonen och brukaren är beroende av ett gott samarbete dem emellan, för att således kunna uppnå målet med att stödet ska kunna ges och för att kunna förverkliga sina roller inom pjäsen. För att publiken, som utgörs av det omgivande samhället (se under rubrik Ett dolt stöd), ska bifalla, krävs en trovärdig pjäs. Samtidigt återfinns det en del oklarheter rörande regi och manus.

Scenen är diakonens hemmaarena, där hen har information och tillträde till regioner som informanterna inte har (Goffman 2006:129). Med det kommer bekvämligheten och självklarheten i att diakonen ska vara på scenen och i dess angränsande rum.

Diakonen kan nästan ses som en del av inramningen (Goffman 2006:28ff). Trots att jag i denna studie tar del av pjäsen genom informanternas blick, är det ändå tydligt att huvudrollen spelas av diakonen. Det är informanterna som byts ut och innehar rollen

som medaktörer i pjäsen (ibid.:9ff:75ff). Diakonens rollgestalt är i sin tur förknippad med en viss personlig fasad (ibid.:28ff) som nästan alltid överensstämmer med de förväntningar brukarna framhåller i empirin. Diakonen förfogar över scenen och besitter makt över pjäsen och dess utfall när hen lägger fram rekvisita, tillrättavisar, nekar stöd och även erbjuder materiellt stöd. Utifrån detta resonemang, anser jag att diakonen är regissör för pjäsen (Goffman2006:89ff).

I frågan om manus (ibid.), återkommer inte samma självklarhet. Diakonen må vara den aktör som redan finns på scenen, men ett likvärdigt manus utspelar sig inte bara på en enskild scen, utan i denna studie på nio olika scener och i många fall under flera års tid. Visserligen förekommer viss variation mellan scenerna men den är marginell i förhållande till manus och beror snarare på olika regier. Manuset har därmed inte skrivits av en diakon i en specifik församling, utan manuset delas. Det kan vara värt att nämna, vilket framgick i studiens bakgrundskapitel, att Svenska kyrkan inte har några nationella eller regionala riktlinjer för hur möte och stöd ska utformas. Det finns ingen lagstiftning att luta sig mot. Det finns inga kontrollinstanser som granskar att det ekonomiska stödet hanterats efter ett reglemente. Trots detta återfinns alltså ett gemensamt manus, i relation till det ekonomiska stödet, som gång på gång upprepas. Hur kommer det sig?

Kyrkans långa historia av att arbeta med ekonomiskt och materiellt stöd, innebär inte nog av betoning över att både manusen och rollerna har övats åtskilligt inom århundradenas lopp. Det är värt att påminna sig om att den kyrkliga scenen fanns långt före socialtjänstens eller statens (Holgersson 2008:18f; Junestav 2008:99; Spjuth 1999:37). Jag menar att manusförfattaren inte återfinns i en person som vi kan namnge likt exempelvis Shakespeare, utan snarare består av kyrkan och den historiska och nutida implementerade fattigvårdslogiken (Panican & Ulmestig 2017:599ff; de Swaan 1988:15ff). Manuset är så pass inövat och av så pass stor vikt, att det numera inte längre behöver vara nedskrivet, utan sitter snarare i kyrkans väggar. Kyrkan har därmed fortsatt att legitimera sin roll i pjäsen efter rådande fattigvårdslogik (Geremek 1991:24ff; Panican & Ulmestig 2017:599ff) samt kristna ideal.

I relationen till manus och regi, anser jag att brukarna framstår som regiassistenter. Informanterna, även om de är nya på scenen, har både förväntningar och bilder av pjäsen som klargörs med att de mycket väl känner till manuset. Begreppet regiassistent används inte av Goffman själv, men begreppet används inom teater- och filmvärlden. Som regiassistent är brukaren regissörens högra hand och bistår denne i att följa upp regissörens vision. Här krävs att regiassistenten lärt sig manuset utantill, men birollen innebär även att brukaren sätts i underläge i förhållande till diakonen som är regissören.

Fattigas underläge återkommer i fattigvårdslogiken (de Swaan 1988:17ff). Det rör sig om starka inövade kollektiva representationer (Goffman 2006:33ff), där en given social fasad har blivit institutionaliserad och kopplad till stereotypiska förväntningar och karaktäristiska interaktioner. Med andra ord, fattiga ska söka stöd hos kyrkan och diakonen ska vara hjälpsam, god och bevilja stöd. Den kyrkliga scenen har därmed inrättats för detta framförande. Det innebär att informanterna i studien huvudsakligen söker sig till kyrkliga scener istället för andra scener. Fattiga väljer och satsar därmed

tid och kraft på rutiner som uppförs på den kyrkliga scenen (Goffman 2006:38). Dessa starka rutiner är något utöver de vanliga förekommande kollektiva representationerna, då de återkommande framförts av brukare genom århundradena. Därav begreppet regiassistenter. Samtidigt bär alla olika aktörer: publik, regissör, regiassistent, mer eller mindre den historiska pjäsen på sina axlar.

Det återfinns dock ett par skillnader mellan det ekonomiska och materiella stödet som kommer att redogöras för längre fram i uppsatsen.

Denna tolkning innebär en viss kritik mot Goffmans (2006) teori. Å ena sidan hjälper teorin till att fördjupa förståelsen av pjäsen, å andra sidan kan jag konstatera att regissör och manus i detta sammanhang är två mer eller mindre svårhanterliga analytiska begrepp. Det går samtidigt att fråga sig varför det är värt att lägga någon vikt vid regi och manus. En anledning är att rollerna som manusförfattare och regissör innebär stor makt, men som problematiserats ovan, kan denna makt vara svår-fångad och dold. Makten innebär bland annat möjligheten att bestämma hur en pjäs går till, vilka komponenter det har och vilket utfall den bör få (Goffman 2006:89ff). Om manuset inte skrivits av diakonen, utan istället som jag hävdar av den rådande fattigvårdslogiken och kyrkan, bör det givetvis vara av intresse att ha kunskap om det samt förståelse för hur det påverkar såväl brukare, diakon, organisation och samhälle. Frågan är om diakonerna och brukarna är medvetna om vilka som styr?

Den glorifierade diakonen

I empirin framhåller samtliga brukare att interaktionen med diakonerna karaktäriseras av ett positivt möte. Detta drag delas oavsett stödform eller om informanterna haft kontakt med en diakon under längre eller kortare tid. Bilden som Engel (2016/2017:12ff) och Jokela (2011b:62f) framhåller av ett gott möte med diakonen, är med andra ord även aktuell i denna studie. Merparten av intervjupersonerna redogör återkommande för hur en diakon ska vara. Dessa specifika drag belyser, utifrån Goffmans (2006:73f:218f) synsätt, olika karaktäristiska föreställningar kopplat till diakonrollen. Det goda bemötandet som intervjupersonerna upplever i interaktionen med en diakon framstår samtidigt som en förväntan och en norm som upprätthålls enligt manus (ibid.:89). Diakonens rollgestalt är förknippad med och beskrivs ofta i termer som: "vän", någon som "hjälper" och som förmedlar "trygghet" och står för ett "bra bemötande". I några fall förekommer även en idealiserad bild (ibid.:39) av diakonen. En intervjuperson använder till exempel ordet "underbar" fyra meningar i rad när denne beskriver diakonen. De flesta av informanterna nyanserar dock bilden något mer.

Informanten i kommande citat, beskriver att diakonen vaggar informantens barn i vagnen, samtidigt som information ges om att ansökan antagligen blir beviljad. Två handlingar som blir symboler för ett bemötande som är varmt, trevligt och mindre strikt.

Dessa utförda handlingar samt intervjupersonens upplevelse, kan både fördjupas och problematiseras i relation till Habermas (1996:112ff) livsvärld- och systemvärldsbegrepp. Diakonerna kan vara svåra att kritisera då de utifrån informanternas utsagor placeras i livsvärlden. Samtidigt framträder inte alltid diakonen och kyrkan

som förbundna med livsvärldens sfär. Empirin visar att Habermas tydliga uppdelning stundtals är problematisk.

Elinn: Finns det någon för- eller nackdel tycker du med att söka stöd hos kyrkan?

Jona: Nej, det är inget som jag ser som en för- eller nackdel. Det är bara en fördel.

Diakonen och dennes kollega som jag var hos, de var trevliga och gulliga, alltså deras bemötande.

Elinn: Så hur skulle du beskriva det?

Jona: Ja, alltså bara positivt.

Elinn: Om du skulle beskriva deras bemötande lite mer, för mig som inte vardär.

Jona: Ja, de var snälla och gulliga. Diakonen sa att ansökan antagligen kommer gå igenom och att jag bara behövde skriva lite kort om varför jag sökte. För ansökan blir antagligen beviljad. Jag hade med [uteslutit namn] i vagnen och då stod diakonen och vaggade vagnen medan jag satt och skrev. Så ja, jättegulliga.

Elinn: Det låter som ett bra bemötande.

Jona: Ja, det var det verkligen och de var såvarma.

Elinn: [...] Ibland kan man ha en bild av att kyrkan är på ett visst sätt och sen så träffar man en eller flera diakoner. Hur var det för dig? Motsvarade de dina förväntningar?

Jona: Ja, jag trodde att de skulle kunna vara mjukare än en myndighetsperson. De kan vara ganska strikta, men här var det inte alls stelt ellerså.

Empirin begripliggörs företrädesvis med Habermas (1996:329ff:378ff) olika världar och logiker, men bitvis även med Goffmans dramaturgi (2006:9ff). I kontrast till informanternas vanligt förekommande instrumentella rationalitet, som framkommit i tidigare teman, beskriver brukarna diakonens rollgestalt (ibid.) i relation till livsvärlden (Habermas 1996:129ff:329ff). Informanten förväntar sig att bemötandet ska vara lite mindre strikt och "mjukare" i förhållande till en myndighetsperson, vilket är fallet. Eftersom diakonen handlar utifrån dessa förväntningar, eventuellt omedvetet men likväl, finns en ömsesidig förståelse mellan informant och diakon som placerar diakonrollen (Goffman 2006:9ff) i det kommunikativa handlandets sfär (Habermas 1996:129ff:330ff). Att olika logiker, ofta men inte uteslutande, förekommer hos de två aktörerna (Goffman 2006:9ff), kan framstå som paradoxala och som upplagda för kritiska situationer. Men krockar är sällsynta i interaktionen och lyfts företrädesvis i relationer till det materiella stödet. Detta kan tolkas som att brukare och diakon trots allt utgör ett team (ibid.:75ff) där man vill uppnå samma sak, det vill säga, att stöd ska ges och tas emot.

Med utsagan: "De kan vara ganska strikta, men här var det inte alls stelt eller så", påpekar intervjupersonen skillnaden i logik mellan myndighetspersoner och diakoner, samt det faktum att hen kan anmärka på myndighetspersoners bemötande som återfinns inom systemets logik (Blom 1994:49ff; Habermas 1996:378ff). Däremot har intervjupersonen, precis som merparten av informanterna, svårt att framföra kritik mot diakonen. Detta kan uppfattas som en svårighet att kritisera vänskapliga relationer inom livsvärldens kontext (Habermas 1996:129ff:329ff). Inom livsvärlden finns en annan form av lojalitet och en annan form av beroende (Sennett 2003:101ff).

Med andra ord, trots att brukarna genomgående framför positiva åsikter kopplat till bemötandet, interaktionen och livsvärldens kontext (Habermas 1996:129ff:330ff), så kan det samtidigt återfinnas svårigheter för informanterna att kritisera diakonen då diakonen förknippas med och ger uttryck för livsvärldens sfär.

Utifrån livsvärldens sfär, begripliggörs även varför diakonen betonar att ansökan kommer att gå igenom. Detta är ett uttryck för kommunikativt handlande (Habermas 1996:129ff:330ff). De båda parterna förstår och delar nu en gemensam bild av vad som troligtvis kommer att hända med den ekonomiska ansökan. Ett annat tecken på livsvärldens logik är att informantens barn vaggas i vagnen. Att vagga någons barn är förmodligen inte förknippat med sakliga och anonyma måluppnående relationer som återfinns i systemvärlden (ibid.; Blom 1994:49ff). I systemets kontext skulle det rentav kunna ses som opassande att vagga någons barn. Men inom livsvärldens mer privata sfär, kan en sådan handling passera som något tillhörande normen och kulturen.

Trots att det är tydligt att systemvärlden och den instrumentella logiken är distinktare i kopplingen till myndigheter, återfinns den även i kyrkan och i diakonens kontext. Habermas (1996:129ff:330ff) pekar på att interaktionen antingen tillhör den ena eller den andra logiken, men i empirin återfinns en komplexitet. När diakonen spelar en varm och tillmötesgående rutin som beviljar stöd och berättar om det (Goffman 2006:9ff:23ff), som i det föregående citatet, återfinns en måluppfyllande handling och en instrumentell rationalitet (Habermas 1996:378ff). Om diakonen hade vaggat barnet som ett uttryck för livsvärlden och samtidigt avslagit stödet, hade troligtvis upplevelsen varit annorlunda från brukarens sida. Att handla efter den kommunikativa rationaliteten, kan ur diakonens roll, ses som särdeles instrumentellt och måluppfyllande. Risker är annars att kyrkan i det långa loppet förlorar scenen (Goffman 2006:9ff:89ff) och deltagandet i pjäsen och därmed bilden av en barmhärtig och givmild kyrka som hjälper fattiga. Pjäsen och kyrkan är med andra ord beroende av de som söker hjälp. De båda logikerna möts med andra ord här. Pengarna är inte oviktiga för vare sig kyrkan, diakonen eller brukaren (Habermas 1996:387ff). I slutänden kanske det inte framstår som så stora skillnader mellan rollerna diakon och socionom, respektive mellan kyrkans och socialtjänstens scener. Diakonen ska ge utrymme för livsvärlden (ibid.:329ff:378ff) och bevilja stöd för att legitimera kyrkan. Socionomen ska kontrollera att ekonomiskt bistånd ges till rätt person och legitimera socialtjänsten genom systemets logik.

Båda kan sägas sträva efter trovärdighet och legitimitet i pjäsen.

Långsiktighet och bemyndigande

Flertalet av informanterna har återkommande kontakt med diakonen. Trots att studiens syfte inte är av jämförande karaktär, klargörs en del skillnader i polemik med framför allt socialtjänstens ekonomiska bistånd. En sådan skillnad i empirin är att relationen till diakonen ofta fortgår under lång tid och att mötet även kan ske i andra verksamheter som inte explicit förknippas med ekonomiskt eller materiellt stöd. Mer än hälften av informanterna lyfter dessa två omständigheter och beskriver dem uteslutande som positiva. Här återfinns en inneboende potential med ett kommunikativt handlande, som

kan bidra med bemyndigande av utsatta informanter, enligt Habermas (1996:377ff) och Blom (1994:50ff). Denna intervjuperson beskriver det på följande sätt:

Elinn: Du nämnde diakonens bemötande förut. Skulle du vilja beskriva någonting mer, eller hur du uppfattat er kontakt eller relation?

Alex: Vuxen och respektfull. Diakonen är en bra människa. Hen låter mig gråta ut och prata av mig. Jag tillåter mig att prata lite djupare och det är inget konstigt att sitta och prata om någonting som är större änoss.

Elinn: Mm.

Alex: Inte religiöst, men tro på någonting som är större och för mig underlättar det. För på socialförvaltningen i ekonomiskt bistånd då är det ansökan och kvittona som ska in. Oron för om det stämmer och om det är en ny assistent som kommer. Vilka rutiner jobbar assistenten efter? Jag vet inte hur många ekonomiassistenter som har passerat? En gång på sex veckor hade jag fem assistenter i ekonomi. Sex veckor, det är alltså en och en halv månad. Det är för fan inte två utbetalningar ens! Det är barakrangel.

Elinn: Och är det samma personal häreller?

Alex: Ja, här är samma personal alltid och här har man en annan kontaktmöjlighet eftersom de är här ute och rör sig bland oss. Så man kan prata och det är vuxet. Jag känner mig vuxen här. Jag känner mig mindre vuxen på socialtjänsten även om jag morskar upp miglite.

Livsvärlden utgörs av och reproduceras av sociala interaktioner (Habermas 1996:129ff:329ff), vilka möjliggörs av möten och samtal vilket intervjupersonen uttrycker som "kontaktmöjlighet" och att kunna "prata" med personalen. Eftersom samtalet och relationen är de medel som används för att koordinera vårt sociala handlande i livsvärlden, krävs utrymme för dessa för att kommunikativt handlande ska kunna existera på en given plats. Att uppleva en lättillgänglig kontaktmöjlighet och att det över tid finns möjlighet att bygga relationer, kan därmed ses som en solid grund för livsvärlden och dess potential till att arbeta med läroprocesser inom socialt arbete. Detta möjliggör förändringar och omgestaltningar avlivet (Blom 1994:50ff; Habermas 1996:125ff:334ff). En sådan process kan vara att i samtal få möjlighet att "gråta ut" och "prata lite djupare", likt intervjupersonen.

Informanten framhåller i relationen till diakonen, inte enbart en långsiktighet och kontaktmöjlighet utan även upplevelsen att vara "vuxen". Enligt Habermas (1996:377ff) är detta en ytterst viktig aspekt av den kommunikativa rationaliteten. I relationen till diakonen, upplever brukaren ett bemyndigande (Blom 1994:50ff; Nylund 1992:40). I citatet återges därmed en förändringsmöjlighet i mötet med diakonen som lätt förbises, vilken enligt Habermas (1996:83ff) och Blom (1994:49ff) kan leda till såväl personliga som samhälleliga fördelar. Att mötas i livsvärldens sfär på detta vis, kräver både förutsättningar och vilja från brukare och diakon. När den önskan återfinns från brukarens sida, framhålls det i empirin att relationen med diakonen är viktig och att den i flera fall har upplevts som avgörande i olika livsskeden. I dessa situationer återfinns inte den instrumentella paradoxen utan interaktionen sker ömsesidigt utifrån det kommunikativa handlandet. Samtalet är här både mål, medel och norm för såväl brukare som diakon (Habermas 1996:129ff:330ff). En anledning till detta kan vara att brukaren nu

skiftat fokus från ekonomiskt stöd till samtalsstöd. Det bör dock betonas att samma informant i ena situationen kan använda sig av det kommunikativa handlandet i interaktion med diakonen, för att vid nästa tillfälle använda sig av den instrumentella rationaliteten. De olika logikerna framstår därmed inte som uteslutande.

Informanten i ovanstående citat framhåller motsatsen till långsiktighet och kontaktmöjlighet, i relationen till socialtjänstens ekonomiska bistånd. Kritiken känns igen från föregående empiri. Tidigare forskning visar att brukare inom civilsamhället återkommande bär på negativa erfarenheter från offentligt socialt arbete (Angelin 2009:122ff; Gautun, Drøpping & Fløtten 2005:87ff; Jokela 2011b:62ff). I empirin framstår stundtals de negativa konsekvenser vilka intervjupersonerna ger uttryck för i relationen till myndighetspersoner och systemvärldens byråkrati (Habermas 1996:378ff), även ses som anledningar till att diakonerna och det kommunikativa handlandet de ger uttryck för, ofta benämns som positivt. Kyrkans scen (Goffman 2006:9ff) förhåller sig återigen tillsocialtjänstens.

När brukaren uttrycker en oro angående ansökan och kvitton samt vem hen kommer att träffa, påvisas tydligt myndighetens instrumentella rationalitet. De anställda byts ut och framstår likt ett medel (Habermas 1996:378ff) för att uppnå målet med en korrekt ansökan utifrån byråkratins reglemente. Enligt Habermas (1996:333ff) synsätt, så närmar sig informanten ett förtingligande i relationen till myndigheten (se likheter med kommodifiering i Esping-Andersen 1990:35ff). Informanten känner sig mindre vuxen, trots försök att morska upp sig. Kontroll, pengar och makt har här ersatt språket som medium för sociala handlingar (Blom 1994:49ff) och informanten bär på en osäkerhet huruvida hen kan använda det kommunikativa handlandet (Nylund 1992:40) för att lösa eventuella problem som uppstår i relationen till myndighetspersonerna.

Ekonomiskt och materiellt stöd

Inledning

Att söka ekonomiskt och materiellt stöd hos en diakon i kyrkan, förhåller sig som tidigare belysts, till flera olika anledningar och är omgärdat av begränsningar, möjligheter och vad som sker i det omgivande samhället. I empirin framkommer det att informanterna vid ansökan om ekonomiskt stöd även förmedlas olika typer av materiellt stöd. Det materiella och det ekonomiska stödet, är tätt sammanbundna i studien. Pjäsen skiljer sig dock åt på ett par punkter. Dessa olika skillnader innebär att kritiska situationer initieras i något större utsträckning i relation till det materiella stödet. I denna del av analysen, fördjupas dessa olika situationer samt vilka olika föreställningar och förväntningar som brukarna har i relation till stödet.

Summans betydande roll

Samtliga av informanterna i studien framhåller att det ekonomiska stödet har betydelse för dem. Summan som brukarna beviljas är dock central utifrån flera aspekter. I empirin återfinns alltifrån några hundra kronor till cirka tiotusen kronor vid ett och samma utbetalningstillfälle. Merparten av informanterna kan söka stöd flera gånger per

år och beviljas företrädesvis en summa mellan 200–1 500 kronor per gång. Att beviljas summor i denna kategori, kan exempelvis ändra känslan och upplevelsen av en sommar eller en julhelg och sålunda bidra med att den ekonomiska stressen lättar. Beloppet har dock en central roll och kan sammankopplas med regi. Denna logik gäller troligtvis de flesta i samhället, det vill säga summan har en betydande roll oavsett om man är fattig eller ej. Ett fåtal informanter problematiserar dock att det ekonomiska stödet från kyrkan består av lägre summor. Dessa intervjupersoner vänder sig till kyrkan för att regelbundet söka ekonomiskt stöd. Att återkommande söka stöd är förbundet med två risker, nämligen att det tar både tid och energi. Så här berättar en intervjuperson om svårigheterna i samband med ansökan:

Laurence: Det är mycket jobb och jag har så jättemycket annat att tänka på. Så ibland bara struntar jag i de här fonderna. Jag har så mycket annat att fokusera på.

Elinn: Så det tar myckettid?

Laurence: Det tar mycket tid och energi för mig. Det är sociala myndigheter, det är skolor och lägenheter. Det är min och min familjs alla sjukdomar. Det är jättemycket som tar av min tid.[...]

Elinn: Finns det något mer du skulle vilja berätta om? Som du tycker känns viktigt, som du skulle vilja att jag får med mig?

Laurence: [...] Det är det här med fonderna. De borde satsa på lite större belopp, i Svenska kyrkan. Att man kunde få lite mer hjälp ekonomiskt. [...] Jag får inte det belopp som jag tycker att jag ska få. Det är lite sådär. Så det skulle jag vilja ändra på. Att de höjer summan lite grann.

Empirin fördjupas här med Goffmans (2006:9ff) teori. Trots en väl inövad rutin, återfinns det risker för brukarna med att återkommande behöva kliva upp på den kyrkliga scenen och söka stöd. Varje framförande innebär att hemligheter kan avslöjas och att aktören kan bli avvisad och förödmjukad (ibid.:47ff:126ff). En sådan förödmjukelse kan vara att som intervjupersonen inte få det belopp som hen behöver. Informanterna uttrycker ofta att de har större behov av ekonomisk hjälp än vad kyrkan tillgodoser. Intervjupersonerna visar i dessa fall en rolldistans som tillhör den cyniska aktören (Goffman 2006:25f). De genomför framträdandet efter utstakad regi, men utanför scenen framförs kritik och svårigheter med framförandet. Jokela (2011a:101ff) lyfter fram en liknande problematik i sin forskning. Hon menar att mindre summor har disciplinerande inslag och innebär en begränsad valmöjlighet då de inte täcker behoven. Lägre summor kan därmed ses som en begränsad rekvisita (Goffman 2006:28ff), i det här fallet lever inte summan upp till informanternas förväntningar. Brukaren fortsätter därmed sin jakt efter den fullkomliga rekvisitan. Den ekonomiska stressen (Hagquist 1997:24ff) lättas något men försvinner inte, vilket i sig är förenligt med fatigdomslogiken (Geremek 1991:28) och manuset till pjäsen (Goffman 2006:28ff:89ff).

Situationen som uppstår kan liknas vid en kund som vill köpa en säng, men kommer ut ur affären med fyra sängben. En del av köpet är genomfört men kunden behöver leta vidare i andra affärer efter den fullkomliga rekvisitan. Finns det dock inte andra affärer att tillgå får kunden vänta till nästa tillfälle. På så vis kvarhålls brukaren i sin rollgestalt. Den fattige förblir fattig och måste fortsätta sitt framträdande. Diakonen

fullföljer rutinen av dengivmilda rollgestalten samtidigt som kyrkans och fattigvårdslogikens manus fortskrider.

Ur brukarens perspektiv har pjäsen tragiska inslag, då summan inte lever upp till brukarens förväntningar eller behov. Här återfinns kopplingar till såväl fattigvårdslogiken (Geremek 1991:28) som den kritik som framförs mot kyrkans kompletterande funktion (Jordansson 2008:113f), då kyrkans arbete inte nämnvärt har förändrat situationen för fattiga (Linde 2016:77ff; Panican & Ulmestig 2017:599ff). Snarare har kyrkans status och makt befästs genom att organisationen varit en mellanhand som har förmedlat gåvor från rika till fattiga.

Informanten, liksom de andra informanterna, uttrycker att de inte alltid orkar söka ekonomiskt stöd trots att behovet finns, då det tar "tid" och "energi". Fattigdomens utmattning gör sig påmind. Citatet ovan framträder i kontrast mot merparten av informanterna, vilka uttrycker att ansökningsförfarandet är enkelt och smidigt. Vid noggrannare analys, framstår det snarare som om kritiken riktas mot att det finns ytterligare en scen och ett framförande som tar tid och ork i anspråk. Problemet är inte primärt ansökningsförfarandet i sig. Lister (2004:99ff) kritiserar i sin forskning att fattiga får ytterligare en instans att gå till som ska utreda, bedöma och besluta om de ska få hjälp.

Fattigas tid och arbetsinsats prioriteras på detta sätt lågt (ibid.:59f). I den processen riskerar kyrkans parallella och kompletterande scen (Goffmans 2006:9ff) att bidra med ytterligare stigmatisering, kategorisering och bestraffning i en redan pressad livssituation (se Lister 2004:59f:99ff).

I kontrast till majoriteten av informanterna och ovanstående citat, återkommer ett fåtal fall i empirin där vissa intervjupersoner beviljats högre summor. I dessa fall uttrycker informanterna att det ekonomiska stödet innebär en positiv förändring över längre tid. Pjäsen har då euforiska inslag. I följande citat möter vi en av dessa intervjupersoner, som har möjligheten att söka stöd en gång per år och som ofta fått en högre summa beviljad. När citatet tar sin början har intervjuaren bitt informanten att berätta om hur denne upplever ansökningssituationen hos diakonen:

Mika: Det är liksom årets höjdpunkt när jag får lov att söka. För då vet jag att sen så kan jag kanske lägga undan en tusenlapp eller två. Så då blir jag plus. (Harklar sig.) Så det är guldvärt.

Elinn: Får jag fråga ungefär hur mycket du har kunnat få de här åren? *Mika:* Jag har fått niotusen varje gång jag harsökt.

Elinn: Ja, så det är ändå en lite större summa tänker jag.

Mika: Ja, ja det är det. Jag är världsräk. Jag är världsräk! (skratt).

Elinn: (skratt). Ja. [...] Och när du blir beviljad, ger det [...]. Ibland ger det en förändring eller en hjälp på ganska kort sikt eller gerdet-

Mika: Nej, det är lång tid alltså! För det blir så att jag alltid försöker spara en eller två tusenlappar så att jag ligger plus på det. Sen så åker jag och handlar kläder. Sist då skulle jag köpa mina glasögon ochdet.

Elinn: Så hur länge skulle du säga att den där skillnaden höll i sig?

Mika: Den håller i sig hela året till nästaår.

Elinn: [...] Du beskriver det så bra, att det gör en skillnad för dig.

Mika: Ja, verkligen.

Elinn: Innebär det någon skillnad känslomässigt?

Mika: Ja, känslomässigt blir jag lugn och trygg i mig själv när jag får de där, när jag fått de där niotusen. Jag känner yes och wow!

Informanten beskriver den årliga ansökan som en höjdpunkt, då det återfinns en förväntan om att hen kommer att beviljas en högre summa. Med Goffmans (2006:23ff) begrepp kan vi förstå det som att ett framträdande på den kyrkliga scenen och en interaktion med diakonen, genererar en rekvisita som är av betydande slag även utanför scenen (ibid.:120ff), och ihållande ”hela året”. Rollen som brukarna spelar på den kyrkliga scenen, reflekterar oavsett summan, riktiga sidor och äkthet hos informanterna (Goffman 2006:9ff). I detta fall ger rekvisitan exempelvis möjlighet att spela rollen som konsument i klädaffären med vetskapen om att det åtminstone vid ett tillfälle går att konsumera likt omgivningen. Rekvisitan gör att informanten känner sig ”lugn” och ”trygg”. Vi kan förstå det som att den ekonomiska stressen (Hagquist 1997:24ff) minskar när vissa varor kan konsumeras och brukaren får möjligheten till ett sparande. Likväl kan det disciplinerande inslaget minska eller förvinna när informanten inte behöver hushålla på samma sätt som med lägre summor. Möjligheten till ett sparande är inget som belyses i tidigare forskning, tvärtom kritiserar kyrkans stöd för att ge små möjligheter till sparande (Jokela 2011a:101ff).

I jämförelse med det förra citatet, framkommer skillnader i summans betydelse och upplevelsen av ansökningsförfarandet. Dessa skillnader återkommer i det större empiriska materialet. Brukarna i studien framhåller visserligen att det ekonomiska stödet som ges av kyrkan har betydelse oavsett summa. Att även mindre summor har angelägenhet framkommer i tidigare forskning (Hjort 2004:193ff). Kontrasten framkommer snarare då den ena informanten söker stöd en gång per år och uttrycker det som årets ”höjdpunkt”. Rollgestalten är glad när denne kliver upp på scenen (Goffman 2006:9ff). Från scenen kliver en brukare ned med en rekvisita som gör att hen känner sig ”världsrik”. Den andra informanten söker stöd flera gånger per år men orkar inte alltid söka på grund av att det tar ”tid” och ”energi”. Här ser vi en trött aktör som inte alltid förmår göra entré på scenen, som ett led i fattigdomens utmattning. När rollgestalten lämnar scenen med rekvisitan (ibid.:28ff), motsvarar den inte förväntningarna. I slutändan får de två informanterna en likvärdig summa, men tidsinsatsen och energin, samt de känslor framförandena är förknippade med, skiljer sig markant åt. Här återfinns med andra ord en skillnad i regi (ibid.:89ff) mellan de två scenerna, vilket påverkar rollgestalterna tydligt. Manusets är detsamma, men upplevelsen är fundamentalt olika.

Samtidigt fortsätter kyrkan legitimera sin del i pjäsen, oavsett regi.

En lyckad rekvisita

I stort sett har alla intervjupersoner i varierande utsträckning tagit del av materiellt stöd, såsom mat, kläder, skor, presentkort eller rekvisitioner. Ett par brukare får regelbundet

materiellt stöd i form av mat och kläder. Det materiella stödet bidrar med en ekonomisk lättnad i dessa fall, vilket underlättar för informanterna. Empirin talar följaktligen om en lyckad och uppskattad rekvisita, vars existens inte delges socialtjänsten. På detta sätt fortsätter kyrkans scen att vara aktuell. Samtidigt som intervjupersonerna hittat en strategi att kunna hantera sin ekonomiska situation, utan att försörjningen från ekonomiskt bistånd sänks, vilket skulle ha varit fallet med ekonomiskt stöd om det hade satts in på bankkontot.

Så här berättar en av informanterna om det materiella stödets fördelar:

Billie: Jag har försörjningsstöd nu och då underlättar det ekonomin väldigt mycket att gå hit [Syftar på kyrkans verksamhet med secondhand, matutdelning och matservering.] För här äter jag, de dagar jag är här. Sen hämtar jag mat här [...]. Så jag har i princip mat gratis helmånaden.

Elinn: Ja.

Billie: [Pekar på sina skor och kläder.] Skorna och byxorna är härifrån. Skjortan och resten har jag själv köpt. Så det är många sådana naturaförmåner också. Vi kan lägga en liten slant men vi behöver inte göra det. Så mat och kläder är gratis och det underlättar. Jag kan lägga undan någon liten slant i månaden om man säger såva.

Empirin begripliggörs inledningsvis med Habermas (1996:129ff:329ff) teori. Sammanhanget intervjupersonen befinner sig i, styrs av livsvärldens logik. Det handlar om den sociala interaktionen och gemenskapen i intervjupersonens benämning av ordet ”vi”, vilket möjliggör för informanten att ta del av det materiella stödet. Här framkommer inte systemvärldens kontroll eller ekonomiska vinstintresse (Habermas 1996:378ff), då intervjupersonen berättar att det är möjligt att ”lägga en liten slant” som betalning, men att hen lika väl kan avstå.

Däremot använder intervjupersonen själv ett instrumentellt tänkande (Habermas 1996:378ff) i relation till det materiella stödet. Den instrumentella paradoxen tydliggörs igen. Brukaren handlar instrumentellt och strategiskt i interaktion med livsvärlden. Det är inte relationerna som primärt framhålls, utan det är bland annat att kunna få gratis mat hela månaden, att ta del av ”naturaförmåner”, såsom kläder och skor och därigenom kunna spara en summa. Det materiella stödet minskar utgifterna för kläder och mat, en information som inte framförs till socialtjänsten. På detta sätt kan det materiella stödet vilket ges i livsvärldens sfär (Habermas 1996:129ff:329ff), ses likt ett motstånd mot socialtjänsten och dess instrumentella logik.

Intervjupersonen förtydligar denna strategi då denne säger att det ”underlättar” för ekonomin att ta del av kyrkans stöd då informanten har sin försörjning från socialtjänsten.

Strategin att hantera en låg inkomst genom materiellt stöd, placeras enligt Goffmans teori, i bakre regionen (Goffman 2006:101ff). Varken brukaren eller diakonen berättar om den lyckade rekvisitans (ibid.:28ff) ekonomiska sidor. Detta är ett tydligt idealiserat framträdande som döljer oönskade sidor för publiken, till exempel att informanten kan spara pengar, och på så sätt undviks publikens misstro (ibid.:39ff:126ff). Interaktionen på scenen och i bakre regionen är kontrasterad (ibid.:151ff) och möjliggör motstridiga handlingar.

Om diakonen och kyrkan haft ett annat förhållningssätt till stödet och pjäsen, skulle diakonen exempelvis kunna höra av sig till socialtjänstens ekonomiska bistånd och berätta att det materiella eller ekonomiska stödet, bidrar till minskade utgifter. Men det gör inte diakonen. Utan lojaliteten återfinns dels till teamet (ibid.:75ff) och dels till manuset.

Troheten till teamet kopplas till framförandet på scenen som kräver ett gott samarbete mellan individer. Trovärdigheten till manus kan tydligare sammankopplas med organisation och samhälle såsom kristna ideal och fattigvårdslogiken (Panican & Ulmestig 2017:599ff). Vid framförandet av pjäsen reproduceras fattigvårdslogiken, vilket bland annat innebär att stödet behovsprövas samt att fattiga kvarhålls i fattigdom. Lojaliteten till manus kan därmed paradoxalt nog ses som en konflikt gentemot lojaliteten med brukarna. Detta då informanterna inte får ett stöd som lyfter dem ur fattigdom. Istället återkommer brukarna för att söka stöd och pjäsen fortsätter att spelas om och om igen (Goffman 2006:11ff:75ff). Diakonens rollgestalt balanserar på detta sätt dubbla lojaliteter, som kan sägas motverka varandra.

Begränsat, oklart och normativt stöd

Det är däremot långt ifrån alltid brukarna själva efterfrågar materiellt stöd eller har möjlighet att göra val som är anpassade efter behov och situation. Återkommande erbjuds informanterna med specialkost, mat som de inte kan äta. Hälften av intervju-personerna framhåller hur det materiella stödet är begränsat och omgärdat av olika problem. I empirin framkommer det en glidande skala från pengar på ena änden till specifika varor och färdiglagade måltider i andra änden. Skalan är kopplad till graden av valfrihet för brukarna. Stödet kan på detta sätt beskrivas både som begränsat och uppbyggt på normativa föreställningar. Urvalet är i många fall redan gjord, vilket får konsekvenser för informanterna. Det materiella stödets organisering och utdelning är även oklar. Utöver detta har intervju-personerna svårt att framföra invändningar mot diakonerna och stödet, vilket leder till att brukarna istället skildrar ”den förväntade motprestationen”. I nedanstående exempel belyses dessa olika aspekter i samband med kyrkansmatutdelning:

Max: Sist jag var här då var det bara korvar. Tre kassar fick jag och jag kunde knappt bära dem. Med det var barakorvar.

Elinn: Ja.

Max: Barnen äter inte speciellt mycket korv. Så det var en liten nackdel tycker jag. För när man har småbarn då är det mycket mjölk och bröd som behövs. Flingor och sådana saker som går åt. Köttfärs och allt sådant. Det har inte varit det bästa med maten här, tycker jag.

Elinn: Nej.

Max: Det tycker jag faktiskt inte. Det hade kunnat vara bättre sortiment på maten. Jag vet inte [...]. På tisdag så sa de att jag skulle komma förbi. Men jag vet inte vad de har. Så det hade varit mycket, mycket bättre med matrekvisitioner. För då går du in i affären och handlar det du behöver. Så det borde de ändra tycker jag.

Intervjupersonen beskriver hur hen vänder sig till kyrkan för att få mat och lämnar kyrkan med tre kassar innehållande korv, ett livsmedel som barnen i familjen inte äter så speciellt mycket av. Det framkommer tydligt hur andra livsmedel varit betydligt mer ändamålsenliga för intervjupersonen och dennes familj. Samtidigt kan jag konstatera att intervjupersonen inte tackar nej till korvarna eller protesterar. Här belyses den kritiska situationen som uppstår med utgångspunkt i Goffmans teori (2006:25f:182ff). Informanten i ovanstående citat, vet vad som krävs av hen på scenen för att utföra ett framträdande utan kritiska inslag. Det rör sig om en intrycksstyrning där den cyniske rollgestalten spelar upp en behövande och tacksam roll, men i hemlighet undrar brukaren vad hen ska göra med stödet som givits. Rollgestaltens personliga fasad och trovärdiga framförande (Goffman 2006:28ff), förleder diakonen att tro att ändamålsenligt stöd har givits och publiken applåderar. I rollen som den cyniske aktören finns, förutom en tydlig instrumentell rationalitet (Habermas 1996:378ff) även en tydlig strategi där brukaren medvetet ger diakonen och publiken något som kan benämnas för "den förväntade motprestationen". Pjäsen har på så sätt förlöpt enligt utstakad regi och manus (Goffman 2006:9ff). Men bortom publiken och diakonens närvaro och efter framträdandet, står en förälder med mat som barnen knappt äter. Stödet kan nu ses som en börda.

Svårigheten att framföra önskemål, tacka nej eller kritisera stödet, är beroende av flera förhållanden. Det återfinns risk och rädsla för att bli tillrättavisad av regionsvarig (ibid.:89ff), om repliker som ej återfinns i manus framförs. Om brukaren protesterar finns även en risk för publikens ogillande och burop. Pjäsen fortlöper då inte som förväntat. Det här innebär även att informanten riskerar sin trovärdighet (ibid.:49ff), vilket i sin tur kan påverka framtida framföranden på scenen. I det hänseendet är det inte konstigt att aktören spelar med i pjäsen. Att framföra kritik är med andra ord, att utsätta sig för flera svårigheter kopplat till såväl relationen till diakonen, publiken och framtida framföranden. Här återkommer det som i denna uppsats refereras till som "gåvans börda". Brukarna är beroende av att få gåvor, samtidigt som stödet tydligt är förbundet med negativa konsekvenser. Även Sennett (2003:101ff:140ff) visar att beroende, skam och tacksamhetsskuld, kan leda till underkastelse vilket resulterar i att brukarna inte klagar. Undergivenhet och att vara "värdiga" fattiga återkommer även genomgående i fattigvårdslogiken (de Swaan 1988:17ff).

I empirin framkommer det även i flera fall att det materiella stödet karaktäriseras av oklar organisering och utdelning. Informanten har vid senaste mötet fått information om att denne kan återkomma på tisdag, dagarna varierar därmed, och brukaren vet inte heller vilket stöd som ges och om det är ändamålsenligt. Här återfinns paralleller till fattigvårdslogiken som inte bygger på rättighetsbaserat stöd, utan förekommer med lokal variation (Panican & Ulmestig 2017:607ff). Informanten och familjen kan med andra ord inte räkna med att matutdelningen tillgodoser behoven som finns. Med hjälp av Habermas (1996:378ff) kan matutdelningen kritiseras för bristande systematik och tydlighet. En byråkratisering som återkommer i den instrumentella logiken, skulle troligtvis underlätta för informanterna. På samma gång framstår det paradoxalt nog som att brukaren, å ena sidan vänder sig till en verksamhet vilken skulle kunna gynnas av systemvärldens logik (Habermas 1996:378ff), och därför kan antas tillhöra

livsvärlden. Å andra sidan framstår det som att verksamheten sker på organisationens villkor (Blom 1994:50ff) och inte brukarens. Det återfinns därmed tecken på såväl livsvärld som systemvärld.

Denna otydlighet kan förklaras med hjälp av Goffmans (2006:89ff) teori. I relationen till det ekonomiska stödet, argumenterade jag tidigare för att brukarna är regiasistenter (se rubriken I vems regi?). I relationen till det materiella stödet, återfinns inte detta begrepp då brukarna inte erfar regi och manus lika evident. Att söka materiellt stöd är som vi sett ovan, förbundet med en betydligt större osäkerhet och oklara förväntningar angående vilket stöd som ges och när. Manus, regi och de olika rollerna är desamma, men variationen i regi och avsaknaden av rollen som regiasistent, skapar en större osäkerhet hos intervjupersonerna.

I empirin, så även i kommande citat, framkommer i flera fall en skala kopplad till det materiella stödets valfrihet och begränsning av denna. Jokela (2011a:101ff) belyser liknande problematik, dock ej utifrån en skala, i sin forskning. Efter framförandet på scenen (Goffman 2006:11ff) framhåller informanten att "det hade varit mycket, mycket bättre med matrekvisitioner" än korvar eftersom rekvisitioner ger friheten att handla det brukaren behöver. Pengar placeras därmed på ena änden av skalan och framstår som det mest fördelaktiga alternativet kopplat till valfrihet. Medan presentkort och rekvisitioner framhålls som bättre än att få mat eller tillagade måltider. Det bör dock poängteras att ingen av informanterna i studien accentuerar att de har möjlighet att välja mellan pengar, presentkort eller matvaror vid ett och samma tillfälle. Valfriheten är med andra ord inskränkt från start. På så sätt kan stödet beskrivas som normativt och begränsande. Inramningen med rekvisita är med Goffmans (2006:29ff) vokabulär redan bestämd och rollgestalterna som söker stöd gör sitt bästa i att passa in i sammanhanget genom en viss personlig fasad och framförande. På så sätt reproduceras vissa normer, exempelvis att brukare är allätare och tacksamt ska ta emot korv. Sammanhanget förminskar rollgestalterna så att enbart vissa sidor av dem betonas på den kyrkliga scenen.

Reaktivt stöd

Flera av intervjupersonerna berättar om att de fått ta del av presentkort eller rekvisitioner som möjliggör för inköp av såväl kläder och leksaker som mat. Detta materiella stöd är generellt uppskattat och innebär en större valfrihet än färdiga varor, då brukarna nu själva kan besluta om vad de konsumerar och när de konsumerar. Samtidigt är inte rekvisitioner eller presentkort oproblematiska. De innehåller begränsningar och innebär en scenförflyttning och regibyte som kan medföra svårigheter för brukarna. Så här berättar en av informanterna:

Elinn: Okej, så du och diakonen träffades. Fick du rekvisitionen i handen så att du kunde gå därifrån med den?

Kim: Mm. [Nickar]

Elinn: Ja. Som ett presentkort ellerså?

Kim: Ja. De har ett avtal med Hemköp. Så när man kommer dit visar man dem rekvisitionen. De försöker göra det så diskret som möjligt på Hemköp. Men ändå så

står man där. Så det är lättare att få pengar. Man står ändå där och så stoppar man kön lite. ”Hej jag har enmatrekvisition.”

Elinn: Ja.Ja.

Kim: Det är lite jobbigt i och med att det är en liten ort och jag har barn och folk känner igen mig. Så det är rätt skönt att få slippa det och bara kunnahandla.

Elinn: Så är det bra att fåpengar?

Kim: Ja, och att kunna välja var man ska handla också. Hemköp är väldigt dyrt. Jag frågade: ”Kan man inte få en rekvisition till Willys istället?” Men det gick inte. [...] Så man kan inte åka till en billigare affär. Jag tänkte att City Gross eller Willys, hade varit bättre. Hemköp är väldigt dyrt.

Informanten redogör för de svårigheter som uppstår kopplat till rekvisitioner. Till hjälp att tolka empirin, används den dramaturgiska teorin (Goffman 2006:11ff). Efter framförandet på den kyrkliga scenen, lämnar informanten scenen med en rekvisition, en rekvisita som tas ur sitt sceniska sammanhang (ibid.:28ff). Inramningen försvinner och därmed försvinner även rekvisitans självklarhet. Samtidigt är rekvisitionen reaktiv, den bär på spår av den kyrkliga scenen och har en egen berättelse, även utan informanten. Rekvisitan som kunde lyftas fram på den kyrkliga scenen och applåderas, blir malplacerad och döljs utanför scenen. När rekvisitan väl plockas fram igen, befinner sig brukaren på affärens scen utan diakonens närvaro. Detta innebär en förflyttning av makt till en ny regissör (ibid.:9ff:89ff) nämligen kassören. Vi kan se det som en pjäs som startar på en scen, medan dess uppföljare utspelar sig på en annan. Pjäsen på affärens scen har ett manus som har skrivits av affärens och kyrkans representant, och förtydligats genom ett avtal som möjliggör rekvisitioner.

I kön lyfts rekvisitan fram till kassören och rekvisitionen hanteras diskret. När kassören tar emot rekvisitan, får denna information om de olika rollgestalterna som varit inblandade i det tidigare framförandet, utan att kassören själv suttit i publiken. Det gemensamma teamet (Goffman 2006:75ff), vilka nu består av brukare och kassör, har ambitionen att dölja rekvisitan, men likväl uppstår det komplikationer. Kön byggs på och publiken (Goffman 2006:25ff) som står i kön kan ta del av pjäsen. Det finns ingen möjlighet att försvinna ut i den bakre regionen (ibid.:115ff), utan framförandet är offentligt. Därmed efterlevs inte tystnadsplikt eller anonymitet i samma utsträckning som på den kyrkliga scenen. Rollgestalterna försöker simulera ett vanligt inköp, men blir påkomna. Den handlande aktören förknippas nu med sina andra roller, att vara boende på orten och att vara förälder. Detta bidrar till rädslan inför publikens reaktioner. Det blir som informanten uttrycker det, ”jobbigt”. Brukarens ekonomiska situation och fattigdom riskerar att synliggöras och noteras. Förödmjukelsen eller skammen (Lister 2004:51ff:117; Sennett 2003:40ff:101ff) över att kunna bli utpekad eller ihågkommen som fattig kan med andra ord få konsekvenser även för aktörens familj. Rollen (Goffman 2006:9ff) som fattiga tilldelas enligt manus bär därmed på kritiska element, i enlighet med fattigvårdslogiken (Panican & Ulmestig 2017:606ff) som bland annat binder rollen till skam, ofrihet och tacksamhetsskuld (se Lister 2004:51ff:117; Mauss1997:50ff).

Utöver de kritiska situationer som uppstår vid scen- och regibyte, knyter även re-

rekvisitionen informanten till en specifik butik. I detta fall är butiken dyr, vilket innebär mindre mat i jämförelse med andra butiker. Något som går emot informantens behov, föreställning och förväntning av stödet. Noterbart är att intervjupersonen har frågat diakonen om möjligheten att ändra inköpsplats. Dramaturgiskt (Goffman 2006:33ff) framkommer här en rollgestalt som avviker från manuset och framför ett önskemål. Regissören tillrättavisar dock önskemålet och säger att det inte är möjligt. Valfriheten är inskränkt och brukaren är bunden till en dyr scen där denne blir igenkänd.

Avslutningsvis kan förståelsen av rekvisitionen fördjupas med Habermas teori (1996:378ff). Informanten återger att det finns tydliga regler samt att det förekommer en saklig interaktion för att kunna åstadkomma den måluppnående handlingen, att ge en rekvisition (Blom 1994:49ff; Habermas 1996:378ff). Diakonen handlar här efter den instrumentella rationaliteten där inget resonemang inleds om rekvisitionens för- eller nackdelar. Avtalet mellan församlingen och den specifika matbutiken, framstår på så sätt som viktigare än det kommunikativa handlandet (Habermas 1996:99ff), vilket brukaren ger uttryck för när hen framför sina önskemål. I denna situation förtydligas att sfärerna inte är statiska då diakonen i jämförelse med merparten av empiri, betonar systemets reglemente före brukaranpassningens (Blom 1994:50ff), medan brukaren vänder sig till det kommunikativa handlandet för dialog och förståelse.

Slutdiskussion

I denna kvalitativa studie har nio brukare, även kallade informanter intervjuats. Dessa informanter uppstår ekonomiskt bistånd från socialtjänsten samtidigt som de sökt stöd från Svenska kyrkan. Syftet med studien har varit att undersöka fattiga brukares anledningar till att söka ekonomiskt stöd från Svenska kyrkan. Vidare vad som karakteriserar interaktionen med diakonerna, samt vilka föreställningar och förväntningar brukarna har i relationen till det ekonomiska och materiella stödet. Vikt har även lagts vid att undersöka om kritiska situationer uppstår i relation till interaktionen och stödet och vad som i sådana fall karakteriserar och initierar dem.

Studien visar att det finns flertalet anledningar till varför informanterna specifikt vänder sig till Svenska kyrkan för ekonomiskt stöd. Att få kunskap om att möjligheten till ansökan finns, att det ekonomiska stödet kan döljas för socialtjänstens ekonomiska bistånd, samt diakonens goda tillgänglighet, är några av dessa anledningar. Kyrkans stöd utgör med Goffmans (2006:28ff) terminologi, en parallell andrahandsscen för brukarna, då den tydligt förhåller sig till omgivande samhälle och socialtjänstens ekonomiska bistånd. Studiens urval av brukare har troligtvis påverkat resultatet till att förstärka denna koppling. Informanterna binder även samman nedskärningar i välfärden och en stark instrumentell logik (Habermas 1996:378ff) i myndigheternas arbete, med att de vänder sig till kyrkan för stöd. I relation till myndigheter, återger empirin ett dignitärt samhällsproblem (Blom 1994:49ff; Habermas 1996:333ff) där brukare både riskerar att och har förtingligats. I kontrast till detta visar studien att interaktionen med diakonen kan leda till ett bemyndigande (Blom 1994:50ff; Habermas 1996:377ff), då interaktionen många gånger fortgår under en längre period och även sker i sammanhang som inte specifikt är kopplade till ekonomiskt eller materiellt stöd.

I empirin är det tydligt att informanterna inte uppfattar att de har en skälig levnadsnivå genom sin försörjning från ekonomiskt bistånd. Denna brist i välfärden är bidragande till att informanterna söker stöd hos kyrkan. Genomgående i uppsatsen hade det varit möjligt att problematisera vad som anses vara skäligt och vad som anses vara "guldkant". Framtida studier skulle kunna belysa och problematisera vad brukare respektive civilsamhällets socialarbetare såsom diakoner själva anser vara skäligt respektive något extra. Är det exempelvis skäligt eller guldkant att köpa ett par skor eller julklappar?

Interaktionen med diakonerna beskrivs genomgående som positiv av informanterna i studien. Diakonerna står för ett gott bemötande som ger utrymme för kommunikativt handlande inom livsvärldens familjära logik (Habermas 1996:129ff:329ff). Dock uppstår det kritiska situationer då informanterna har svårt att framföra önskemål och kritik vid interaktionen och mottagandet av stöd. Denna svårighet kopplas till brukarnas beroendeställning samt att diakonerna placeras inom livsvärldens sfär. Det leder till att brukarna istället skildrar "den förväntade motprestationen" när de söker stöd. Studien visar här att den cyniska aktör som beskrivs av Goffman (2006:25f), kan sammankopplas med Habermas (1996:378ff) instrumentella rationalitet. I denna punkt

möts de två teorierna och förklarar hur brukaren i form av den cyniska rollgestalten blir en byråkrat på den kyrkliga scenen, vilken framför den förväntade motprestationen.

Brukarna bär på en förväntan att de kommer att beviljas stöd från kyrkan, samtidigt som stödet är förbundet med olika föreställningar, vilka är begränsade och möjliggörande. Informanterna som söker ekonomiskt stöd kan delas upp i två grupper utifrån förväntningar, behov och anledningar. En grupp söker för basala behov och den andra gruppen söker för "guldkant i tillvaron". Det ekonomiska och materiella stödet är samtidigt tätt sammanbundet i studien, medan det materiella stödet kan bidra till att minska brukarnas utgifter. I empirin framkommer en skala kopplat till graden av valfrihet som stödet ger. I jämförelse med det ekonomiska stödet, framstår exempelvis det materiella som mer normativt, oklart och begränsande, eftersom det är bundet till vissa varor och platser. Häre uppstår likt i relationen till diakonen och det ekonomiska stödet, olika kritiska situationer. En av dessa situationer, initieras när brukarna får rekvisitioner som innebär att de blir nödgade att handla i en specifik butik på den lokala orten, vilket i sin tur kan leda till stigmatisering. En annan kritisk situation uppstår när brukarna ges matvaror de inte konsumerar.

Det ekonomiska stödet som beviljas innebär vanligtvis en summa på 200–1 500 kronor per tillfälle. Detta stöd har betydelse för informanterna, vilket ligger i linje med tidigare forskning (Hjort 2004:193ff). Stödet kan ändra upplevelsen av ett julfirande till det positiva och bidra till konsumtion som är viktig för brukarna. Samtidigt minskar inte brukarnas ekonomiska stress (Hagquist 1997:24ff) på samma sätt som vid tilldelandet av högre summor.

Den månghundraåriga fattigvårdslogiken (se Geremek 1991:24ff) är genomgående i studien. Vilket innebär att det inte går att bortse från att stödet som ges i kyrklig regi är individuellt, behovsprövat och framstår som godtyckligt, då det varierar och är omgärdat av oklarhet. Att återkommande behöva söka stöd, kan även innebära en tids- och energiåtgång som brukarna inte har. Informanterna upplever ekonomisk stress och en "fattigdomens utmattning". Denna utmattningen framstår som bidragande till att brukarna handlar instrumentellt och strategiskt för att med minsta tids- och energiåtgång ta del av stödet. Informanterna är beroende av stödet samtidigt som det är förbundet med negativa konsekvenser såsom skam, tidsåtgång och tacksamhetskuld. Vilket refereras till som "gåvans börda". Studien visar därmed att kyrkans scen (Goffman 2006:9ff) för ekonomiskt och materiellt stöd, kan kritiseras för att vara ytterligare en instans som ska utreda, bedöma och besluta om stöd, vilket bidrar med att stigmatiseringen reproduceras (se Lister 2004:59f:99ff; Panican & Ulmestig 2017:601ff). Kyrkans manus och stöd kan i och med det ses som en fortsatt legitimering av den rådande fattigvårdslogiken och bidra till ytterligare utmattning.

I studien framkommer det att kyrkan och diakonerna har ett instrumentellt intresse av att förmedla bidrag för att upprätthålla sin månghundraåriga medverkan i pjäsen "att ge stöd". Logikerna och upplevelserna av dem är därmed inte ömsesidigt uteslutande, utan viss variation förekommer i empirin från både diakoners och brukares sida. Om diakonerna är alldeles för byråkratiska, återfinns en risk för att brukarna inte återkommer för att söka stöd. Detta kan uppfattas som att det finns ett ömsesidigt beroende där fattiga och kyrkan behöver varandra i upprätthållandet av roller, scener och pjäs. Den tydliga

uppdelningen mellan civilsamhället, olika myndigheter och dess representanter som Habermas (1996:112ff) framhåller, framstår därmed inte som lika självklar i denna studie.

Likaså visar empirin att Goffmans (2006:89ff) analytiska begrepp, regi och manus, är svårhanterliga i relationen till en pjäs som framförts under många århundraden. Då brukarna genomgående kan relatera till manuset framstår de som "regiassistenter" i pjäsen. Begreppet regiassistent används inte av Goffman själv, utan uppkom i denna uppsats i relation till en pjäs som fortskridit under många århundraden.

I empirin framkommer en tydlig asymmetrisk maktrelation i interaktionen mellan brukare och diakon, vilken problematiseras i förhållande till såväl "gåvans börda" som begreppen regiassistent och regissör. Att kunna ge gåvor likt diakonen och bestämma stödets utfall innebär en tydlig maktposition. Informanterna i studien förhåller sig till och hanterar på olika sätt denna beroendeställning. Uppsatsens empiri skulle därav även kunna analyseras utifrån teorier som i större utsträckning belyser och problematiserar makt.

Under studiens gång har flera nya forskningsfrågor väckts och kunskapsluckor synliggjorts. Brukarforskning inom civilsamhället är eftersatt och det materiella stödet och dess konsekvenser är outforskade. Även civilsamhällets och i synnerhet kyrkans roll i dagens fattigdomsarbete, är obeaktat. Skulle ytterligare studier visa att kyrkan lever upp till den kritik som har framförts genom historien? Det vill säga att kyrkan och civilsamhällets stöd bidragit till att socialtjänsten vidmakthållit ett restriktivt ekonomiskt bistånd (Engel 2006:12; Jordansson 2008:113f; Spjuth 1999:39f). Reproduceras på detta sätt en fattigvårdslogik som kyrkan och civilsamhället vill bekämpa? Det går även att fråga sig om kyrkan verkligen vill bekämpa fattigdom? Eller är målet för stödet att tillfälligt hjälpa fattiga individer?

Slutligen, studiens primära resultat rör de logiker och den paradox som framkommer i interaktionen. Systemets logik (Habermas 1996:333ff:378ff) dominerar i empirin, vilket är förvånande med tanke på att civilsamhället främst placeras inom livsvärldens sfär. Detta skulle kunna tyda på en ökad kolonialisering av livsvärlden även inom civilsamhället och kyrkan. Något oväntat framkommer det att brukarna som kritiserar den instrumentella logiken i relationen till olika myndigheter, själva generellt använder sig av en instrumentell logik när de söker stöd hos diakonerna. Den "instrumentella paradoxen" som framkommer i empirin innebär att informanterna å ena sidan kritiserar den instrumentella rationaliteten och å andra sidan använder sig av den. Informanterna vill med andra ord inte utsättas för den instrumentella logiken, men själv bruka den. Primärt handlar interaktionen med diakonerna om att strategiskt och målrationellt få möjligheten till att bli beviljad pengar och materiellt stöd för att kunna hantera sin ekonomiska situation, inte om själva kontakten med diakonerna eller kyrkan som organisation. Det är mycket möjligt att den instrumentella paradoxen beror på fattigdomens utmattning, vilket kan antas bidra till att brukarna blir målrationella och strategiska. Trots att brukarna uppskattar att diakonerna generellt står för livsvärlden och samtalet, är de sekundära för brukarna i relation till det ekonomiska och materiella stödet. På så sätt bidrar informanterna till en kolonialisering av den livsvärld de samtidigt uppskattar. Det går att fråga sig om diakonerna uppfattar denna paradox eller om den är genomgående i relation till civilsamhällets ekonomiska och materiella stöd?

Referenslista

- Alvesson, Mats & Kai Sköldberg (2017) *Tolkning och reflektion*. Lund: Studentlitteratur.
- Andersson, Gunvor & Hans Swärd (2008) Etiska reflektioner. I: Eliasson-Lappalainen, Rosmari, Katarina Jacobsson, Anna Meeuwisse & Hans Swärd (red.) *Forskningsmetodik för socialvetare*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Angelin, Anna (2009) *Den dubbla vanmaktens logik: en studie om långvarig arbetslöshet och socialbidragstagande bland unga vuxna*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
- Angelin, Anna, Torbjörn Hjort & Tapio Salonen (2014) Lokala handlingsstrategier för skäliga levnadsvillkor – reflektioner utifrån Malmökommissionens studier om försörjningsstödet och barns fattigdom. *Socialmedicinsk tidskrift*. Vol 91 Nr. 5, 2014, s. 480- 488.
- Atkinson, Paul (2015) *For Ethnography*. London: SAGE.
- Bauman, Zygmunt (1998) *Arbete, konsumtion och den nya fattigdomen*. Göteborg: Daidalos.
- Bergmark, Åke (2016) *Ekonomiskt bistånd: försörjningsvillkor och marginalisering – ett hinder för jämlik hälsa?* Stockholm: Underlagsrapport nr 1 till Kommissionen för jämlik hälsa S 2015:02.
- Bidragsbrottslagen (2007:612).
- Bitterman, Danuta & Eva Franzén (2008) Vem är fattig i Sverige idag? I: Swärd, Hans & Marie-Anne Egerö (red.) *Villkorandets politik. Fattigdomens premisser och åtgärder – då och nu*. Malmö: Egalité.
- Blennberger, Erik & Mats J. Hansson (2008) Vad menas med diakoni? I: Blennberger, Erik & Mats J. Hansson (red.) *Diakoni: tolkning, historik, praktik*. Stockholm: Verbum.
- Blom, Björn (1994) Kommunikativt handlande i socialt arbete. I: Dahlgren, Lars & Arne Kristiansen (red.) *Moderna klassiker och Socialt arbete*. Institutionen för socialt arbete: Umeå universitet.
- Blomberg, Staffan (2004) *Specialiserad biståndshandläggning inom den kommunala äldreomsorgen: genomförandet av en organisationsreform och dess praktik*. Diss. Lund: Univ. 2004.
- Bodin, Magnus (2002) *Församlingarna ger ekonomiskt bistånd. Ett uttryck för diakoni i Stockholms stad*. Stockholm: Sköndalsinstitutets forskningsavdelning.
- Bryman, Alan (2018) *Samhällsvetenskapliga metoder*. Stockholm: Liber.
- Buscatto, Marie (2016) Practising Reflexivity in Ethnography. I: Silverman, David (red.) *Qualitative Research*, 4th ed. London: SAGE.
- Bäckström, Anders (2014) Valfärdsinsatser på religiös grund - förväntningar och problem. I: Bäckström, Anders (red.) *Valfärdsinsatser på religiös grund*. Skellefteå: Artos & Norma bokförlag.
- Christiansson, Elisabeth (2016/2017) Inledning. Förändrade förutsättningar för Svenska kyrkans diakonala uppdrag. I: Christiansson, Elisabeth & Charlotte Engel (red.) *Diakonins strukturer*. Institutionen för diakoni, kyrkomusik och teologi. Stockholm: Ersta Sköndal Bräcke högskola.
- Davison, Judy (2004) Dilemmas in research: Issues of vulnerability and disempowerment for the social workers/researcher. *Journal of Social work practice*. Vol 18 No. 3, November 2004, s. 379-393.
- Edebalk, Per Gunnar (2017) Förändring och omprövning inom välfärdsstaten - några exempel. I: Swärd, Hans (red.) *Den kantstötta välfärden*. Lund: Studentlitteratur.
- Eliasson-Lappalainen, Rosmari, Katarina Jacobsson, Anna Meeuwisse & Hans Swärd (2008) Socialvetenskapliga forsknings-traditioner - en introduktion. I: Eliasson-Lappalainen, Rosmari, Katarina Jacobsson, Anna Meeuwisse & Hans Swärd (red.) *Forskningsmetodik för socialvetare*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Ellegård, Kajsa (2001) Fånga vardagen - hur och varför? I: Ellegård, Kajsa & Elin Wihlborg (red.) *Fånga vardagen. Ett tvärvetenskapligt perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.
- Engel, Charlotte (2006) *Svenska kyrkans sociala arbete- för vem och varför? En religions-sociologisk studie av ett diakonalt dilemma*. Diss. Uppsala: Uppsala universitet, 2006.
- Engel, Charlotte (2016/2017) Med egna ord. En brukarstudie av diakonernas konfidenter. I: Engel, Charlotte & Elisabeth Christiansson (red.) *Diakonins strukturer*. Institutionen för diakoni, kyrkomusik och teologi. Stockholm: Ersta Sköndal Bräcke högskola.

- Eriksson-Zetterquist, Ulla & Göran Ahrne (2016) Intervjuer. I: Ahrne, Göran & Peter Svensson (red.) *Handbok i kvalitativa intervjuer*. Stockholm: Liber.
- Esping-Andersen, Gøsta (1990) *The three worlds of welfare capitalism*. Cambridge: Polity.
- Fritzell, Johan (2011) Fattig och rik i Sverige. I: Alm, Susanne, Olof Bäckman, Anna Gavanäs & Anders Nilsson (red.) *Utanförskap*. Stockholm: Dialogos.
- Ganebo Skantz, Josephine (2019) *Intern statistik från Svenska kyrkan 2017*. Uppsala: Ledningsavdelningen/Kyrkokansliet.
- Gautun, Drøpping & Fløtten (2005) *Når nøden er størst: en analyse av frivillige organisasjoners hjelp og tilbud til fattige*. Fafo-rapport 476. Oslo: Fafo.
- Geremek, Bronislaw (1991) *Den europeiska fattigdomens betydelse*. Stockholm: Ordfront.
- Goffman, Erving (2006) *Jaget och maskerna: en studie i vardagslivets dramatik*. Stockholm: Norstedts akademiska förlag.
- Habermas, Jürgen (1996) *Kommunikativt handlande: texter om språk, rationalitet och samhälle*. Göteborg: Daidalos.
- Hagquist, Curt (1997) Social klass, (o)hälsa och klassrelaterade vanor. I: Hagquist, Curt & Starrin, Bengt (red.) *När krisen slår mot de unga!: om uppväxtvillkor i 90-talets Sverige*. Stockholm: Gothia.
- Harju, Anne, Torbjörn Hjort & Norma Montesi-no (2010) Frivilligt socialt arbete och ekonomiskt utsatta barnfamiljer. I: Hjort, Torbjörn, Philip Lalander & Roddy Nilsson (red.) *Den ifrågasatte medborgaren – om utsatta gruppers relation till välfärdssystemen*. Linnéuniversitetet, Göteborg: Intellecta Infolog.
- Hjort, Torbjörn (2004) *Nödvändighetens pris: konsumtion och knapphet bland barnfamiljer*. Diss. Lund: Lunds universitet, 2004.
- Hjort, Torbjörn (2016) *Från stängd lucka till öppet hus – om arbete med försörjningsstöd på Lindängen*. Lunds universitet, Malmö Stad: Vinnova.
- Hjortskull, Karl-Anders (1981) *Från kärleks-verksamhet till läkande miljö. Diakonins ställning i kyrkan och samhället 1951-1975*. Lund: CWK Gleerup.
- Holgersson, Leif (2008) *Socialpolitik och socialt arbete – historia och idéer*. Stockholm: Norstedts juridik.
- Hollmer, Miriam (2010) *Församlingsdiakoni i förändring? Svenska kyrkans sociala arbete så som det utförs av församlingsdiakoner-na*. Rapport från analysenheten. Uppsala: Svenska kyrkan.
- Jeppsson Grassman, Eva (2001) *Socialt arbete i församlingens hägn*. Stockholm: Verbum.
- Johansson, Håkan (2001) *I det sociala medborgarskapets skugga: rätten till socialbidrag under 1980- och 1990-talen*. Diss. Lund: Lunds universitet, 2001.
- Johansson, Håkan (2010) *Aktiva medborgare i den svenska välfärdsstaten*. I: Hjort, Torbjörn, Philip Lalander & Roddy Nilsson (red.) *Den ifrågasatte medborgaren – om utsatta gruppers relation till välfärdssystemen*. Linnéuniversitetet, Göteborg: Intellecta Infolog.
- Jokela, Ulla (2011a) *Diakoniatyön paikka ihmisten arjessa*. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu. A-tutkimuksia 34.
- Jokela, Ulla (2011b) Relations of ruling in the diaconia work of the Finnish evangelical Lutheran church. I: Kähkönen, Esko & Teemu Pauha (red.) *Faith-based Social Action in combating Marginalization*. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Jordansson, Birgitta (2008) Vem var fattig och varför? Svensk fattigvårdspolitik i ett historiskt perspektiv. I: Swärd, Hans & Marie-Anne Egerö (red.) *Villkorandets politik. Fattigdomens premisser och åtgärder – då och nu*. Malmö: Egalité.
- Junestav, Malin (2008) Arbetslinjen i sociallagstiftningen – från nödhjälp till aktiveringsgaranti. I: Swärd, Hans & Marie-Anne Egerö (red.) *Villkorandets politik. Fattigdomens premisser och åtgärder – då och nu*. Malmö: Egalité.
- Järvinen, Margaretha & Mik-Meyer, Nanna (2003) Inledning: At skabe en klient. I: Järvinen, Margaretha & Mik-Meyer, Nanna (red.) *At skabe en klient: institutionelle identiteter i socialt arbejde*. København: Hans Reitzel.
- Karlsson, Magnus & Johan Vamstad (2018) New Deeds for New Needs: Civil Society Action Against Poverty in Sweden. *Voluntas*, 1-12.
- Kvale, Steinar & Svend Brinkmann (2009) *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Kvale, Steinar & Svend Brinkmann (2014) *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Levenstam, Thorsten (1981) *Kyrklig diakoni och samhällets sociala omsorgsarbete omkring 1850- 1975*. Stockholm: Skeab/Verbum.
- Lewes, Lesley & Ian Hulatt (red.) (2005) *Involving service users in health and social care research*. London: Routledge.
- Linde, Stig (2010) *Församlingen i gransknings-samhället*. Diss. Lund: Lunds universitet, 2010.

- Linde, Stig (2016) *Välfärd och kyrka – underlag för reflektion*. Uppsala: Svenska kyrkans forskningsenhet.
- Linde, Stig, Anna Meeuwisse & Roberto Scaramuzzino (2017) *Civilsamhället, staten och välfärden*. I: Swärd, Hans (red.) *Den kantstötta välfärden*. Lund: Studentlitteratur.
- Linde, Stig & Roberto Scaramuzzino (2017) *Socialt arbete i civilsamhället*. I: Linde, Stig & Roberto Scaramuzzino (red.) *Socialt arbete i civilsamhället – aktörer, former och funktioner*. Lund: Studentlitteratur.
- Lister, Ruth (2004) *Poverty*. Oxford: Polity Press.
- Lund, Monica (2006) *De frivillige og de fattige. Frivillige organisasjoners hjelpetiltak overfor fattige*. Fafo-rapport 528. Oslo: Fafo.
- Lundström, Tommy (2004) *Teorier om frivilligt socialt arbete*. Sköndalsinstitutet, skriftserie 22, Erstad Sköndals högskola.
- Mauss, Marcel (1997) *Gåvan*. Uppsala: Argos.
- Miller, Jody & Barry Glassner (2016) *The "Inside" and the "Outside": Finding Realities in Interviews*. I: Silverman, David (red.) *Qualitative Research*, 4th ed. London: SAGE.
- Minkler, Meredith & Wallerstein, Nina (2010) *Community-Based Participatory Research for Health: From Process to Outcomes*. San Francisco: Jossey Bass Inc.
- Nygren, Lennart, Björn Blom & Stefan Morén (2013) *Kunskapens villkor och användning i socialt arbete*. I: Blom, Björn, Stefan Morén & Lennart Nygren (red.) *Kunskap i socialt arbete. Om villkor, processer och användning*. Stockholm: Natur & kultur.
- Nylund, Katarina (1992) *Nordisk samhällsplanering: från modernismens enkelrikade gata till postmodernismens återvändsgränd*. Stockholm: Nordplan.
- Qvarsell, Roger (2008) *De fattigas vård i 1910-talets Sverige*. I: Swärd, Hans & Marie-Anne Egerö (red.) *Villkorandets politik. Fattigdomens premisser och åtgärder – då och nu*. Malmö: Egalité.
- Panican, Alexandru & Rickard Ulmestig (2016) *Social rights in the shadow of poor relief – social assistance in the universal Swedish welfare state*. I: *Citizenship Studies*. Vol. 20(3-4), s. 475-489. DOI: 10.1080/13621025.2016.1139053.
- Panican, Alexandru & Rickard Ulmestig (2017) *Bekämpa fattigdomen – men med mer av samma fattigvårdslogik? Foucaults pendel*. Statsvetenskaplig tidskrift 119, 3.
- Rennstam, Jens och David Wästerfors (2015) *Från stoff till studie. Om analysarbete i kvalitativ forskning*. Lund: Studentlitteratur.
- Repstad, Pål (2007) *Närhet och distans: kvalitativa metoder i samhällsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur.
- Sennett, Richard (2003) *Respect: the formation of character in an age of inequality*. London: Penguin.
- Silverman, David (2016) *Qualitative Research*, 4th ed. London: SAGE.
- Sjögren Lindquist, Gabriella (2017) *Inkomstolikhet och grupper som halkar efter i det svenska välfärdssamhället*. I: Swärd, Hans (red.) *Den kantstötta välfärden*. Lund: Studentlitteratur.
- Socialstyrelsen (2019) *Statistik om ekonomiskt bistånd 2017*.
[http://www.socialstyrelsen.se/statistik/statistikefteramne/ekonomiskt_bistand. Hämtad 2019-01-23.]
- Socialtjänstlag (2001:453).
- SOU 1993:82 (1993) *Frivilligt socialt arbete – Kartläggning och kunskapsöversikt*. Stockholm: Fritzes.
- Spicker, Paul (2007) *The idea of poverty*. Bristol: The Policy Press.
- Spjuth, Roland (1999) *Diakonins historia – från fornkyrka till framtid*. I: Helene Wallskär (red.) *Diakonins perspektiv*. Stockholm: Verbum.
- Starrin, Bengt (2008) *Är det skamligt att vara fattig?* I: Swärd, Hans & Marie-Anne Egerö (red.) *Villkorandets politik. Fattigdomens premisser och åtgärder – då och nu*. Malmö: Egalité.
- Stål, Rolf (1999) *Diakoni som socialt arbete, omsorg och omvårdnad*. I: Blennberger, Erik, Mats J. Hanson & Rolf Stål (red.) *Diakoni – teologi, ideologi, praxis*. (Tro & tanke 1999:2) Uppsala: Svenska kyrkans forskningsråd.
- Svenska Akademien (2009) *Svensk ordbok*. Stockholm: Norstedt.
- Svenska kyrkan (2014) *Kallad till diakon och präst i Svenska kyrkan*. Uppsala: biskopsmötet.
- Svenska kyrkan (2016) *Behörighetsregler för studier till diakon enligt 2013 års studieordning*. [<https://www.svenskakyrkan.se/filer/Beh%C3%B6righetsregler%2020160217%20-%20diakon.pdf>]. Hämtad 2019-04-01]
- Svenska kyrkan (2018) *Att bli diakon*. [<https://www.svenskakyrkan.se/utbildningsinstitut/att-bli-diakon>]. Hämtad 2019-04-01]

- Svenska kyrkan (2019a) *Svenska kyrkan i siffror. Vissa andra typer av diakonal verksamhet 2015- 2018*. [<https://www.svenskakyrkan.se/statistik/>. Hämtad 2019-01-23]
- Svenska kyrkan (2019b) *Kyrkoordning för Svenska kyrkan*.
- Svenska kyrkan (2019c) *Kyrkans grundläggande förhållningssätt*. [<https://internwww.svenskakyrkan.se/1344756>. Hämtad 2019-04-23]
- Svenska kyrkan (2019d) *Så styrs Svenska kyrkan*. [<https://www.svenskakyrkan.se/organisation> Hämtad 2019-05-23]
- de Swaan, Abram (1988) *In care of the state: health care, education and welfare in Europe and the USA in the modern era*. Cambridge: Polity Press.
- Thurén, Torsten (2007) *Vetenskapsteori för nybörjare*. Malmö: Liber. Thurén, Torsten (2019) *Vetenskapsteori för nybörjare*. Stockholm: Liber.
- Townsend, Peter (1979) *Poverty in the United Kingdom: a survey of household resources and standards of living*. Harmondsworth: Penguin books.
- Trost, Jan (2010) *Kvalitativa intervjuer*. Lund: Studentlitteratur.
- Vetenskapsrådet (2002) *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Vetenskapsrådet (2017) *God forskningssed*. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Wijkström, Filip (2014) *Svenska kyrkan i ett omförhandlat samhällskontrakt*. I: Bäckström, Anders (red.) *Välfärdsinsatser på religiös grund*. Artos & Norma bokförlag.

Bilaga 1 – Brev till diakonerna

Hej!

I februari och mars kommer jag att genomföra intervjuer med församlingsbor och söker nu intervjupersoner. Jag skriver min masteruppsats i socialt arbete vid Lunds universitet/Socialhögskolan och *undersöker församlingsbors anledningar, erfarenheter och tankar kring hjälpen de fått när de sökt ekonomiskt stöd hos kyrkan*. Handledare för uppsatsen är docent Alexandru Panican vid Socialhögskolan. För att kunna genomföra min studie krävs 8–12 intervjupersoner och jag vore mycket tacksam om du har möjlighet att hjälpa mig att få kontakt med församlingsbor i din församling. Jag har vänt mig till dig eftersom församlingen du arbetar i ger socioekonomisk hjälp och är lämpliga utifrån geografisk lokalisering.

Jag söker intervjupersoner som:

Är myndiga.

Talar svenska.

Har försörjningsstöd/socialbidrag som sininkomst.

Har sökt ekonomiskt stöd (ex. fond- och stiftelsemedel) hos diakon i Svenska kyrkan.

Det spelar ingen roll om personen fått beviljat medel eller ej, utan det viktiga är att hen sökt. Likaså finns det ingen gräns för hur många gånger personen sökt eller när hen senast sökte. Min fråga till dig är om det finns någon/några personer i din församling som stämmer in på dessa kriterier och som skulle kunna tänka sig att träffa en student för en ca 60 min lång intervju? Personen är givetvis anonym och ingen intervjuperson kommer att kunna kopplas till en viss församling eller plats. Intervjun kommer att spelas in och raderas efter transkribering. Personen behöver inte bestämma sig direkt när du tillfrågar hen utan kan fundera på saken till dess att jag ringer och ta beslutet då.

När ni frågar om deltagande

Betona att jag har tystnadsplikt och att personen givetvis kommer att vara anonym.

Att intervjun tar ca 1h och sker i församlingshemmet.

Att det finns stora kunskapsluckor kring församlingsbors erfarenheter och tankar kring hjälpen de fått (eller inte fått) av kyrkan.

Att personens tankar och erfarenheter är viktiga.

Kontakt med intervjuperson

Det finns två möjliga kontaktsätt som ni kan koppla samman mig och intervjupersonen på. Företrädesvis godkänner personen att ni lämnar hens namn och telefonnummer till mig och att jag sedan ringer, för att presentera mig. Då får personen möjlighet att tänka igenom om hen vill bli intervjuad samt ”känna mig på plusen”. I andra hand kan du som diakon boka intervjudatum och tid utan att jag kontaktat personen. Då stämmer du och jag av, så att du får ett par dagar och tider där det går utmärkt att boka in intervju på.

Detta kan vara ett lämpligt tillvägagångssätt när personen inte vill eller kan lämna ut sitt telefonnummer. Välj det tillvägagångssätt som passar personen bäst. Mitt önskemål är att jag kan tillgå ett rum i församlingshemmet för intervjun eftersom det är en bekant plats för intervjupersonen och ger möjlighet till konfidentiellt samtal.

För den extra intresserade – något mer kring bakgrunden

En studie som denna har ej tidigare genomförts i Sverige. Troligtvis av tre anledningar: forskning kring diakoni är i sig mycket begränsad. Studier kring församlingsbors tankar kring kyrkans verksamhet är också ovanligt samt förbundet med svårigheter att få kontakt med intervjupersoner i församlingar. Här återfinns en risk för mig som student och forskare generellt. Går det ens att genomföra studien dvs. kan jag få ihop tillräckligt många intervjupersoner? Min förhoppning är såklart att det går, med er hjälp. Avslutningsvis rör det sig om en utsatt målgrupp vilket kräver flera etiska och metodologiska överväganden. Med detta sagt vill jag verkligen betona att studien, även om den är i det mindre slaget, behövs för att synliggöra församlingsbors upplevelser och tankar kring den viktiga diakonala uppgiften ”social ekonomi” som många diakoner lägger ned stort engagemang och tid på.

Vänliga hälsingar, Elinn

Kontaktuppgifter: Elinn Leo Sandberg Mail Telefonnummer

Bilaga 2 – Intervjuguide

Inledande information

Presentera mig och berätta om syftet med studien.

Påminn om att intervjun enbart kommer att användas i vetenskapligt syfte (även publicering).

Förtydliga frivillighet och anonymitet.

Berätta om beräknad intervjutid samt att det går bra att ta paus eller avbryta.

Påminn om att intervjupersonen alltid har rätt att tacka nej till att svara på frågor.

Uppmaning till att fråga om några av de frågor jag ställer är tydliga.

Stäm av att intervjupersonen samtycker till inspelning. *Påbörj inspelning.*

Bakgrund

Finns det något du vill fråga om rörande studien eller intervjun så här inledningsvis?

Hur gammal är du?

Hur såg din livssituation ut i samband med att du sökte ekonomiskt stöd från kyrkan?
(Om det ej lyfts frågor jag om: familjesituation, hälsa, ekonomi och sysselsättning.)

Anledning till att söka ekonomiskt stöd

Har du sökt ekonomiskt stöd från kyrkan återkommande eller engång?

Vilken eller vilka var anledningarna till att du sökte ekonomiskt stöd från kyrkan?

Vilken hjälp hoppades du på att få, när du kontaktade kyrkan?

Angav du någon sak eller ändamål som du sökte ekonomiskt stöd för, och vad var det i så fall?

Hur fick du reda på att det gick att söka pengar från kyrkan?

Har du sökt ekonomiskt stöd från andra organisationer eller trossamfund?

Reflektioner kring stödet och mötet

Skulle du kunna berätta hur det gick till att söka stöd, från att du tog kontakt till att du fick ett besked? (Be intervjupersonen berätta om den beviljades eller fick avslag på ansökan, om det ej framgår.)

Ställdes några krav på dig i samband med den ekonomiska ansökan? Exempelvis vissa papper (dokumentation) eller någon motprestation?

Fick eller får du något annat stöd, som inte är ekonomiskt, från kyrkan och hur går det i så fall till? (Exempelvis: samtal, presentkort, mat, saker och kläder.)

Vilken betydelse hade eller har stödet för dig?

Om en vän till dig befann sig i samma situation som du, och funderade på att kontakta

kyrkan för stöd, vad skulle du säga och hur skulle du beskriva kyrkansstöd?
Finns det några fördelar eller nackdelar som du skulle berätta om, för din vän?
Hur upplevde du att det var att söka stöd hos diakonen?
Hur upplevde du diakonens bemötande?
Utifrån dina tidigare erfarenheter av att söka ekonomiskt stöd, från ex. socialtjänsten eller andra organisationer, finns det något som du upplever som annorlunda med kyrkan?
Hur ser din kontakt ut idag, med den kyrkan där du sökte stöd?

Avslutning

Utifrån dina erfarenheter från att söka stöd hos diakonen, finns det något mer du vill berätta om eller som jag glömt att fråga om?

Då vill jag tacka för att du gett mig möjlighet att ta del av dina erfarenheter och upplevelser. Det betyder mycket för mig.

Följdfrågor

Berätta gärna mer om... Hur var det...?

Utifrån dina erfarenheter... Hur skulle du beskriva... Vad är det som...

